

VALAMON LUOSTARIN VIHERYMPÄRISTÖTRADITIO

Ville Paananen
Maisteritutkielma
Taidehistoria
Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Ville Paananen	
Työn nimi Valamon luostarin viherympäristötraditio	
Oppiaine Taidehistoria	Työn laji Maisteritutkielma
Aika Joulukuu 2020	Sivumäärä 96 + 5 liitettä
<p>Tiivistelmä</p> <p>Maisteritutkielman aihe on Valamon luostarin viheralueet ja niihin liittyvä traditio. Tutkielman on tarkoitus: antaa tietoa Valamon luostarin viheralueiden kehityksestä, suhteuttaa se puutarhatyyleihin ja selvittää valamolaisia viherympäristötraditiota. Valamon luostari on 1560–1570-luvuilla perustettu venäläinen ortodoksinen miesluostari. Luostarin historia jakaantuu aikaan Laatokan saarella ja vuoden 1940 jälkeiseen aikaan Heinävedellä, joka on Valamon luostarin nykyinen sijaintipaikka. Olen valinnut käsitteen viherympäristö, koska se mahdollistaa erilaisten viheralueiden käsittelemisen saman otsikon alla. Valamon luostarin viheralueita ei ole tutkittu aikaisemmin. Heinäveden Valamon viheralueet on hybridi, joka on rakentunut savolaisen kartanomiljööän päälle.</p> <p>Olen käyttänyt tutkielman teoreettisessa asemoinnissa Valamon luostaria koskevaa tutkimusta ja puutarhataidetta yleisesti käsittelevää aineistoa. Tutkielmani on laadullinen etnografinen tutkimus, joka tarkastelee visuaalisesti havaittavia kohteita muodon- ja sisällönanalyysin kautta luoden tietoa kohteesta. Tutkielman aineisto koostuu Valamo-kirjallisuudesta, Valamon luostarin arkistojen puutarhamateriaalista. Tutkielmaa varten on tehty kaksi haastattelua, jotka toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluin.</p> <p>Laatokan Valamolla on ollut laaja puutarhatraditio, joka on suhteutunut 1800- ja 1900-luvun alun maisemapuutarhataiteeseen. Laatokan Valamossa harjoitettiin kehittynyt hyötypuutarhatoimintaa. Luostaritoiminnan siirtyminen Heinävedelle merkitsi tradition siirtymistä uuteen ympäristöön. Veljestön pienentyessä myös viherympäristötraditio kaventui ja katkesi, koska käytännön edellytyksiä jatkumiselle ei ollut. 1970-luvulla Valamon luostarin keskittyminen matkailuun nosti jälleen viherympäristöjen arvon oleelliseksi asiaksi. Heinäveden Valamon luostarin viherympäristötoimet on suoritettu monen toimijan yhteistyönä. Lopputulos on kerroksellinen kokonaisuus, jolle ei ole olemassa vertailukohtaa. Tutkielmani toimii avauksena Valamon luostarin viherympäristöjen syvällisemmälle ymmärtämiselle, ja tarjoaa työkaluja jatkokutkimuksen tekemiseen niin ortodoksisen luostaripuutarhan kontekstissa, että Valamon luostarin yhteisöllisen viherympäristötradition kehityksessä.</p>	
Asiasanat Valamo, luostari, viherympäristö, Heinävesi	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkielman aihe, tutkimuskysymykset, aiheen rajaus ja tavoitteet	2
1.2	Tutkimusmenetelmät ja näkökulmat	4
1.3	Aiempi tutkimus, aineistonhankintamenetelmät ja keskeiset lähteet.....	6
1.3.1	Aineistonhankintamenetelmät ja keskeiset lähteet	8
2	VALAMON LUOSTARI	12
2.1	Laatokan Valamo	13
2.2	Heinäveden Uusi Valamo	15
3	ORTODOKSIINEN LUOSTARIPUUTARHATRADITIO JA VALAMON LUOSTARI	20
3.1	Laatokan Valamon luonto ja kasvillisuus	22
3.2	Valamon luostarin puutarhamaiset alueet.....	24
3.3	Laatokan Valamon hyötypuutarhaviljely.....	30
4	HEINÄVEDEN VALAMON LUOSTARIN ELI UUDEN VALAMON PUUTARHAPERINNE 1940–2019	34
4.1	Luostaritoiminnan alkuvaiheita Heinävedellä	38
4.2	Isä Antoni ja puutarhasuunnittelija Jaakko Wegeliuksen pihasuunnitelma vuodelta 1973.....	43
4.3	Uusi kirkko ja luostarin laajentaminen alkaa. Igumeni Panteleimon ja vuodet 1977–1997.....	53
4.4.1	Valamon luostarin hautausmaa.....	67
4.5	Arkkimandriitta Sergein aika (1997–).....	72
5	PÄÄTÄNTÖ	78
	KUVALUETTELO.....	84
	LÄHDELUETTELO	87
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tämän maisteritutkielman pohjalla on Hämeen ammattikorkeakouluun tekemäni opinnäytetyö *Valamon Kristuksen kirkastumisen luostarin kehittämissuunnitelma ja hoitoluokitus*.¹ Tässä työssäni käyn läpi luostarin puiston rakenteellisia ominaisuuksia maisemasuunnittelullisesta ja hoidollisesta näkökulmasta. Käytännön tutkimukseni pohjalta tein joitain ehdotuksia viherympäristöjen parantamiseksi. Opinnäytetyöni toi lisää Valamoon liittyvää työtä. Vuonna 2017 tein Valamon luostariin kehittämissuunnitelman², ja vuonna valmistui 2018 maisemasuunnitelman³, joka on luovutettu luostarin käyttöön. Yhteensä Valamo-projekti kesti kolme vuotta.

Olin keväällä 2019 tilanteessa, jolloin minun tuli päättää itselleni sopiva maisteritutkielman aihe. Tiettyjen epäluulojen jälkeen, ja metropoliitta Ambrosiuksen kannustaman päätin keskittyä tutkielmassani taltioimaan Valamon luostarin viheralueita käsittelevää informaatiota. Metropoliitta Ambrosius on ollut Valamon luostarin taloudenhoitajana aikana, jolloin luostarin jälleenrakentaminen oli kaikkein kiihkeintä.⁴ Tutkielmani tukena ovat olleet metropoliitta Ambrosiuksen lisäksi koko Valamon luostarin veljestö, jolta olen saanut arvokasta tietoa. Myös Valamon luostarin entinen igumeni, nykyinen metropoliitta Panteleimon on ollut suureksi avuksi.

Valamon luostarin historia voidaan jakaa kahteen vaiheeseen. Ensimmäisen jakson aikana luostaritoiminta oli keskittynyt Laatokan Valamon saaristoon. Toinen vaihe luostarin historiassa alkoi, kun veljestö siirtyi Laatokalta Heinävedelle vuonna 1940. Olen tutkielmassani pääsääntöisesti kiinnostunut Heinäveden ajasta, mutta taustan vuoksi käyn läpi myös Laatokan Valamon historiaa.

¹ Paananen 2016.

² Kehittämissuunnitelma Valamon luostari 2017, Ville Paananen. VPA

³ Pihasuunnitelma Valamon luostari 2018, Ville Paananen. VPA

⁴ Arkkimandriitta Panteleimon 1990, 118.

1.1 Tutkielman aihe, tutkimuskysymykset, aiheen raja- us ja tavoitteet

Tutkielmani aiheena ovat Valamon luostarin viherympäristöt ja niihin liittyvä traditio. Olen valinnut käsitteen viherympäristö, koska se mahdollistaa monenlaisten toisistaan muodon taikka käyttöfunktioidensa perusteella poikkeavan viheralueen käsittelemisen samassa yhteydessä. Puisto määritellään muodoltaan epäsäännölliseksi ja virkistyskäyttöön tarkoitetuksi viheralueeksi. Puutarha on tässä yhteydessä käsitteenä ongelmallinen. Sillä on tarkoitettu eriaikoina erilaisia asioita.⁵ Yhden määritelmän mukaan puutarha on rajattu alue, joka voi olla hyötykäyttöön tarkoitettu viljelypuutarha tai koristepuutarha.⁶ Molempien Valamon maantieteellisten kokonaisuuksien alueilla on ollut puutarhamaisia alueita, puistomaisia kohteita sekä erikoisviheralueita kuten: kasvimaita, hedelmätarhoja, hautausmaita ja kukkapuutarhoja. Näiden kaikkien käsitteleminen on mahdollista viherympäristökäsitteen alla. Viherympäristö-käsite mahdollistaa myös kulttuurillisesti mielenkiintoisten maisemapeltojen ja metsiköiden käsittelyn tässä yhteydessä.

Valamon luostarilla tarkoitan luostaria instituutiona, joka ei ole aikaan tai paikkaan sidottu kokonaisuus vaan luostarin juridinen yksikkö. Luostarin muodostaa veljestö, ei rakennukset tai maantieteellinen sijainti. Laatokan Valamolla tarkoitan Valamon luostarin historiallista vaihetta, jonka aikana luostaritoiminta oli keskittynyt Laatokalle Valamon saareen. Puhun Heinäveden Valamosta, kun tarkoitan Valamon luostarin nykyistä sijaintipaikkaa Heinäveden Papinniemiellä. En käytä termiä Vanha Valamo, koska se on epätarkka. Laatokan Valamon veljestö on siirtynyt Suomeen.

Tutkielmani tutkimuskysymyksiä ovat: 1) Millainen on Valamon luostarin viherympäristöjen kehitys? 2) Onko viheralueilla yhteneväisyyksiä kulloisenkin ajan profaaneihin puutarhateorioihin? ja 3) Mitä on valamolainen viherympäristötraditio? Kysymykset sulautuvat toisiinsa ja muodostavat kokonaisuuden. Traditiolla tarkoitan koko yhteisön perinnettä, kasvilajistoa ja visuaalisesti havaittavaa viherympäristöä. Esittelen myös ajan puutarhateorioita työssäni, jos ne sopivat Valamon kokonaisuuteen. Heinäveden Valamon luostari on monen asian summa.

⁵ Donner 2015, 18–23.

⁶ Hautamäki 2000, 67.

Tietynlainen hybridi, joka on syntynyt yhteisön monen toimijan yhteistyön tuloksena.⁷

Viheralueet sekä Laatokan Valamossa, että Heinäveden Valamossa ovat aika-kausien kerrostumien tulosta. Heinäveden Valamolle on vaikeaa löytää vertailukohtaa ortodoksisesta maailmasta. Kyseessä on savolainen kartano, mutta sen rakenteiden päälle on rakentunut ortodoksinen miesluostari. Toisaalta kyseessä on yksityinen ympäristö, joka toimii veljestön kotina, mutta toisaalta kyseessä on Suomen ortodoksisen kirkon hengellinen keskus. Valamon luostarilla on monta roolia, jotka näkyvät ja heijastuvat myös viheralueisiin.

Pääpaino tutkielmassani on Heinäveden Uuden Valamon luostarissa, mutta esittelen myös Laatokan Valamon viherympäristöperinnettä niiltä osin, kuin se on valitsemani aineiston avulla mahdollista. Laatokan Valamon esitleminen luo vertailupohjan nykyiseen Heinäveden Valamoon. Luostarin maaviljelys- ja puutarhataloudellinen puoli on rajattu tutkielman ulkopuolelle, jollei sillä ole maisemallista merkitystä. Viljelytekniikoihin ja viljelytavoitteellisuuteen ei tässä tutkielmassa oteta kantaa. Samoin Valamon luostarin rakennushankkeiden taloudellinen dimensio on jätetty tutkielman ulkopuolelle. Valamon puistomaisilla alueilla olevat taideteokset käydään lyhyesti Heinäveden luostarin osalta läpi. Rakennukset esitellään, mutta niiden arkkitehtoniseen sisältöön ja arvoon ei oteta kantaa. Rajauksen ulkopuolella on myös teologinen kenttä.

Ajallinen rajausta käsittää yleisluontoisesti Laatokan Valamon ajan, ja yksityiskohtaisemmin Heinäveden luostarin ajan vuoteen 2019. Laatokan Valamon viherympäristöjen historia on niin laaja ja monimutkainen, ettei sen yksityiskohtainen esitleminen ole tämän työn yhteydessä mahdollista tai tarkoituksenmukaista.

Tutkimukseni rakenne on seuraava: aluksi esittelen Valamon luostarin historiaa. Se on oleellista, koska näin lukijalle muodostuu selkeä kuva tutkimuskohteeni historiallisesta kokonaisuudesta. Historian olen jakanut Laatokan Valamon historiaan ja Uuden Valamon historiaan. Historiallisen asemoinnin jälkeen esittelen Valamon luostarin viherympäristötraditioita. Ensin esittelen yleisluontoisesti Laatokan Valamon maisemallisia peruseräpäätteitä, ja luon kevyen katsauksen Valamon luostarin koriste- ja hyötypuutarhapiirustustraditioon. Valitun aineiston pohjalta ei ole mahdollista antaa tarkkaa kuvausta Laatokan Valamon

⁷ Hanka, Heikki, suullinen tiedonanto keväällä 2020.

maisemallisesta kehityksestä 1800- ja 1900-luvuilla. Saastamoisten Papinmien kartanon esittelen viherympäristöhistorian kautta. Merkitsen jokaisessa luvussa ne maisemalliset elementit, jotka ovat välittyneet 2020-luvulle. Vanhenevan veljestön aika käydään läpi yhtenä kokonaisuutena. Mielestäni on aiheellista käsitellä Uuden Valamon luostarin hautausmaa omana lukunaan. Se on Valamon luostarin ainoa systemaattisesti hoidettu ja luotu viheralue.

1970-luvun lopusta alkaa uusi vaihe luostarin historiassa. Esittelen merkittävimmät muutokset ja myös toimijat, joilla on ollut vaikutusta viherympäristöjen kehitykseen. Päätän työni 2010-luvun loppuun. En käsittele tässä maisteritutkimuksessa tekemiäni maisemallisia toimia Valamon luostarissa vuosina 2016–2018. Mainitsen tekemäni keskeiset toimet, mutta rajaan oman työni tämän tutkielman ulkopuolelle. Päätelmissä otan kantaa aineistooni, ja pohdin syvällisesti tutkimuskysymystäni ja arvioin onnistumistani.

1.2 Tutkimusmenetelmät ja näkökulmat

Tämä tutkimus on laadullinen etnografinen tapaustutkimus. Tapaustutkimus mahdollistaa intensiivisen informaation keräämisen yhdestä kohteesta.⁸ Tapaustutkimuksen subjektin muodostaa Valamon luostarin viherympäristötraditio. Tutkimuksen etnografinen aspekti kattaa koko sosiaalisen ja uskonnollisen yhteisön, joka on vaikuttanut viheralueiden kehitykseen.⁹ Luostariyhteisöllä tarkoitan toimijoiden joukkoa, jonka jäsenet ovat jollain tapaa kuuluneet luostarin elämään ja kehitykseen. Tähän kuuluvat luostarin veljestön lisäksi ortodoksinen papisto, palkatut työntekijät, vapaaehtoiset ja ne, jotka asuvat luostarin alueella toimien erilaisissa vastuutehtävissä. Yhteisö käsittää uskonnollisesti ja sosiaalisesti heterogeenisen joukon, jonka yhdistävänä tekijänä on ollut Valamon luostari. Etnografisen tutkimuksen mukaisesti olen itse osallistunut Valamon luostarin elämään ja viheralueiden ylläpitoon, suunnitteluun sekä kehittämiseen.

Tutkimuksessani olen kiinnostunut aistein havaittavista visuaalisista ominaisuuksista, joille tutkimusaineistoni avulla pyrin löytämään syvempiä merkityksiä. Tutkielmassani on useita näkökulmia. Näitä ovat taidehistoriallinen,

⁸ Punta 2014, 9.

⁹ Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, viitattu 3.11.2020.

puutarhataidehistoriallinen ja kulttuurihistoriallinen näkökulma. Tarkastelen kohdetta myös yhteisöllisestä näkökulmasta etnografisena otoksena ortodoksisesta kulttuurista. Näkökulmat liittyvät toisiinsa ja muodostavat toisiaan tukevan kokonaisuuden, jonka yhdistävänä tendenssinä on Valamon luostarin viherympäristötraditio. Tarkastelen kohdettani sisällön- ja muodonanalyysin kautta. Tutkimuskohteen rikkonaisuuden takia siihen on vaikeaa soveltaa vain yhtä tiettyä periaatetta. Olen joutunut luomaan omia tapoja ja käsitteitä selvittääkseni ymmärrettävällä tavalla kuvaamaani kohdetta. Olen kiinnostunut aistein havaittavista visuaalisista ominaisuuksista, ja teen kohteen yksittäisistä elementeistä havaintoja, joiden informaatiota täydennän tutkimusaineistostani saamalla 'johtolangoilla', joita yhdistämällä pyrin luomaan ymmärrettävän kokonaisuuden.¹⁰ Sijoitan tekemäni havainnot laajempaan ajalliseen sekä puutarhataiteelliseen kontekstiin, jos se on mahdollista. Luon analogioita Valamon luostarin viheralueiden ja kulloisenkin aikakauden profaanien maisemasuuntauksien välillä.

Kasvit ovat viherympäristön oleellisin elementti. Viherympäristöä ei voi olla ilman kasvillisuutta. Lajimäärittely on tarpeen esteettisen kokonaiskuvan luomisen kannalta. Esittelen kasvit tutkielmassani sekä suomenkielisin termein, että tarkkojen latinankielisten lajimääritysten avulla. Kun kasvilaji mainitaan ensimmäinen kerran tekstissä, siitä kerrotaan sulkeissa tieteellinen nimi. Seuraavassa yhteydessä kasvilajista käytetään paikallista suomenkielistä nimeä. Tämä on yleinen käytäntö, koska vain tieteellinen nimi antaa oikean lajimäärityksen. Kyseessä ei ole luonnontieteellinen tutkielma, vaan kasvillisuutta tarkastellaan esteettisen puutarhataiteen näkökulmasta. Viherympäristökäsitteen alle voidaan sisällyttää hyötyviljely, joka käsitellään tässä teoksessa osana maisemallista merkitystä. Historiallisessa kulttuurimaisemassa voi esiintyä merkityksellisiä peltoja tai hedelmätarhoja, joten ne ovat mukana esteettisen ulottuvuutensa takia. Valamon luostarin puutarhatraditiossa hyötyviljelyviheralueet ovat kiinteä osa visuaalista maisemakokonaisuutta.

¹⁰ Alasuutari 2011, 87.

1.3 Aiempi tutkimus, aineistonhankintamenetelmät ja keskeiset lähteet

Valamon luostarin viherympäristötraditiota ei ole tutkittu tieteellisesti puutarhataiteen näkökulmasta. Monessa teoksessa on viitattu Valamon luostarin puutarhoihin. Luonnon kauneutta ylistetään, ja viheralueiden mittakaavaan otetaan kantaa lähes kaikissa diskursseissa. Selkeä eksplisiittisesti jäsenneilty tutkimus kuitenkin puuttuu. Laatokan Valamon maatalousperinnettä käsittelevässä Andrei Vladimirovich Khomoutovan väitöskirjassa Iowan yliopistoon vuodelta 2000 *A historical profile of Valamo Monastery's agricultural practices, with Implications for agricultural and extension education*¹¹ on esitelty myös Laatokan Valamon visuaalista puutarhatraditiota. Tämä väitöskirja on antanut minulle tärkeää tietoa erityisesti Laatokan Valamon hyötyviljelyperinteestä, ja avannut uusia näkökulmia Laatokan Valamon visuaalisen puutarhakulttuurin kuvaohjelman ymmärtämiseen.

Laatokan Valamon historiasta on olemassa tieteellistä tutkimusta, jonka historiaa käsittelevät teokset olen ottanut osaksi aineistoani, jos ne ovat sopineet näkökulmaani. Maisteritutkielmat Valamon luostarista ovat lähdekritiikkiä hyödyntäen rajattu aineiston ulkopuolelle. Kati Parppeilta olen saanut uusinta tietoa luostarin perustamisesta. Häneltä ovat seuraavat julkaisut: *Saints, legends and forgeries: the formation of the historical image of Valaam monastery*¹² vuodelta 2010 sekä tieteellinen tutkimus *Laatokan Valamo. 1800-luvun luostari matkailijoiden silmin*¹³ vuodelta 2013. Jälkimmäisen teoksen matkakuvausnarratiivista olen löytänyt hyödyllistä informaatiota puutarhataiteen näkökulmasta katsottuna. Vertailun vuoksi olen ottanut mukaan myös Heikki Kirkisen artikkelit, jotka antavat oman näkökulmansa Valamon luostarin perustamiseen liittyvään keskusteluun. Artikkelit ovat julkaistu vuonna 1987 kokoomateoksessa *Bysantin perinne ja Suomi*¹⁴.

Valamon luostaria on tutkittu myös sosiaalhistorian ja yhteiskuntatieteiden näkökulmasta. Sari Hirvonen on tutkinut Valamon luostarin roolin murrosta vallankumouksen jälkeen väitöskirjassaan *Keisarin luostarista marginaaliin. Valamon veljestö ja kansallinen identiteetti 1910–1939. Sosiaalhistoriallinen tutkimus*

¹¹ Khomoutov 2000. VLK.

¹² Parpei 2010.

¹³ Parpei 2013.

¹⁴ Kirkinen 1987.

*munkkiyhteisöstä ja sen sopeutumisesta*¹⁵ vuodelta 2015. Valamon luostarin etniseen rakenteeseen sekä Suomen yhteiskunnan asenteeseen ottaa kantaa Hannu Kilpeläinen väitöskirjassaan *Valamo – karjalaisten luostari? Luostarin ja yhteiskunnan interaktio maailmansotien välisenä aikana*¹⁶. Tutkimus on valmistunut vuonna 2000.

Lasken aiempaan tutkimukseen mukaan myös Elsi Takalan historiateoksen *Evakkomunkit Heinävedellä. Uuden Valamon arkea 1940–73*¹⁷, johon hän on koonnut huomattavan määrän aiheeseen liittyvää tietoa. Takala on perehtynyt kattavasti luostarin arkistoon, josta löytyviä Valamon luostarin johtokunnan kokousten pöytäkirjoja ja piispaintarkastusten pöytäkirjoja hän on käyttänyt tutkimusaineistonaan. Teos on ollut keskeinen lähde Heinäveden Uuden Valamon alkuvuosien kartoituksessa. Tutkielmani ajallisen rajauksen takia itselläni ei ole ollut mahdollisuutta perehtyä luostarin johtokunnan pöytäkirjoihin tai veljestön yksittäisten jäsenten kirjeenvaihtoon.

Tutkielmani kannalta keskeisiä suomalaista puutarhataidetta käsitteleviä tutkimuksia on muutamia. Maunu Häyrysen väitöskirja *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle*¹⁸ on tutkielmani keskeinen lähde. Teoksen maisemapuistoteoriaa voidaan soveltuvin osin käyttää myös Laatokan Valamon sekä Uuden Valamon viherympäristöjen analyysissä. Samoin Julia Donnerin *Kasvitarhasta puutarhakotiin: naiset kottipuutarhan tekijöinä 1870–1930*¹⁹ toimii tutkimukseni teorialähteenä. Viherympäristö- tai puutarhatutkimus Suomessa on ollut vähäistä. Ortodoksista luostaripuutarhaa ei ole systemaattisesti tutkittu Suomessa ollenkaan. Ortodoksista luostaripuutarhaa on käyty kevyesti läpi bysanttilaista puutarhakulttuuria esittelevässä kokoomateoksessa *Byzantine Garden Culture (2002)*²⁰. Läntisen kristillisen maailman puolelta tutkimusta on tehty jokseenkin paljon. Suomalaisia ja ruotsalaisia luostaripuutarhoja on käsitelty esimerkiksi Teija Alangon väitöskirjassa *Cloister, manor and botanic gardens in medievell and early modern Finland and Sweden:*

¹⁵ Hirvonen, 2015.

¹⁶ Kilpeläinen 2000.

¹⁷ Takala 2011.

¹⁸ Häyrynen 1994.

¹⁹ Donner 2015.

²⁰ Littlewood & Maguire & Wolschke-Bulmahn 2002.

an archaeobotanical approach to garden history (2017)²¹. Katolisen kirkon kristillisiä luostaripuutarhoja ei käydessä tässä maisteritutkielmassa läpi.

1.3.1 Aineistonhankintamenetelmät ja keskeiset lähteet

Aineistonhankintamenetelminä olen käyttänyt kolmea perustapaa: havainnointia, haastatteluja ja dokumentteja. Analysoin Valamo-aiheisten dokumenttien viherympäristöihin liittyvää informaatiota. Laadullinen aineistoni koostuu näytteistä, joille on ominaista ilmaisun rikkaus, moninaisuus, kompleksisuus ja problemaattisuus. Tutkimusaineistoni on johtolankoja tai palasia kokonaisuudesta, joka on hajallaan erilaisissa dokumenteissa.²² Hajanaisuus on ollut tutkimukseni suurimpia ongelmia, koska selvää yhteen koottua tieteellisesti jäsenneiltyä informaatiota Valamon luostarin viheralueista ei ole olemassa.

Dokumentit voidaan jakaa: valmiisiin dokumentteihin ja tuotettuihin dokumentteihin. Arkistomateriaalit ja eritasoinen kirjallisuus muodostavat valmiiden dokumenttien ryhmän. Tutkielmaani varten olen myös tuottanut dokumentteja. Näitä ovat haastattelut ja omat havaintoni tutkimusnäkökulmastani katsottuna.²³ Kvalitatiivinen aineisto voidaan jakaa myös kahteen luonteeltaan erilaiseen ryhmään. Nämä ovat indikaattorit ja todistukset. Indikaattori on tietoa, jonka kautta saadaan epäsuorasti informaatiota tutkimuskysymykseeni.²⁴ Suurin osa tämän tutkielman aineistosta on indikaattoriryhmään kuuluvaa. Arkistomateriaalit koostuvat Valamon luostarissa olevista dokumenteista, joita ovat erilaiset puutarhaan liittyvät kuitit, suunnitelmat ja suunnitelmaluonnokset sekä kasvilistat.²⁵ Hämeen ammattikorkeakoulun opinnäytetyön yhteydessä tehty inventaariokartta toimii lähteenä nykytilan kuvauksessa (Liite 1).²⁶ Tieteellisten tutkimusten lisäksi olen käyttänyt tutkielmassani hyväksi ortodoksia aikakausjulkaisuja, joista merkittävin on Valamon ystävät ry:n jäsenlehti *Valamon ystävä*.²⁷ Nämä lähteet edustavat todistusta. Kuitti todistaa jotain konkreettista Uuden Valamon puutarhaperinteestä.

²¹ Alanko, T. 2017.

²² Alasuutari 2019, 84–89.

²³ Jyväskylän yliopisto 2014, Menetelmäpolkuja humanisteille. Aineistonhankintamenetelmät, viitattu 16.5.2020.

²⁴ Alasuutari 2019, 96–97.

²⁵ VLA; APA.

²⁶ Paananen 2016.

²⁷ Valamon ystävä, vuosikerrat 1974–2019.

Lehdissä ilmenevät artikkelit antavat selvän evidenssin tapahtumasta tai toimesta viheralueiden suhteen. *Valamon ystävä* -julkaisussa on säännöllisesti selvitetty puutarhassa tapahtuneita toimia *Riihimäen Valamon ystävien solun* vaihtuvan edustajan kirjoittamina.

Toisen kirjallisen dokumenttien ryhmän muodostaa muistelmateokset ja historiateokset. Varsinkin Uuden Valamon kohdalla tutkimusaineiston ongelmana on tieteellisesti jäsennetyn materiaalin puute. Ilman lähdeviitteitä on mahdotonta sanoa, mistä mikäkin tieto on peräisin. Historiakirjat paikkaavat joltain osin tätä puutetta. Keskeisenä indikaattorina Laatokan Valamon kohdalla on ollut kokoomateos *Valamo ja sen sanoma*²⁸ vuodelta 1982. Teos esittelee Valamon luostarin historiaa, ja luo katsauksen luontoon, arkkitehtuuriin ja henkiseen traditioon. Eriytyisesti Jouko Pirolan artikkeli *Valamolainen saarimaisema*²⁹ on ollut keskeinen dokumentti Laatokan Valamon luonnonmaiseman suhteen. Uuden Valamon kohdalla arkkimandriitta Panteleimonin teos *Kristuksen kirkastumisen luostari Uusi Valamo 1940–1990*³⁰ on toiminut tärkeänä viitoittajana. Saastamoisten aikaa ja Uuden Valamon varhaisempia vaiheita selvittääkseni olen tutustunut Eino J. Aron kirjoittamaan vihkoseen *Papinniemen hovista Uudeksi Valamon luostariksi*³¹, joka kuvaa hetkeä, jolloin Papinniemen kartano siirtyi Valamon veljestön omistukseen.

Aineiston hajanaisuuden ja monimuotoisuuden takia aineistooni kuuluu myös muistelmateoksia. Näistä tärkeäksi on tullut Valamon poikakodin kasvatin ortodoksipappi Arvi Karpovin muistelmat *Kohti Uutta-Valamoa*³². Muistelmat kuvaavat Uuden Valamon luostarin alkuvaiheita ja Saastamoisten Papinniemen kartanon muutosta luostariksi. Teoksessa on myös kuvauksia ympäristöstä. Olen verrannut tämän indikaattorin antamia tietoja muihin tietoihin, ja luonut niistä johtopäätöksiä.

Tutkielmaani varten olen järjestänyt kaksi haastattelua. Informanteiksi valikoitui-
vat Valamon luostarin nykyinen johtaja arkkimandriitta Sergei ja Uuden Valamon viheralueita talkootyönään hoitanut ylipuutarhuri Veikko Waldén. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Kummankin haastateltavan

²⁸ Hirsjärvi & Hurme 2001, 92.

²⁹ Pirola 1982, 9–24.

³⁰ Panteleimon 1990.

³¹ Aro 1981.

³² Karpov 1986.

kanssa keskusteltiin samoista teemoista (Liite 2). Haastattelut nauhoitettiin, ja nauhat litteroitiin teemahaastattelun käytännön mukaisesti.³³ Arkkimandriitta Sergein haastattelu toteutettiin Uuden Valamon luostarissa, ja Veikko Waldénin haastattelu hänen kotonaan Porvoossa. Molemmille haastateltaville toimitettiin Jyväskylän yliopiston ohjeiden mukaan informaatio haastattelun tarkoituksesta ja käyttötavasta. Heiltä pyydettiin myös kirjallinen lupa haastattelutulosten käyttämiseen tieteelliseen tarkoitukseen. Haastatteluni ovat luonteeltaan todistuksia, koska haastateltaville on kerrottu, mihin tarkoitukseen he antavat tietoa. He ovat myös olleet tietoisia kontekstista, jossa heidän välittämänsä tietoa käytetään.³⁴ Haastatteluiden lisäksi olen kysynyt myös täsmällistä tietoa sähköpostin välityksellä henkilöiltä, joiden olen tiennyt liittyvän Valamon luostarin viheralueisiin. Olen lähettänyt heille samat kysymykset (Liite 2), kuin olen kysynyt haastattelussa informanteilta. Käsittelen aineistoa etnografisen analyysin hengessä jo haastattelutilanteesta alkaen. Olen analysoinut saamaani tietoa Valamon viherympäristökontekstissa ja verrannut tuloksia kirjalliseen tietoon sekä tietoon, jonka olen havainnoimalla saanut tutkittavasta kohteesta.

Viimeisen osan aineistostani muodostaa omat havaintoni, jotka liittyvät vuonna 2016 Valamon luostarin puistoalueesta tekemääni inventaariokarttaan (Liite 1) sekä työhöni luostarissa vuosina 2017–2018. Tutkielman yhteydessä on yksityiskohtainen kasvillisuusinventaarior (Liite 1), joka noudattaa hortonomien yleisesti tunnustamaa Ranja Hautamäen teosta *Portti puutarhaan. Historiallisten puutarhojen inventointiopas*³⁵ vuodelta 2000. Inventaariossa on luokiteltu puuvartist kasvit sekä rakenteet, jotka luostarin alueelta löytyi vuonna 2016. Ortodoksisen sanaston selvittämisessä olen käyttänyt arkkimandriitta Arsenin teosta *Ortodoksinen sanasto*.³⁶

Ortodoksisessa kirkossa on perinteenä, että ihmisen nimi muuttuu munkiksi vihkimisen myötä. Tässä tutkielmassa käytetään pääsääntöisesti nimiä, joilla henkilöt on tunnettu munkiksi vihkimisen jälkeen. Papiston arvonimet muuttuvat kirkollisen uran edetessä. Olen päätenyt seuraavaan ratkaisuun. Metropoliitta Panteleimonia kutsutaan igumeniksi siinä yhteydessä, kun hän oli Valamon luostarin johtaja. Julkaisuja häneltä on arvonimillä: igumeni Panteleimon, arkkimandriitta

³³ Hirsjärvi & Hurme 1982, 92–93.

³⁴ Alasuutari 2019, 95–96.

³⁵ Hautamäki, 2000.

³⁶ Arseni 1999.

Panteleimon, piispa Panteleimon ja metropoliitta Panteleimon. Kuopion ja Karjalan metropoliitta Arsenista käytän tekstistä nimeä metropoliitta Arseni. Lähdeviitteissä hän esiintyy arvonimillä arkkimandriitta: Arseni, piispa Arseni ja metropoliitta Arseni. Valamon luostarin nykyisestä johtajasta käytän nimitystä arkkimandriitta Sergei. Jokainen henkilö on julkaissut kirjallista aineistoa kaikissa vaiheissa uraansa.

2 VALAMON LUOSTARI

Valamon luostarin perustamisesta on olemassa monta erilaista teoriaa. Asian tekee hankalaksi se, että Valamon syntyyn liittyvä tieto ei ole ollut aina luotettavaa.³⁷ Valamon luostarin perimätiedon mukaan luostari on perustettu 900-luvulla, mutta Valamon luostarin perimätieto on merkitty muistiin vasta 1700–1800-luvuilla.³⁸ 1960- ja 1970-luvuilla Valamon luostarin perustamisesta käytiin keskustelua historioitsija Heikki Kirkisen toimesta³⁹. Kirkisen käsityksen mukaan Valamon synnystä on olemassa kaksi erilaista teoriaa. Nämä kaksi teoriaa pohjaavat kahteen eri lähteeseen: *Uvarovin kronikkaan* ja niin sanottuun *Lyhyeen kronikkaan*. Ensimmäinen ajoittaa Valamon perustamisen 1160-luvulle, ja toinen taas sijoittaa sen vuoden 1329 tienoille.⁴⁰ Uudempi tutkimus sijoittaa Valamon synnyn 1560- ja 1570-luvuille. Tämä käsitys nojaa 1980-luvulla tehtyyn löytöön. Moskovalaisesta arkistosta löydettiin teksti, joka kuvaa Valamon luostarin perustamista yksityiskohtaisesti. Teksti tunnetaan suomeksi nimellä *Kertomus Valamon luostarista*.⁴¹

Valamon luostarin perustajina on perinteisesti pidetty pyhittäjiä⁴² Sergeitä ja Hermannia. Pyhittäjä Sergei määritellään usein kreikkalaissyntyiseksi munkiksi.⁴³ Tästä ei kuitenkaan ole olemassa varmaa tietoa. Uusi moskovalainen lähde ei mainitse mitään kummankaan perustajan etnisistä taustoista.⁴⁴ Nykytutkimuksen mukaan Valamon perustajien syntyperän liittäminen Kreikkaan on 1700-luvun aatemaailman tuotosta. 1700-luvulla kreikkalaisuus oli Venäjällä muodikasta.⁴⁵ Karjalaan perustettiin myös muita luostareita, joista mainitsemisen arvoinen on Konevitsan luostari. Tämän luostarin perustajana pidetään 1300-luvulla elänyttä novgorodilaista munkkia Arseni Konevitsalaista.⁴⁶

³⁷ Kirkinen 1982, 26.

³⁸ Kirkinen 1982, 69.

³⁹ Parpei 2013, 16.

⁴⁰ Kirkinen 1978, 67.

⁴¹ Parpei 2013, 15–16.

⁴² Pyhittäjä on pyhäksi kanonisoitunut munkki, Arseni 1999, 228.

⁴³ Kirkinen 1978, 67; Kirkinen 1982, 26; Ambrosius 1979, 274.

⁴⁴ Parpei 2013, 18–19.

⁴⁵ Parpei 2013, 85.

⁴⁶ Ambrosius 1979, 278; Kirkinen 1978, 97.

2.1 Laatokan Valamo

Valamon luostari Laatokalla on tuhottu moneen kertaan. Veljestö on joutunut lähtemään evakkoon, ja luostaritoiminta on hetkellisesti katkennut useaan kertaan. Karjala on joutunut Ruotsin, Novgorodin sekä Venäjän sotien takia vuoroin Ruotsin, ja vuoroin taas Venäjän valtakunnan vaikutuksen alaiseksi. Olojen vakiinnuttua Valamon luostarin toiminta kehittyi perinteisen ortodoksisen luostaritoiminnan suuntaan. Todennäköisesti Valamon luostarissa noudatettiin jo pyhittäjä Sergein aikana Theodoros Studionilaisen luostarisääntöä.⁴⁷

Valamon luostari ja muut Karjalan luostarit tuhoutuivat 1500-luvun jälkipuoliskolla useissa sodissa Ruotsin ja Venäjän välillä. Valamo oli suuri luostari sotien alkessa. Luostarin sanotaan omistaneen jopa 200 maatilaa. Pitkän vihan (1570–1595) aikana luostarin toiminta taantui. 1581 ruotsalais-suomalaiset joukot tuhosivat Valamon luostarin. Rauhan tultua luostarin veljestö palasi luostariin. Luostaritoiminta ei tässä vaiheessa ehtinyt eheytyä, koska jo vuonna 1611 ruotsalais-suomalaiset joukot tuhosivat jälleen Valamon luostarin Jakob de la Gardien johdolla. Valamon luostari pysyi autiona seuraavat 100-vuotta. Keisari Pietari Suuri valloitti Karjalan takaisin Ruotsilta Suuressa Pohjan sodassa. Uudet rajat vahvistettiin Uudenkaupungin rauhassa vuonna 1721. Vuoden 1715 aikana munkit olivat palanneet Valamon luostarisaarille harjoittamaan maanviljelystä. Pietari Suuri antoi käskyn luostarin uudelleen rakentamisesta. Luostaritoiminta alkoi uudelleen Kirillo-Belozeron luostarista tulleiden munkkien avulla. Valamoon rakennettiin uusi puinen kirkko, ja luostaritoiminta alkoi elpyä 1700-luvun alussa.⁴⁸

Vuonna 1754 luostarin puinen kirkko ja monet muut rakennuksista paloivat. Paloa seurasi henkinen ja taloudellinen taantuminen. Luostaritoiminta jatkoi kehittymistään vasta, kun Pietarin metropoliitta Gabriel asetti luostarin johtoon vuonna 1781 Sarovin luostarista kotoisin olleen munkki Nazarin, joka toi Valamon luostariin Sarovin luostarisäännön. Igumeni Nazarin aikana Valamon luostarista kehittyi oman aikansa venäläinen suurluostari. Hänen aikanaan luostarisaarille vakiintui venäläiselle luostarielämälle tyypilliset kolme erilaista tapaa harjoittaa luostarielämää: 1) yhteiselämä, 2) skiitta- eli sivuluostarielämä ja 3) erakkoelämä.⁴⁹ Igumeni

⁴⁷ Ambrosius 1979, 276–277.

⁴⁸ Ambrosius 1979, 277–279; Kirkinen 1982, 32–33; Parppei 2013, 28–30.

⁴⁹ Ambrosius 1979, 282–283; Parppei 2013, 32–36.

Nazari otti käyttöön rakennussuunnitelman, jonka tarkoituksena oli korvata puiset rakennukset kivisillä. Suunnitelman mukaisesti pääluostariin rakennettiin uusi kivinen kirkko, ja veljestön asuintilat järjestettiin neliömäiseen kehään kirkon ympärille. Uudesta kirkosta valmistui ensin alakirkko, joka pyhitettiin vuonna 1789 Sergein ja Hermannin muistolle. Viisikupolinen yläkirkko pyhitettiin Kristuksen kirkastumisen muistolle vuonna 1794. Igumeni Nazarin aikana rakennettiin myös Laatokan Valamon vanhin skiitta eli sivuluostari. Tätä skiittaa kutsutaan Suureksi Skiitaksi tai Kaikkien pyhien skiitaksi. Hänen seuraajansa igumeni Innokentti jatkoi Valamon luostarin rakentamista suunnitelmien mukaan. Hänen aikanaan rakennettiin pääluostarin uloin kehäneliö.⁵⁰ Valamon ja Venäjän hallinnon välit lähenevät. Vuonna 1819 keisari Aleksanteri I vieraili Valamossa. Tämän seurauksena vuonna 1822 luostari korotettiin kolmannen luokan luostarista ensimmäisen luokan luostariksi.⁵¹ Luostarin rakentaminen jatkui igumeni Innokentin seuraajan igumeni Jonatanin aikana 1930-luvulla. Hänen aikanaan rakennettiin kirjasto, ulkoneliötä parannettiin sekä veljestön ruokasalia eli trapesaa laajennettiin. Igumeni Innokentin jälkeen Valamon luostarin sisäinen elämä taantui. Igumeni eivät olleet pitkäaikaisia, ja luostarielämässä oli havaittavissa rappion merkkejä.⁵²

Tilanteeseen haettiin parannusta munkki Damaskinilta. Munkki Damaskin vihittiin igumeniksi vuonna 1839. Igumeni Damaskin rakennutti Suureen skiittaaan uuden kirkon, jonka arkkitehtinä toimi A. M. Gornostajev, jonka suunnittelema on myös Pyhän Nikolauksen sivuluostarin kirkko sekä luostarin hotelli. Molemmat on rakennettu igumeni Damaskinin aikana. Johannes Kastajan sivuluostarin kirkoksi pystytettiin Vasilin luostarista tuotu vanha hirsinen kirkko. Igumeni Damaskin suunnitteli myös suuremman kirkon rakentamista, mutta tehtävä siirtyi seuraavalle johtajalle. Vuonna 1889 luostarin johtajaksi valittiin igumeni Jonafan⁵³, jonka tärkeimpänä saavutuksena pidetään Laatokan Valamon kaksikerroksisen pääkirkon rakentamista. Kirkon sisustuksen loppuunsaattaminen jäi igumeeni Jonafanin seuraajalle igumeni Gabrielille. Valamon luostarin koki suuruutensa 1800-luvun lopulla, ja tällöin sillä oli tiiviit yhteydet Pietarin keisarilliseen hoviin. Igumeni Gabrielin aikana Valamon luostarisaaristoa rakennettiin entisestään. Hänen aikanaan Valamoon rakennettiin uusia kirkkoja Tihvinän, Sergein ja Hermannin,

⁵⁰ Mustonen 1982, 66; Parpei 2013, 36–51.

⁵¹ Ambrosius 1979, 285; Ambrosius 1982, 36–37; Panteleimon 1989, 34; Parpei 2013, 36–43.

⁵² Mustonen 1982, 66; Panteleimon 1989, 90.

⁵³ Ambrosius 1982, 39; Mustonen 1982, 66–73; Panteleimon 1989, 90–91 ja 127–145.

Uuden Jerusalemin ja Getsemanen skiittojen yhteyteen. Getsemanen skiitta oli kuuluisa koristepuutarhastaan. Valamon luostarin koki suuruutensa 1800-luvun lopulla, ja tällöin sillä oli tiiviit yhteydet Pietarin keisarilliseen hoviin.⁵⁴

Suuri murros Valamon historiassa oli ensimmäisen maailmansodan syttyminen, ja sitä seuranneet Venäjän vallankumoukset, joiden myötä Karjala ja Laatokan Valamo siirtyivät itsenäistyneen Suomen alueelle. Valamon veljestö alkoi vähentyä, koska luterilaisessa Suomessa ei ollut riittävästi luostariin tulijoita. Igumeni Haritonin aikana vuonna 1933 veljestön lukumäärä oli vähentynyt yhteen neljäsosaan alkuperäisestä. Vuonna 1939 syttyi talvisota. Laatokan Valamo evakuoitiin helmikuussa 1940, ja veljestön matka kohti Keski-Suomea ja Heinävedettä alkoi.⁵⁵

2.2 Heinäveden Uusi Valamo

Kansanhuoltoministeriön mukaan Valamon luostarin veljestön väliaikaisena sijoituspaikkana toimivat kansakoulut ja maatalot Kannonkoskella.⁵⁶ Takala⁵⁷ toteaa: ”Evakkomatkan rasittavuutta kuvaa se, että puolen vuoden aikana kuoli 27 veljestön jäsentä.” Lähes 200 henkinen ortodoksinen, osin venäläinen veljestö herätti sekä kiinnostusta että negatiivista huomiota Keski-Suomessa. Moskavan rauhanehtojen mukaisesti Suomi menetti suuren osan Karjalaa Neuvostoliitolle. Valamon luostarin veljestö alkoi etsiä itselleen pysyvää asuinpaikkaa Suomesta.⁵⁸ Valamon luostarin veljestö osallistui Helsingissä järjestettyyn tilaisuuteen, joka oli tarkoitettu Karjalan luovutettujen alueiden johtohahmoille. Tilaisuudessa Valamoa edusti luostarin varajohtaja pappismunkki lisakij, jolle presidentti Kyösti Kallio kertoi, että H. Saastamoinen Oy:llä oli Heinävedellä sopiva kartano myynnissä. Papinniemen kartanoa saapui tarkastamaan luostarin varajohtaja pappismunkki lisakij yhdessä muiden veljestön edustajien kanssa. Valamon luostari oli perinteinen venäläinen maatalousluostari, joten varajohtajaa kiinnosti kartanon karja ja maiden kunto.⁵⁹

⁵⁴ Ambrosius 1979, 285; Ambrosius 1982, 39; Mustonen 1982, 66–74; Panteleimon 1989, 90–91, 127, 145; Khomoutov 2000, 174. VLK.

⁵⁵ Ambrosius 1979, 287; Ambrosius 1982, 44–46.

⁵⁶ Ambrosius 1979, 287; Panteleimon 1990, 8; Takala 2011, 14–16.

⁵⁷ Takala 2011, 16.

⁵⁸ Aro 1981, 5; Panteleimon 1990, 8; Takala 2011, 16.

⁵⁹ Aro 1981, 5; Kirkinen 1982, 29; Panteleimon 1990, 8.

Papinniemen kartanoon kuului useita rakennuksia: kolmekerroksinen valkoinen päärakennus, keltaiseksi maalattu tilanhoitajan talo, autotalli, punainen meijerin sekä asuinrakennuksen yhdistelmä, valkoiseksi rapattu kivinen navetta, hirsinen väentuvan ja tallin yhdistelmä, kalustovajana toimiva punainen rakennus ja kolme aittaa. Tämän lisäksi kauppaan kuului rannassa olevia rakennuksia sekä luostariin johtavan sillan vieressä oleva rakennusryhmä, joissa yhdestä toimi luostarin konehuone. Suurin osa näistä rakennuksista on edelleen olemassa Valamon luostarin puistomaisessa ympäristössä. Maaliskuussa 2013 luostaria kohtasi onnettomuus, kun kartanon päärakennus tuhoutui tulipalossa. Nykyään kartanon paikka odottaa uutta rakennusta.⁶⁰

Papinniemen hovin rakennukset sopivat veljestön tarpeisiin, koska ne voitiin jakaa useaan pieneen huoneeseen. Heinäveden Valamon luostariyhteisössä on monta tarinaa siitä, mikä lopulta vaikutti veljestön päätökseen kartanon hankkimisesta. Perinteisin tarina on kertomus pyhittäjäisien Sergein ja Hermanin ikonista, jonka veljestön jäsenet löysivät Papinniemen kartanon päärakennuksen yhdestä huoneesta. Vuonna 1928 Papinniemessä vieraili Saastamoisten vieraana Hollannin prinssi Henrik. Ikoni on kulkeutunut Laatokan Valamosta Heinävedelle todennäköisesti tämän vierailun yhteydessä.⁶¹ Ikoni on pieni, ja siihen on kuvattu Valamon luostarin perustajat pyhittäjät Sergei ja Herman. Ikonin toisella puolella on igumeni Haritonin kirjoittama venäjänkielinen teksti, jossa mainitaan, että kyseessä on ikoni, jonka veljestö löysi.⁶² Tätä ikonia säilytettiin palaneen päärakennuksen toisessa kerroksessa oikealla puolella sijaitsevassa huoneessa oven yläpuolella. Varajohtaja lisäkijän mukaan veljestön ostopäätökseen vaikutti vielä kaksi muuta syytä: 1) Papinniemen karja muistutti Laatokan Valamon karjaa ja 2) Veljestön edustajia kuljettanut auto oli juuttunut tielle kolme kertaa.⁶³ Kesäkuun kuudentena päivänä vuonna 1940 Valamon luostarin veljestön igumeni Hariton allekirjoitti kauppakirjan H. Saastamoinen Oy:n edustajan kanssa. Veljestö halusi ostaa vielä lahden toisella puolella olevat pellot ja metsää, joten lisäkauppakirja kirjoitettiin veljestön kanssa 24.6.1940. Samana päivänä Papinniemen kartanon hallinta siirtyi Valamon luostarin veljestölle. Tila oli noin 350 hehtaariin

⁶⁰ Takala 2011, 27; Valamon luostarilla tulipalo, Yle, 18.3.2013 (viitattu 6.11.2020).

⁶¹ Aro 1981, 8; Panteleimon 1989, 258; Panteleimon 1990, 8; Takala 2011, 26.

⁶² Sergei, suullinen tiedonanto 26.2.2020.

⁶³ Aro 1981, 5–8; Takala 2011, 25–26; Takala 2011, 96.

laajuinen. Juojärven rannalla sijaitseva Papinniemi muistutti Laatokan Valamon luontoa, ja veljestö alkoi kutsua aluetta Uudeksi Valamoksi.⁶⁴

Veljestön alkoi muokata kartanon rakennuksia omiin tarkoituksiinsa sopivammiksi. Entisestä tallista tehtiin veljestön asuintila. Nykyään rakennus toimii Valkoisena vierasmajana. Luostarin uusi kirkko rakennettiin 1940 yhdistämällä autotalli ja sen viereinen aitta yhdeksi pitkäksi tilaksi. Tämä tila on edelleen lähinnä kesäkäytössä oleva Vanha kirkko, joka toimi pääkirkkona 40-vuotta vuoteen 1977 asti. Kirkkosali toimi myös veljestön ruokasalina. Kirkon viereen rakennettiin kello torni, johon sijoitettiin Laatokan Valamossa sijainneen Smolenskin sivuluostarin kellot. Myös entinen tilanhoitajan talo kunnostettiin vuonna 1941 munkkien asunnoiksi. Rakennus toimii nykyään luostarin talkoolaisten majoitustilana. Tämän rakennuksen korjaustöihin osallistui arkkitehti Ivan Kudrjavzev. Kartanon päärakennus muutettiin luostarin johtajan, johtokunnan ja joidenkin pappismunkkien käyttöön. Ylimpään kerrokseen rakennettiin kirkko, jossa päivittäiset jumalanpalvelukset toimitettiin ennen kirkkorakennuksen valmistumista. Myöhemmin kirkkoa käytettiin kesäkirkkona.⁶⁵

Jatkosodan aikana veljestö ei siirtynyt takaisin Laatokan Valamoon. Ryhmä munkkeja kävi luostarisaarilla katsomassa, millaista tuhoa sota oli saanut aikaan. Veljestöllä oli toiveena palata Laatokan Valamoon sodan loputtua, mutta tämä ei toteutunut.⁶⁶ Vuonna 1942 Petsamon luostarin veljestö siirtyi Valamoon. Petsamo oli osa sotatoimialuetta, joten luostarielämää ei ollut mahdollista jatkaa siellä.⁶⁷ Sodan aikana myös Konevitsan luostari oli evakuoitu Suomeen. He olivat asettuneet asumaan Keiteleeseen Hiekkaan. Vuonna 1956 jäljellä olevan veljestö siirtyi asumaan Heinäveden Uuteen Valamoon. Konevitsan veljestön asema säilyi kuitenkin erillisenä.⁶⁸ Valamon luostari Heinävedellä eli hiljaista elämää 50- ja 60-luvuilla. Luostaritoiminta näytti loppuvan, koska uusia jäseniä veljestöön ei tullut. Viimeinen Laatokan Valamosta tullut luostarin johtaja oli igumeni Simforian. Hän toimitti ainoana pappismunkkina luostarin vaadittavat jumalanpalvelukset.⁶⁹

⁶⁴ Ambrosius 1979, 287; Aro 1981, 7–8; Lainio & Kohonen 1982, 236; Panteleimon 1990, 8–24; Takala 2011, 26.

⁶⁵ Lainio & Kohonen 1982, 236; Karpov 1986, 82; Panteleimon 1990, 26–40; Takala 2011, 28–30.

⁶⁶ Ambrosius 1982, 56; Matvejeff 2007, 68–72.

⁶⁷ Panteleimon 1989, 315; Panteleimon 1990, 88.

⁶⁸ Ambrosius 1979, 287–288; Peschkoff 1985, 116; Panteleimon 1990, 88.

⁶⁹ Ambrosius 1982, 57–59; Lainio & Kohonen 1982, 236; Panteleimon 1989, 323; Panteleimon 1990, 98.

1970-luvulla Valamo alkoi kiinnostaa ortodoksista väestöä. Luostarista tuli paikka, jonne haluttiin kokoontua. Kiinnostuksen myötä luostarin rakennuksia alettiin kunnostaa. Vuonna 1975 vanhasta navetasta kunnostettiin kahvila- sekä ravintolatila. Rakennus tunnetaan nykyään nimellä ravintola Trapesa.⁷⁰

Luostaritoiminnan tueksi alettiin suunnitella uuden kivisen kirkon rakentamista. Suomen ortodoksista kirkkoa johtanut arkkitehti Paavali näki paljon vaivaa Valamon uuden kirkon rakentamisen puolesta. Arkkitehti Paavali oli asunut Laatokan Valamossa vuosina 1937–1939.⁷¹ Kirkon rakentamisen tueksi perustettiin Valamon ystävät ry vuonna 1973. Järjestö jatkaa edelleen luostaria tukevaa toimintaansa.⁷² Kirkon piirustukset on tehnyt arkkitehti Kudrjavsev.⁷³ Kirkko vihittiin Kristuksen kirkastumisen muistolle 5.6.1977.⁷⁴ Itä-länsisuunnassa rakennettu kirkko on valkoiseksi rapattu. Se edustaa pohjoisvenäläistä kirkkoarkkitehtuuria. Kyseessä on kaksoiskirkko, jonka korkeampi osa on Kristuksen kirkastumisen muistolle pyhitetty pääkirkko. Matalampi osa, johon liittyy pylväiden koristama kellotapuli, on pyhittäjille Sergeille ja Hermannille omistettu talvikirkko. Pääkirkon sisätila jakaantuu eteisosaan (narteks), kirkkosaliin (naos) ja alttariin (vima). Kirkkosalin katolla on pyöreä kuparipäällysteinen kupumainen lanterni. Pääkirkon ovien yläpuolelle on kuvataiteilija Ina Collianderin valmistama Kristuksen kirkastusta kuvaava mosaiikki-ikoni. Kirkon pääovet ovat päällystetty kuparilla, ja niissä on polttokullatut kuviot. Ovet on suunnitellut arkkitehti Sakari Siitonen arkkitehti Kudrjavzevin luonnosten pohjalta. Kultauksen on tehnyt venäläinen Andrei Davydov. Ovet valmistuivat vuonna 1997.⁷⁵ Talvikirkon alttari työntyy ulos julkisivusta tehden puoliympyrän. Katolla on kuparinen sipulikupoli. Talvikirkon alttarin ulkoseinään on kiinnitetty Juri Mitroshinin vuonna 1990 tekemä mosaiikki-ikoni. Teokseen on kuvattu luostarin perustajat Sergei ja Herman Heinäveden Valamon uuden kirkon kanssa.⁷⁶ Metropoliitta Panteleimon valittiin Valamon igumeniksi vuonna 1979.⁷⁷ Kirkon rakentamisen jälkeen luostaritoiminta alkoi elpyä.

⁷⁰ Ambrosius 1982, 58; Lainio & Kohonen 1982, 236.

⁷¹ Ambrosius 1982, 58–59; Panteleimon 1989, 318–323.

⁷² Panteleimon 1990, 106.

⁷³ Panteleimon 1990, 104; Baschmakoff & Leinonen 2001, 285.

⁷⁴ 1982, 59; Panteleimon 1990, 108.

⁷⁵ Siitonen 1998, 10–11.

⁷⁶ Kuulumisia Uudesta Valamosta: Lahjoituksia luostarille 1990: 41, 8–9.

⁷⁷ Historian lehti kääntyi Valamossa 1979: 14, 2–3.

Veljestölle valmistui uudet keljat kartanon järvenpuoleiselle peltoaukealle. Rakennukset suunnitteli arkkitehti Antero Turkki, ja ne valmistuivat vuonna 1979.⁷⁸

1960-luvulla Valamossa siirryttiin maataloudesta matkailuun. Matkailijoiden tarpeisiin entinen tallirakennus muutettiin vierasmajaksi.⁷⁹ Uusi hotelli rakennettiin vuonna 1984 arkkitehti Turkin piirustusten mukaan.⁸⁰ Turkki suunnitteli myös Valamon luostarin kulttuurikeskuksen, kirjaston ja konservointilaitoksen rakennuksen, joka sijaitsee kirkkoa vastapäätä veljestön asuintalojen puolella. Kokonaisuus valmistui vuonna 1984.⁸¹ Kirkon ja vanhan navetan väliin rakennettiin vuonna 1986 luostarin palvelukeskus, jonka ovat suunnitelleet arkkitehdit Turkki sekä Jukka Lauri. Rakennukseen on sijoitettu luostarin vastaanotto, hallintotilat, matkamuistomyymälä sekä viinimyymälä.⁸² Valamon luostarissa toimii myös vuonna 1986 perustettu Valamon kansanopisto. Kansanopisto sai vuonna 1989 oman majoitusrakennuksen ja opetustilat.⁸³

Vuonna 1997 Valamon luostarin johtajaksi valittiin arkkimandriitta Sergei. Luostari laajensi vuonna 1998 toimintaansa marjaviinien tuottamiseen. Kulttuurikeskusta laajennettiin vuoden 2006 aikana. Museotilat laajenivat kahteen kerrokseen. Alhaalla toimii Valamon luostarin historiallinen näyttely, ja ylhäällä on vaihtuvien näyttelyjen tila.⁸⁴ Arkkimandriitta Sergein ajan merkittävin rakennushanke on ollut luostarin portin rakentaminen. Portin on suunnitellut arkkitehti Siitonen vuonna 1990.⁸⁵ Portti koostuu kolmesta kaaresta, joista keskimäinen on suurempi. Katto on kaareva ja sen huipulla on kullattu sipulikupoli. Porttiaukon yläpuolella on ikoni. Luostarin pääsisäänkäynti on portin kautta kuusikujalle. Rakennelma valmistui vuonna 2019.⁸⁶

⁷⁸ Valamon ystävä 1978: 13, 6–7; Veljestö muuttopuuhiissa 1979, 10.

⁷⁹ Takala 2011, 302–304.

⁸⁰ Rakennuskausi Valamossa 1983, 6.

⁸¹ Valamon kulttuurikeskuksen vihkiäiset 1984, 12; Menneitä ja tapahtuneita 1984, 2; Panteleimon 1990, 140.

⁸² Luostarin kuulumisia 1986: 9; Panteleimon 1990, 146.

⁸³ Panteleimon 1990, 162.

⁸⁴ Sergei 2006, 8.

⁸⁵ Portin rakentaminen alkaa kesällä 2016, 12.

⁸⁶ Sergei 2019, 4.

3 ORTODOKSINEN LUOSTARIPUUTARHATRA- DITIO JA VALAMON LUOSTARI

Läntisen kristillisen maailman luostaripuutarhoja on tutkittu huomattavasti enemmän kuin ortodoksisen maailman luostareiden viherympäristöjä. Lännen katolisen kirkon piirissä on syntynyt oma perinteensä. Luostarit ovat olleet turvasatamia, joiden vaikutuksen piirissä antiikin puutarhojen ideat säilyivät. Katolisille luostaripuutarhoille on ollut tyypillistä, että ne ovat olleet muurien ympäröimiä, suojattuja arkkitehtonisia kokonaisuuksia. Katoliset luostaripuutarhat ovat syntyneet 500–1300 lukujen Italiassa. Luostarikokonaisuuden muurien sisään on mahdunut hyvin monenlaisia viherympäristöjä, joita ovat hyötykasvi- ja yrttitarhat. Mutta luostarikokonaisuudessa on ollut myös dekoratiivisempia elementtejä kuten suihkulähdepihoja⁸⁷. Näistä sisäpihatyyppisistä ratkaisuista on ollut suora yhteys luostarin kirkkoon ja kirjastotiloihin, joten pelkästä hyötyviljelystä tuskin on ollut kyse luostarin viherympäristöjen muodostamisessa.⁸⁸

Suomessa on ollut myös katolisia luostareita, joiden yhteydessä on ollut puutarhoja, joissa on viljelty tyypillisiä hyöty- ja lääkekasveja. Suomen luostarit eivät kuitenkaan edustaneet niitä sääntökuntia, joiden puutarhat ovat kuuluisia muualla maailmassa. Suomessa luostarit jäivät ajallisesti myös lyhytaikaisiksi, joten varsinaista traditiota ei ehtinyt syntyä. Suomalaisten katolisten luostareiden puutarhojen vaikutus suomalaiseen puutarhakulttuuriin on ollut melko vähäinen.⁸⁹ Kasviarkeologian avulla on pystytty selvittämään, millaisia kasveja vanhoissa luostaripuutarhoissa on kasvatettu. Naantalın luostarikirkon raunioiden läheisyydestä on löydetty viitteitä monipuolisesta yrtti- ja rohtokasvien jäänteitä, joten ainakin lääkekasveja on viljelty Suomessakin luostareiden läheisyydessä.⁹⁰

Itä-Rooman eli bysanttilaisen maailman vaikutuspiirissä syntyneitä puutarhoja on tutkittu vähän. Vaikka puutarha on toistuva teema bysanttilaisessa kirjallisuudessa ja taiteessa, selvää kuvaa puutarhojen olemuksesta ei ole. Bysantin valloitetuilla alueilla ei ole vielä tehty tarvittavia kaivauksia.⁹¹ Henry Maguiren⁹²

⁸⁷ Ville Paanasen suomennos ilmaisusta ”*Fountain court*”.

⁸⁸ Tobey 1973, 75–80.

⁸⁹ Ruoff 2001, 10–12.

⁹⁰ Alanko, T. 2018, 51–57.

⁹¹ Dolezal & Mavroudi 2002, 105.

⁹² Maguire 2002, 30–35.

mukaan Bysanttilainen puutarha oli antiikin puutarhan suora seuraaja. Aluksi puutarha noudatti usein antiikin ajan maaseutupuutarhojen kaavaa avautuen vapaasti maisemaan. Puutarhasta oli tarkoitus katsella ympäröivää maisemaa eli vistaa. Bysantin valtakunnan loppuaikoina puutarha sulkeutui. Katse kohdistui nyt ulkoa kohden puutarhaa, joka oli suojainen, muurien ympäröimä alue keskellä vihamielistä ympäristöä. Ajattelun muutokseen vaikutti bysanttilaisen kulttuurin paratiisikäsitteen muutos. Ennen vuonna 726 alkanutta ikonoklasmaa⁹³ paratiisi koettiin konkreettisemmin osaksi maailmaa, kun ikonoklasmin päättymisen jälkeen vuonna 842 paratiisi ymmärrettiin vain henkisellä tavalla.⁹⁴

Bysanttilaista puutarhaperinnettä koskeva aineisto rajoittuu pyhimyshagiografioihin ja luostareiden perustamisasiakirjoihin.⁹⁵ Erämaissa kilvoitelleilla erakoilla tiedetään olleen pieniä vaatimattomia viljelyksiä. Luostarilaitoksen kehittyessä ja luostariyksikön kasvaessa myös puutarhat monipuolistuivat. Erilaiset hyötykasvit ja hedelmät ovat olleet suosittuja, vaikka askeettisen ihanteen mukaisesti hedelmäpuihin on suhtauduttu myös epäilevästi, koska ne edustavat askeetille kiellettyä nautintoa.⁹⁶ Koristepuutarhasta ja kukista on bysanttilaisen luostaripuutarhan yhteydessä puhuttu vähän. Mainintoja on lähinnä viiniköynnöksen (*Vitis vinifera*) ja välimerensypressipuun (*Cupressus sempervirens*) käytöstä esteettisessä ja symbolisessa kontekstissa.⁹⁷

Venäläistä luostaripuutarhakulttuuria ei ole lähestytty läntisessä Euroopassa. Venäjällä luostaripuutarhoissa on ollut hyötykasvien lisäksi mukana mukana myös esteettiset arvot, koska luostarit olivat myös matkailukohteita. Erityisesti erilaiset paratiisikonnotaatiot ja raamatulliset aiheet ovat olleet myös suosittuja venäläisessä perinteessä. Valamon luostarin yhteydessä ideoita ja ajatusta on haettu suoraan Raamatun maailmasta.⁹⁸

⁹³ Kuvariita käytiin vuosina 726–842, Arseni 1999, 113.

⁹⁴ Maguire 2002, 30–35.

⁹⁵ Talbot 2002, 37.

⁹⁶ Talbot 2002, 46–53.

⁹⁷ Talbot 2002, 57.

⁹⁸ Khomoutov 2000, 160–164. VLK.

3.1 Laatokan Valamon luonto ja kasvillisuus

Valamon luostarisaaristo koostuu useasta kymmenestä saaresta, joista suurin on Valamon saari. Muita saaria ovat esimerkiksi Pyhitysaari, Mustasaari, Satusaari, Eliaksensaari, Nikonovinsaari ja Johannes Kastajan saari. Toiseksi suurin saarista on Erakkosaari, joka sijaitsee pääsaaresta länteen. Kallioperä saarilla on tummaa diabaasia, josta rapauduttua on muodostunut hedelmällistä maa-ainesta, mutta eroosion takia maa-ainesta on niukasti saarella. Valamon saaren rannat ovat voimakkaasti pirstoutuneet. Pääluostari on rakennettu pääsaaren luoteisosaan vuonon rannalle, joka muodostaa suojaisan sataman. Pääluostarin edessä oleva ranta on jyrkkä, mutta ei kallioinen. Koko läntinen osa saaresta on jyrkkärantaista, kun taas itäiset osat ovat alavampia. Lännessä sijaitsee myös jyrkkiä kalliorantoja, joiden huipuilta avautuvista näköaloista Valamon luostari on ollut kuuluisa. Luostarisaaristo on kartasta katsottuna korkokengän muotoinen, ja sivuprofiililtaan se muistuttaa maljaa.⁹⁹

Pääsaaren sisämaille tyypillisiä ovat synkät kuusikot (*Picea abies*), kun taas rannikolla kasvaa enemmän metsämäntyä (*Pinus sylvestris*). Luontaisia lehtipuita alueella ovat: kotipihlajat (*Sorbus aucubaria*), tuomet (*Prunus padus*), lepät (*Alnus*), haavat (*Populus tremula*) ja koivut (*Betula*). Kosteilla ja ravinteikkailla alueilla kasvaa ihmisen vaikutuksesta myös jalopuulajeja, joita ovat: pihdat (*Abies*), metsävaahtera (*Acer platanoides*), metsätammi (*Quercus robur*), happomarjat (*Berberis*) ja jasmikkeet (*Philadelphus*). Veden läheisyydestä johtuva suotuisa mikroilmasto on auttanut vanhojen viljelykasvien leviämistä luontoon.¹⁰⁰ Laatokan Valamolle tunnusomaisia ruohovartisia kasveja eli perennoja ovat sinikukkainen lehtoukonhattu (*Aconitum lycoctonum*) ja kotkansiiписaniainen (*Matteuccia struthiopteris*). Lääkeyrttinä tunnettu ukontulikukka (*Verbascum thapsus*) on levinnyt kuiville rinteille. Luostarin läheisyydestä on löydetty monia myös Suomessa tavattuja orkideoja. Näitä ovat esimerkiksi: harvinainen lehtoneidonvaippa (*Epipactis helleborine*), herttakaksikko (*Neottia cordata*), pesäjuuri (*Neottia nidus-avis*), soikkokaksikko (*Neottia ovata*) ja valkolehdoikki (*Platanthera bifolia*), jonka sanotaan olleen skeemapappismunkki Jefremin suosikki.¹⁰¹

⁹⁹ Valamon luostari 1923, 21–24; Pirola 1972, 199–202; Khomoutov 2000, 190. VLK.

¹⁰⁰ Valamon luostari 1923, 24–26; Pirola 1972, 202; Pirola 1982, 17.

¹⁰¹ Pirola 1972, 202, Pirola 1982, 14; Finni 1990, 175; Pentinsaari 2014, 24.

Valamon luonto ja maisema ovat innoittaneet monia taiteilijoita 1800- ja 1900-luvuilla. Veljestön kannustava ja suopea suhtautuminen taiteilijoihin, toi heitä luostarisaarille. Kiitokseksi vieraanvaraisuudesta taiteilijat lahjoittivat teoksiaan luostarin kokoelmaan.¹⁰² Ensimmäisiä Valamossa maalanneita taiteilijoita olivat Ivan Davydov, Pjotr Balashov sekä Lev Kamenev. He olivat saaneet Pietarissa länsimaisen taidetradition mukaisen koulutuksen. Balashovin teokset *Kallio Niik-kananlahden lähellä* (1866) ja *Ahtojäitä Valamon rannalla* (1861) (Kuva 1) kuvaavat Valamon talvista maisemaa.¹⁰³ Venäläinen maisemataide kehittyi 1800-luvun loppupuolella. Tämän ajan tunnetuin Valamoa kuvannut taiteilija oli Ivan Shiskin, joka kuului realismia edustavaan peredviznikien ryhmään. Hän oli kiinnostunut erityisesti valamolaisesta luonnosta. Shiskin kanssa luostarissa viettivät aikaansa myös taiteilijat Alexandr Guinet ja Pavel Dzogin. Symbolismia ja syntetististä maisemakuvaa edustaa taas Arhip Kuindzin teos *Laatokan järvi* (1871). Suomalaisista kuvataiteilijoista Valamossa vierailivat esimerkiksi Martta Wendelin, Jalmari Ruokokoski ja Tyko Sallinen. Myös kirjailijat Elias Lönnrot ja Juhanin Aho viettivät aikaa Laatokan Valamon saarilla.¹⁰⁴

Kuva 1. *Ahtojäitä Valamon rannalla*, Pjotr Balashov (1861).

¹⁰² Frilander 2003, 135–142; Myllyharju 2003, 132–126.

¹⁰³ Myllyharju 2003, 127.

¹⁰⁴ Baschmakoff & Leinonen 2001, 177; Frilander 2003, 135–138; Myllyharju 2003, 129–132.

3.2 Valamon luostarin puutarhamaiset alueet

Kati Parpei¹⁰⁵ kirjoittaa, kuinka August Ramsayn kirjoittama Suomi-opas vuodelta 1895 ylistää Laatokan Valamon ympäristön kauneutta. Valamo oli ainutlaatuinen sijaintinsa ja luonnonolojensa takia. Sinne matkustettiin, koska se oli Valamo. Luostarissa oli hotelli, jonka oli suunnitellut A. M. Gornostajev. Hotellilta avautui näkymä yli luostarin puutarhojen kohden Erakkosaarta. Hotellin ympärillä kasvoi sinikukkaista syreeniä (*Syringa vulgaris*).¹⁰⁶ Laivarannassa pääluostarin edustalla oli laajat jalava (*Ulmus*)- ja hopeahaapaistutukset (*Populus alba*). Satamasta ylös luostariin johtaa kiviset portaat, joiden molemmin puolin oli istutettu sinisiä pihasyreenejä. Nykyiset portaat ovat rakennettu uudelleen jo igumeni Damaskinin aikana vuonna 1877. Luostarin hyötypuutarhat, jotka olivat myös maisemallisesti merkittäviä, levittäytyivät pääluostarin ympärille. Rehevin osa sijaitsi pääkirkon ja hotellin välissä.¹⁰⁷

Laatokan Valamon kumpuileva ja vaihteleva maasto oli täydellinen paikka soveltaa saksalaisen maisematyylin kehittäjän Gustav Mayerin oppien mukaista pittoreskia viherympäristöä.¹⁰⁸ 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun puutarhataiteessa vaikutti kahden toisistaan poikkeavan puutarhatyylin, geometrisen- ja maisematyylin, rinnakkainen käyttö. Geometrinen tyyli on järjestäytyntä ja kurinalaista. Sen käyttö liittyy yleensä suoraan rakennukseen luoden rakennuksen kanssa yhteisen arkkitehtonisen kokonaisuuden.

¹⁰⁵ Parpei 2013, 196.

¹⁰⁶ Finni1990, 74; Kilpeläinen 2003, 65–67.

¹⁰⁷ Valamon luostari 1923, 28–43; Pirola 1982, 17–18.

¹⁰⁸ Häyrynen 1994, 106–107.

KUVA 2. Laatokan Valamon luostarin Uuden hautausmaan geometrinen kukkaistutusten hoitamista .

Valamossa on ollut myös geometrisempaa vihersuunnittelua (Kuva 2), vaikka Laatokan Valamon ympäristö soveltuikin paremmin maisematyyliin laajuutensa ja luonnollisten korkeuserojensa takia. Maisematyylille ominaista oli maisemallisen kokonaisuuden luominen (Kuva 3). Poluilta ja teiltä, ennalta valittuja ja ohjattuja näkymiä rytmittivät harkittujen mayernmaisten¹⁰⁹ massaistutusten ja avarien kenttämaisten alueiden vuorottelu. Katseen kannalta strategisiin paikkoihin oli yleensä sijoitettu tilaan sopiva istutusryhmä tai rakennelma, joka keräsi katsojan katseen oikeaan kohtaan. 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen maisematyyliä voi sanoa eklektiseksi, joka yhdistää ennakkoluulottomasti englantilaisen maisema-putarhan ideaa geometrisiin aiheisiin. Vastaavaa mayernmaista maisematyyliä voi Suomessa nähdä Helsingin Kaivopuistossa. 1800-luvun ja 1900-luvun alun

¹⁰⁹ Mayermainen kuvaa Gustav Mayerin periaatteiden pohjalta tehtyä suunnittelua. Termiä käyttää Maunu Häyrynen 1994, 106.

maisematyyliä kuvaillaan myös eklektiseksi, koska tämä erottaa sen englantilaisesta maisemapuutarhasta, joka ei ole sama asia.¹¹⁰

KUVA 3. Kuusikuja ja avautuva näkymä, jonka katseen kokoavana elementtinä on Kristuksen kirkastumisen kirkko.

Vaikka Laatokan Valamon luostaria käsittelevässä aineistossa korostetaan puutarhataloutta tai hyötyviljelyä, niiden lisäksi mahtuu alueelle myös koriste- puutarhallsia elementtejä. Veljestöllä on ollut maisema-arkkitehtonisia tavoitteita. Viherympäristöjen suunnitelmallisuus ei ole Valamossa keskittynyt ainoastaan pääluostarin läheisyyteen, vaan sivuluostareiden ympäristöt olivat myös harkittuja maisemallisia kompositiota. Useassa paikassa Laatokan Valamossa on sommiteltuja istutusryhmiä, joiden syysvärit on otettu huomioon. Puista ja pensaista sommiteltuja istutusryhmiä on ollut tarkoitus ihailta kaukaa jostain tietyistä kohdasta, kuten korkealta mäeltä tai Laatokan järvelle avautuvalta tasanteelta. Tällöin niiden muodostama näkymä on ollut parhaimmillaan. Näkymissä on ollut mayermaisten periaatteiden mukaisesti sommiteltuja istutusryhmiä, joiden

¹¹⁰ Uino 1989, 68; Häyrynen 1994, 110–115.

keskellä on ollut yhtenäinen nurmikenttää (Kuva 4). Istutuskokonaisuuksista vain puut ovat säilyneet nykypäivään.¹¹¹

Kuva 4. Näkymä Laatokan Valamosta tammikujan läpi.

Valamossa on harjoitettu myös topiatria eli muotoleikkausta. Uuden hautausmaan ympäristössä kellotornin välittömässä läheisyydessä oli kupumaiseksi leikatut koristepuut (Kuva 5). Koska topiatrian hallitseminen on puutarhurilta erityisosaamista vaativaa teknistä taitoa, voi ajatella Laatokan Valamossa olleen korkeatasoinen hoitokulttuuri myös koristeviheralueilla.

¹¹¹ Valamon luostari 1923, 45–62; Pirola 1982, 19; Uino 1989, 68; Häyrynen 1990, 100–144. Häyrynen 1994, 110–115.

Kuva 5. Laatokan Valamon uuden hautausmaan kellotornin läheisyydessä kasvavia kupumaiseksi leikattuja pikkupuita.

Koristekasveista mainitaan ainakin Uudella hautausmaalla kasvatetun, liljoja, ruusuja ja syreenejä.¹¹² Valamon luostarin esittelyvihossa vuodelta 1923 veljestön edustaja kirjoittaa:

Hautausmaan kirkon koko ympäristö on mahtavan ihana ollen Valamon kauneimpia paikkoja. Luonnon kauneuden lisäksi sitä paikkaa on igumeni Damaskin veljestön kanssa paljon koristanut. Siihen on istutettu rivittäin puita, joita ei tapaa Valamon metsissä, niinkuin seetripuita, lehtikuusia, hopeakuuksia, poppeleita, tammia, lehmuksia, pähkinäpuita, ja monenlaisia hyvänhajuksia pensaskasveja.”¹¹³

Päuluostarista lähti jalopuiden luoma verkosto luostarisaaren sivuluostareihin. Lehtikuusi- ja pihtakujaa pitkin pääsee hautausmaalle. Esimerkiksi kaikkien pyhien skiittaan johtaa 150-vuotias tammikuja ja Nikolauksen skiitan kirkko on rakennettu keinotekoiselle kukkulalle Ristisaarelle. Kirkon suunnitteli A. M.

¹¹² Piirola 1982, 19; Khomoutov 2000, 170–173. VLK.

¹¹³ Valamon luostari 1923, 4.

Gornostajev. Skiitan ympärillä oli koristepuutarha, jonka keskeisiin maisemaelementteihin kuuluivat koivut ja siniset syreenit.¹¹⁴

Kuva 6. Getsemanen skiitan kirkko 1915. Kirkon edessä näkyy pensaita, joiden kasvutapa muistuttaa koristepensaita.

Valamon luostarissa oli suosittua myös nimetä paikkoja ja alueita raamatullisten esikuvien mukaisesti. Veljestö on luonut maisemallisen ympäristön, jossa liikkessaan kokija voi ottaa osaa Jerusalemin ja Palestiinan pyhiin paikkoihin. Laatokan Valamon Uuden Jerusalemin skiitta vuodelta 1906 ja vuonna 1911 valmistunut Getsemanen skiitta ovat molemmat nimetyt raamatullisen teeman mukaan (Kuva 6). Jerusalemin ja Getsemanen skiittoja ympäröivät kasvi- ja hedelmätarhat. Erityisesti Getsemanen skiitan puutarha oli toteutettu palastiinalaisen esikuvansa mukaisesti mahdollisimman dekoratiiviseksi.¹¹⁵ Raamatullisen maisemasuunnittelun ja paratiisiteemojen taakse kätkeytyy syvempi teologinen ja hengellinen dimensio. Kristillisessä teologiassa Uutta Jerusalemiä pidetään tilana tai paikkana, joka syntyy, kun eskatologinen uusi maailma koittaa. Näin Laatokan Valamon maisema-arkkitehtoninen kuvaohjelma muistuttaa, ja johdattaa

¹¹⁴ Lainio & Kohonen 1982, 162; Mustonen 1982, 69; Pirola 1982, 17; Finni 1990, 107–123.

¹¹⁵ Khomoutov 2000, 174. VLK; Panteleimon 2020. VLA.

luostarin viheralueilla kulkevaa kokijakatselijaa¹¹⁶ kohden kristillistä tulevaa paraatiisia, joka Raamatussa on ilmoitettu. Laatokan Valamon viherympäristöä voi pitää pelastushistoriallisena näyttämönä, jossa kokijakatselija näkee, kokee ja tuntee konkreettisella tavalla Kristuksen pelastushistorialliset tapahtumat, jotka hui-pentuvat Uuden Jerusalemin skiitan Ylösnousemuksen kirkkoon.¹¹⁷ Tämä spirituaalinen aspekti yhdistettynä maisema-arkkitehtoniseen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maisemapuistoon luo melko ainutlaatuisen kokonaisuuden, jolle on vaikea löytää suoraa vastinetta.

3.3 Laatokan Valamon hyötypuutarhaviljely

Laatokan Valamo oli lähes omavarainen luostari. Luostarissa viljeltiin vihanneksia, hedelmiä ja muita hyötykasveja. Puutarhahoito oli tyypillinen veljestön kuuliaisuustyö luostarissa, ja jopa igumeni Gabrielin kerrotaan työskennelleen Suuren skiitan viljelyksillä noviisiaikoinaan.¹¹⁸ Valamon luostari oli kuuluisa omenoistaan (*Malus domestica*). Luostari myös kävi kauppaa omenillaan lähialueiden ihmisten kanssa. Omenatarhat ovat toistuva teema Valamo-aiheisessa kirjallisuudessa. Vuonna 1879 Valamon luostarissa mainitaan kasvaneen noin 600 tuottavaa puuta.¹¹⁹ Metropoliitta Panteleimonin¹²⁰ mukaan vuonna 1885 luostarin alueella kasvoi noin 530 omenapuuta, ja lajikkeita oli lähes 80 erilaista. Puutarhakirjailija Tuomo Salovaara¹²¹ mainitsee, että luostarin omenapuita olisi luostarin lisäksi jalostettu myös Pietarin kasvitieteellisessä puutarhassa, jonka johtaja oli saksalaissyntyisen kasvitieteilijä Eduard von Regelin.¹²² Luostarissa viljeltiin myös yhdessä omenoiden kanssa viinimarjoja (*Ribes*), karviaisia (*Ribes uva-crispa*) sekä hapankirsikoita, joista von Regel¹²³ mainitsee lajikkeet 'Vladimir' ja 'Hartz'. Hedelmiä Valamossa viljeltiin onnistuneesti.

¹¹⁶ Puutarhan katselija on myös aktiivinen kokija, koska hän kulkee kolmiulotteisessa tilassa.

¹¹⁷ Khomoutov 2000, 161–166. VLK.

¹¹⁸ Panteleimon 1988, 64–65; Hirvonen 2015, 55.

¹¹⁹ Von Regel 1879, 51; Karpov 1986, 135; Sergei, haastattelu 24.1.2020.

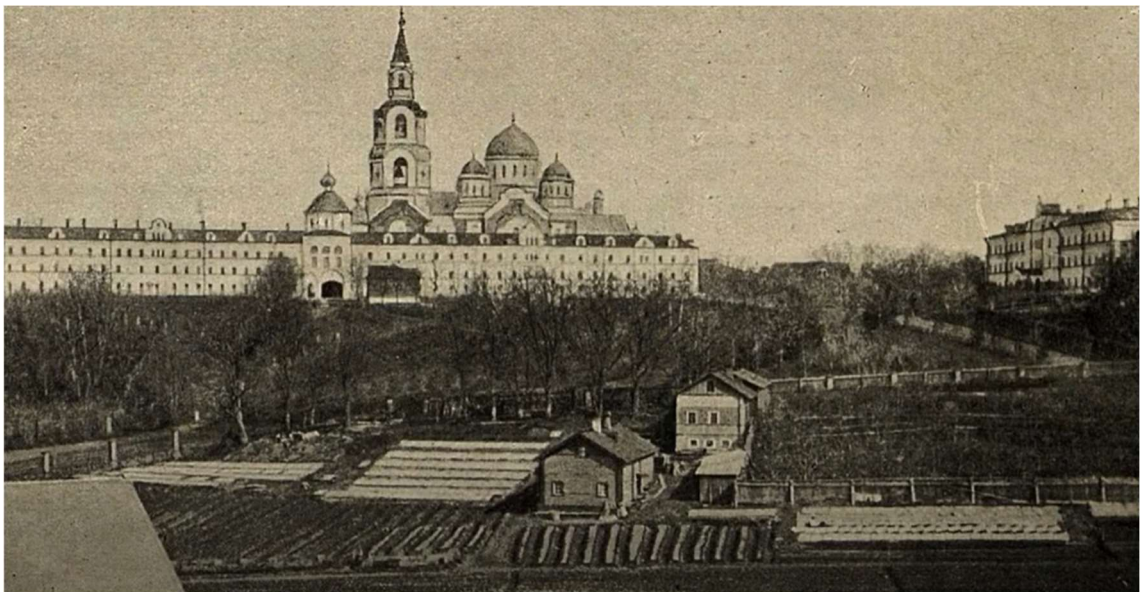
¹²⁰ Panteleimon 1988, 65.

¹²¹ Salovuori 2009, 147–149.

¹²² Ruoff 1991, 51.

¹²³ Von Regel 1879, 51.

Valamon luostarin hyötykasvitarhat olivat perustettu graniittikalliolle, jonka päälle oli tuotu mantereelta multaa.¹²⁴ Valamon saaret eivät soveltuneet erityisen hyvin vihannesten viljelyyn. Andrei Vladimirovich Khomoutov¹²⁵ kertoo pääpuutarhuri isä Pimenin valittaneen vuonna 1924 muistiinpanoissaan, kuinka luostarissa maaperä oli huonoa, ja osaavaa työvoimaa oli liian vähän tarjolla. Viljeltyjä kasveja olivat ainakin punajuuri, peruna ja kaali, jota tarvittiin paljon hapankaalin valmistukseen. Kaalin viljelyala oli noin 1.5 ha. Viljelytyö aloitettiin helmikuussa lavakylvöin. Olosuhteista huolimatta luostarin puutarhaosaaminen oli kehittynyttä hyötyviljelyssä.¹²⁶ Valamon luostarissa oli useita hedelmä- ja vihannespuutarhoja. Jokaisen skiitan ympärillä oli omat hyötykasvitarhansa, mutta luostarin suurimmat viljely-yksiköt sijoittautuivat pääluostarin läheisyyteen (Kuva 7). Luostarin lahden lounaisrinteelle sijaitsivat hedelmätarha ja eteläiselle rinteelle oli sijoitettu keittiöpuutarha vihannesviljelyksineen. Itäisellä rinteellä oli jalopuiden ja puuvartisten marjakasvien taimistot ja lääkepuutarha.¹²⁷

Kuva 7. Laatokan Valamon luostarin vihannesmaita ja hedelmätarhoja 1900-luvun alussa.

Laatokan Valamossa oli lääkepuutarha, josta veljestö sai sairaalaansa tarvitsemiensa yrtejä. Farmaseuttinen puutarha sijaitsi pääluostarista hotelliin johtavan tien varrella. Luostarissa kasvatettiin ainakin seuraavia lajeja sahraamia (*Crocus sativus*), salviaa (*Salvia officinalis*), kuminaa (*Carum carvi*), minttua (*Mentha*) ja

¹²⁴ Von Regel 1879, 51; Panteleimon 1988, 67.

¹²⁵ Khomoutov 2000, 253. VLK.

¹²⁶ Khomoutov 2000, 253. VLK; Salovuori 2009, 147.

¹²⁷ Valamon luostari 1923, 43–44.

raparperia (*Rheum rhabarbarum*). Vuonna 1919 venäläinen kauppias F. J. Sergejeff teki luostarille lahjoituksen, jonka avulla varsinainen lääkepuutarha voitiin perustaa.¹²⁸

Sivuluostareissa harjoitettiin myös hyötyviljelyä. Suuressa skiitassa viljeltiin ainakin mansikkaa, herukkaa, karviaista, vadelmia, kirsikoita, luumuja ja omenoita. Skiitaan kuului myös laaja vihannes- ja juuresmaa.¹²⁹ Johannes Kastajan skiitassa vietettiin ankaraa luostarielämää. Veljestö viljeli skiitan alueella hedelmiä ja vihanneksia (Kuva 8). Skiitan ravinto oli koko vuoden paastoruokaa, johon ei kuulunut liha, kala eikä maitotuotteet. Skiitassa viljelemiinsä hedelmiin veljestöllä ei ollut lupaa koskea ilman luostarin johtajan lupaa.¹³⁰

Kuva 8. Laatokan Valamon Johannes Kastajan skiitan hedelmätarhaa. Kuvassa oikealla alhaalla omenapuita.

Laatokan Valamon laajamittainen puutarha-arkkitehtoninen linja sekä suunnitelma vaati paljon taimia. Näin suuren kokonaisuuden istuttaminen edellytti omaa taimituotantoa sekä jalostustoimintaa. Kasvatettuja lajeja ovat olleet esimerkiksi

¹²⁸ Khomoutov 2000, 254. VLK.

¹²⁹ Finni 1990, 114.

¹³⁰ Valamon luostari 1923, 50–51; Lainio & Kohonen 1982, 171.

lehtikuuset (*Larix*), pihdat (*Abies*) ja seetripuut (*Pinus cembra subsp. sibirica*¹³¹). Luostarisaaaristossa on ollut useita taimitarhoja. Hautausmaan läheisyydessä sijaitsi taimitarha, jossa kasvatettiin siementaimia sekä vartettiin puuntaimia. Myös Suuren skiitan alueella oli taimisto, jossa kasvatettiin jalopuiden taimia sekä marjapensaiden taimia.¹³²

Munkkien suhde luontoon on ollut kunnioittava. Vaikka he tekivät suuriakin muutoksia, he kuitenkin kunnioittivat luonnon omaa harmoniaa maisemapuutarhan mukaisesti. Tämä näkyy Valamon ympäristössä nykyäänkin. Vaikka varsinaiset puutarhat ja osa koristekasveista ovat suurimmalta osalta tuhoutuneet, voidaan Valamon kasvilajistosta edelleen nähdä luostaritoiminnan vaikutus. Talvisota katkaisi pitkän perinteen puutarhanhoidossa Laatokan Valamossa. Veljestön oli siirryttävä Heinävedelle keväällä 1940. Luostarin arkistot ja perinteet ovat siirtyneet Heinäveden Papinniemeen.¹³³

¹³¹ Seetrit (*Cedrus*) eivät ole talvenkestäviä Laatokan alueella, joten kyseessä on oletettavasti sembramännyn (*Pinus cembra*) alalajina tunnettu siperianseetri (*Pinus cembra subsp. sibirica*), Hämet-Ahti, Palmén & Alanko & Tigerstedt 1992, 82.

¹³² Panteleimon 1988, 27–31; Bagratid 1991; Finni 1991.

¹³³ Khomoutov 2000, 253. VLK.

4 HEINÄVEDEN VALAMON LUOSTARIN ELI UUDEN VALAMON PUUTARHAPERINNE 1940–2019

Heinäveden Valamon luostari tunnettiin ennen luostaritoimintaa Papinniemen kartanona. Tilan historia alkaa 1700-luvulla, jolloin sen omisti Kyanderien suku. Vuoden 1871 jälkeen Papinniemen omistajaksi tuli kenraalimajuri Hjalmar Granfelt. Kartano oli hänen omistuksessaan vain muutaman vuoden, koska vuonna 1885 omistajaksi mainitaan Enson paperitehtaiden perustaja Carl August Standertskjöld. Kauppaneuvos Herman Saastamoinen osti kartanon vuonna 1909. Hän oli kiinnostunut kartanon mailla kasvavista koivikoista, koska Saastamoisen rullatehdas tarvitsi koivua raaka-aineeksi. Vuodesta 1912 Herman Saastamoisen yritys oli muutettu osakeyhtiöksi nimellä H. Saastamoinen Limited. Kartano pysyi Saastamoisten omistuksessa, kunnes Valamon luostarin veljestö osti sen ja osan maita vuonna 1940.¹³⁴

Ei tiedetä, millaisessa käytössä Papinniemen kartanorakennus oli Herman Saastamoisen omistuksessa. Todennäköisesti kartanoa käytettiin huvitarkoituksiin. H. Saastamoisen kuoleman jälkeen vuonna 1920 yhtiön johto siirtyi hänen pojilleen Armas Herman Saastamoiselle ja Yrjö Herman Saastamoiselle. Jälkimmäinen käytti Papinniemen kartanoa kesäkotinaan vaimonsa Iris Melmsin kanssa. Papinniemen kartanon huippuvuodet ajoittuivat yhteen H. Saastamoinen-yhtiön suuruuden aikaan 1920- ja 1930-luvuilla. Kartanon sosiaalisen elämän huippuhetkenä voidaan pitää Hollannin kuningattaren puolison Mecklenburg-Schwerinin herttuan Henrikin vierailua kartanossa vuonna 1928. Y. H. Saastamoinen oli tutustunut häneen opiskellessaan Saksassa ennen ensimmäistä maailmansotaa.¹³⁵

Papinniemen kartano jakaantui useaan erilliseen piha-alueeseen (Kuva 9). Kunniapiha¹³⁶ oli kartanon päärakennuksen edessä. Tämä piha oli neliönmuotoinen suljettu yhdeltä sivulta kartanon julkisivulla, jonka vastapuolella oli punainen talousrakennus. Vasemmalla puolella oli tilanhoitajan rakennus. Oikealla puolella oli aitta sekä autotalli. Punaisen talousrakennuksen takana oli toinen neliömäinen piha, joka rajautui vasemmalla kiviseen navettaan. Oikealla oli hirsinen

¹³⁴ Aro 1981, 5–15; Paaskoski 2005, 130–133.

¹³⁵ Aro 1981, 9–19; Paaskoski 2005, 131.

¹³⁶ Kunniapiha on alue, joka on päärakennuksen edessä ja rajautuu kolmeen rakennukseen, Hautamäki 2000, 66.

hevostallin ja työväenasuntolan yhdistelmä. Vastapäätä punaista talousrakennusta sijaitsi kalustovaja. Tämä piha oli työpiha, ja se oli tarkoituksella kätkeyty katseilta. Neliömäinen muoto rakennusten asettelussa oli tyypillistä maalaistoille ennen 1900-lukua.¹³⁷ Nämä rakennukset sijaitsivat edelleen samoilla paikoilla.

Kuva 9. Saastamoisten kartano 1940-luvulla nykyisen hautausmaan paikalta katsottuna. Kuvassa näkyy kahden kuusikujan sijainti, ja maisematyylinen puisto kartanorakennuksen järvenpuoleisella rinteellä.

Kartanon alueelle, johtaa yhteensä kolme kuusikujaa. Näistä suurin tulee luostarin kunniapihalle sillan luota. Tämä on nykyään luostarin pääsisäänkäynti. Rannasta johtaa ylös kaksi kujaa. Vanhempi kujista oli tarkoitettu kartanon omistajien käyttöön. Nuorempi kuja oli tarkoitettu työväelle. Työväen kuja johti tilanhoitajan talon taakse. Papinniemen kartanoon tultiin Saastamoisten aikana yleensä Kuopiosta vesireittiä pitkin. Samaa laivaa käyttivät niin omistajat kuin työntekijät.¹³⁸ Kujanteet yleistyivät vauraissa pihapiireissä 1900-luvun alussa.¹³⁹ Suurin kuusikujista on sillalta kunniapihalle johtava kuja. Se on noin 100-vuotta vanha.

¹³⁷ Ranta 2003, 79–91.

¹³⁸ Laaksonen 2015, radio-ohjelma.

¹³⁹ Ranta 2003, 68.

Kuusikuja on mahdollisesti istutettu vanhan kujan päälle, koska seassa on eri ikäistä puustoa.¹⁴⁰ Toisaalta kuusikujaa ei ole ehkä tarkoitettu vapaasti kasvavien kuusten kujanteeksi alun perin ollenkaan Kuusien istutusetäisyys on vain hyvin kapea. Tämä viittaa siihen, että kujan puut on ollut tarkoitus leikata pensas-aidoiksi, joiden keskellä kulkisi tie. Yleensä, jos puukujannetta istutetaan, taimet istutetaan riittävän kauaksi toisistaan, jotta kasvit pystyvät kasvamaan luontaisen habituksensa mukaisesti. Metsäkuusi on aitamateriaalina kestävä ja pitkäikäinen puulaji. Havupuista istutettuihin kujanteisiin liittyy myös käytännöllinen näkökulma, koska oikein sijoitettuna ne antoivat suojaa viljelyksille pohjoisia tuulia vastaan. Valamon kuusikujat muodostavat etelään avautuvan taskun, jonne ei pääse talvella kylmä pohjoistuuli. Nykyään luostarin puutarhan paras viljelyalue on kuusikujien muodostama katve. Valamon kuusikujilla on edelleen voimakas spirituaalinen dimensio. Kuusikujien kohtalo on toistuva tendenssi yhteisön viherympäristödiskurssissa.¹⁴¹ Kujien tuhoamista suunniteltiin Laatokan Valamon veljestön saavuttua Heinävedelle. Niiden koettiin varjostavan liikaa viljelyksiä. Tämä sai aikaan kuitenkin kritiikkiä veljestön keskuudessa, joten hankkeesta luovuttiin.¹⁴² Ratkaisu oli onnistunut, koska nykyinen Heinäveden luostarin suotuisa mikroilmasto on näiden kujien ansiota.

Papinniemen kartanon pihaan kuuluivat myös jalot lehtipuut. Laatokan Valamossa noviisina ollut ortodoksipappi Arvi Karpov muistelee Papinniemen kartanon etupihaa näin:

Luostarin rakennukset ryhmittivät kahteen rinnakkaiseen neliöön ja päärakennus muodosti kolmen matalamman rakennuksen kanssa lähes suljetun, neliömäisen jalopuuistutuksin koristetun sisäpihan.¹⁴³

Papinniemen kunniapihalla on kasvanut ainakin metsävaahteroita tammia ja monirunkoisia metsälehmäksiä (*Tilia cordata*). Kartanon sisäänkäynnin molemmin puolin oli istutettu sinisiä pihasyreenejä. Kunniapihan kasveista osa on säilynyt tähän päivään. Kasvit ovat istutettu melko hajanaisesti, ja vaikuttaa, ettei niiden sommittelussa ole noudatettu selvää ohjelmaa. Suurikokoisina lajeina ne muodostavat kuitenkin miellyttävän viherkatteen kesällä.

¹⁴⁰ Laaksonen 2015, radio-ohjelma.

¹⁴¹ Holmberg & Löytty & West 2017, 16–17.

¹⁴² Karpov 1986, 121.

¹⁴³ Karpov 1986, 57.

Kartanon järvenpuoleinen alue avautuu etelään ja viettää loivasti kohden rantaa. Saastamoisten aikana alueella oli koristepuutarha, jonka keskellä olevalle nurmikolle oli istutettu yksittäiskasveja (Kuva 9). Karpovin¹⁴⁴ mukaan päärakennuksen kolmannen kerroksen parvekkeelta avautui kaunis näköala yli kukkapuutarhan. Pihan kuusiaidan viereiselle reunalle oli istutettu ryhmä lehtipuita, jotka toimivat yhdessä kuusiaidan kanssa suojaistutuksena pohjoisen tuulta vastaan. Kartanorakennuksen eteläkulmalta lähtee kohden rantaa pienempi puukuja, joka oli istutettu kotipihlajasta (*Sorbus aucuparia*). Kuja on uusittu 1990-luvulla.¹⁴⁵ Kartanorakennuksen järvenpuoleista koristepuutarhamaista aluetta ja peltoa rajaavat eteläiseltä kulmalta lehtikuuset (*Larix sibirica*), joiden sanotaan olevan Laatokan Valamon munkkien istuttamia. Nämä puut ovat edelleen olemassa.¹⁴⁶ Koristepuutarhassa on ollut huvimaja, joka on konstruktiona tyypillinen maisemallinen elementti 1900-luvun alun puutarhamiljöössä. Saastamoisten aikana Papinniemessä on harjoitettu ajanmukaista koristepuutarhanhoitoa. Viherympäristöjen rakenteessa voi nähdä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun eklektisen maisemapuutarha-ajattelun. Kukka- ja pensasistutuksia oli sijoitettu kartanon järvenpuoleisen koristepuutarhan avaran nurmikentän reunoille ja keskelle mayernmaisen suunnittelun mukaisesti, kun taas kartanon kunniapihalle johti geometrisen suoraviivaiset kuusikujarakenteet.¹⁴⁷ On vaikeaa sanoa, millaista esteettiskarakteristä muotoa koristepuutarha on lopulta noudattanut, koska yksityiskohtaista deskriptiota alueesta ei ole säästynyt. Kyseessä on ollut suhteellisen moderni ympäristö, koska piha-alueilla mainitaan esimerkiksi olleen sähkövaloja.¹⁴⁸

Saastamoisten kartanossa vietettiin luokkayhteiskunnan määrittelemää elämää. Sosiaalinen eriytyminen näkyi viherympäristön toimintojen jakaantumisesta omistajien koristepuutarhaan ja työntekijöiden viherympäristöön, jotka olivat erotettuja toisistaan. Mecklenburg-Schwerinin herttuan vierailun yhteydessä työväen asuntojen ikkunoiden näkyvyys peitettiin, etteivät ulkopuolisten uteliaat katseet olisi häirinnyt hänen vierailuaan. Laatokan Valamosta saapunut veljestö jatkoi tätä hierarkkista perinnettä omalla kirkollisella tavallaan. Luostarin johtaja ja luostarin

¹⁴⁴ Karpov 1986, 63.

¹⁴⁵ Appelberg, suullinen tiedonanto keväällä 2020.

¹⁴⁶ Laaksonen 2016, radio-ohjelma.

¹⁴⁷ Uino 1989, 68–69; Häyrynen 1994, 110–115.

¹⁴⁸ Takala 2011, 30.

johtokunta asuivat kartanorakennuksessa, kun taas työmunkit asettautuivat asumaan sivurakennuksiin.¹⁴⁹

Suomen puutarhakasvillisuus poikkeaa muusta läntisestä Euroopasta. Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa, joten tänne kulkeutui taimia venäläisiltä taimitarhoilta. Saastamoisten ajalta säilyneet kasvit Heinäveden Valamon luostarissa ovat tyyppisiä Suomen autonomisen ajan lajeja. Edellä mainittujen lajien lisäksi vanhoja alkuperäisiä kartanon lajeja ovat juhannusruus (*Rosa spinosissima* 'Plena') sekä terttuselja (*Sambucus racemosa*). Saastamoisten kartanon kasvilajit ovat olleet tuttuja Valamon luostarin veljestölle.¹⁵⁰

4.1 Luostaritoiminnan alkuvaiheita Heinävedellä

Kirjailija ja Valamon luostarin ystävä Tito Colliander kuvaa Heinäveden Valamon luostarin päärakennusta pylväin koristelluksi kartanoksi, joka sijaitsee keskellä tyyppistä savolaista maalaismaisemaa vasten vihreää metsää.¹⁵¹ Kartano oli kolmikerroksinen valkoinen rakennus (Kuva 10). Papinniemen kartanon maiden kunnosta myyntihetkellä on olemassa kaksi toisistaan poikkeavaa käsitystä; Heinäveden Valamon luostarin historiaa esittelevissä julkaisuissa kerrotaan kartanon peltojen olleen kivisiä ja hoitamattomia.¹⁵² Oy H. Saastamoinen Ltd:n metsäosaston päällikkönä kaupan tekemisen aikana toimineen Eino J. Aron¹⁵³ mukaan näin ei ollut. Hän kirjoittaa vuonna 1982:

Joskus myöhemmin olen kuullut sanottavan, että valamolaiset saivat Papinniemen tilan rappiokunnossa. Sitä se ei mielestäni suinkaan ollut, sillä peltoja ja ympäröivää metsää hoidettiin normaalisti niinkuin asemakin vaati.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Aro 1981, 18; Takala 2011, 28–30; Takalan, suullinen tiedonanto 2.3.2020.

¹⁵⁰ Alanko 2001, 60–67; Sergei, haastattelu 28.1.2020. VPA; Takala, suullinen tiedonanto 8.3.2020.

¹⁵¹ Colliander, T. 1980, 119.

¹⁵² Panteleimon 1989, 263–264; Panteleimon 1990, 24.

¹⁵³ Aro 1981, 9–11; Paaskoski 2005, 130.

¹⁵⁴ Aro 1981, 9.

Kuva 10. Papinniemen valkoinen kartanorakennus 1955. Kuvasta näkee alkuperäisen portiikin muodon. Edessä kasvaa lajimäärittelemättömiä hedelmä- tai koristepuita.

Veljestön ensimmäinen työ oli kartanomiljööön muuttaminen luostariksi. Viljelytoiminnan aloittaminen ruokatuotannon turvaamiseksi oli varajohtaja lisäksi vastuulla. Nykyisen Punaisen vierasmajan takana oleva suo muokattiin viljelykäyttöön. Nykyään tämä pelto ei ole enää käytössä, vaan alueella kasvaa koivikko. Luostarin vuosikertomukset kertovat toistuvasti, että Heinäveden Valamon pellot olivat kivisiä, ja ne vaativat paljon hoitamista.¹⁵⁵ Valamon luostarin veljestö oli tuonut vuoroviljelyn periaatteen mukanaan. Heinäveden Valamon pelloilla viljeltiin: ruista, vehnää, kauraa ja perunaa. Hyötykasvitarhan puolella viljeltiin: punajuurta, lanttua, porkkanaa, sipulia, kurkkuja ja kaalia.¹⁵⁶ Laajasta viljelystä huolimatta, luostaritoiminnan alkuaikoina Heinävedellä, talouden perusta oli metsässä.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Panteleimon 1989, 264; Takala 2011, 32, 87, 116–117.

¹⁵⁶ Panteleimon 1989, 48; Takala 2011, 160–163.

¹⁵⁷ Takala 2011, 126–129.

Kuva 11. Kartanorakennus. Edustalla varajohtajan hedelmätarha vuonna 1955.

Luostaritoiminnan alkuvuosina varajohtaja lisäkiij muutti Saastamoisten aikaisen koristepuutarhan hedelmä- ja marjatarhaksi (Kuva 11). Luostariin tuotiin omenapuita, kirsikkapuita, viinimarja- ja karviaismarjapensaita. Osa näistä taimista oli lahjoituksia, ja osa oli veljestön tuomia pistokkaita Laatokan Valamosta. Vuonna 1947 luostarissa sanotaan kasvaneen 70 omenapuuntainta. Luostarin varajohtaja ja hänen apunaan toiminut arkkidiakoni Viktor pitivät hedelmäpuutarhaa henkilökohtaisena puutarhanaan, jonka tuotto kuului vain heille. Tämä ei miellyttänyt kaikkia, ja puutarha koki ilkivaltaa muun veljestön puolelta. Lopulta tilanne ratkesi, ja hedelmätarhan tuotto ohjattiin hyödyttämään koko veljestöä. Hedelmäpuutarhan hoito siirtyi munkki Pafnutin tehtäväksi. Laatokan Valamosta tulleiden munkkien hedelmätarhasta ei ole säästynyt kasviyksilöitä 2000-luvulle. Lopulta pakkanen tuhosi hedelmäpuut. Vihannesten ja hedelmien viljely loppui Heinävedellä vuoteen 1957 mennessä.¹⁵⁸

Vaikka hyötyviljely ja ruokatuotanto oli pääosassa, Valamon luostarin veljestö ei ollut välinpitämätön esteettisen puutarhan suhteen. Luostarin asukkaat pitivät kukista, ja he koristelivat kirkkonsa mahdollisuuksien mukaan leikkokukilla (Kuva 12). Heinäveden Valamossa on viljelty Laatokan Valamosta tulleiden munkkien aikana daalioita (*Dahlia*) ja auringonkukkia (*Helianthus annuus*) (Kuva 13).

¹⁵⁸ Panteleimon 1990, 48; Arseni 2004, 64; Takala 2011, 225–226.

Kuva 12. Kukka-asetelmat Heinäveden Valamon luostarin Vanhasta kirkosta vuodelta 1966.

Kuva 13. Pyhittäjä Johannes Valamolainen. Vuonna 2019 kanonisoidun pyhittäjän takana vaa-
leakukkainen daalia ja korkea auringonkukka.

Laatokan Valamossa hotellia aikaisemmin johtanut pappismunkki Luka kasvatti kesäkukan taimia, joista hän sommitteli kukkapenkkejä Heinäveden luostarin puutarhaan.¹⁵⁹ Karpovin¹⁶⁰ mukaan, veljestön jäsenet olivat keskenään eri mieltä, pitikö Saastamoisten aikaiset puutarhamaiset koristeviheralueet muuttaa viljely-alueiksi, vai oliko niiden annettava olla koristepuutarhamaisina. Päärakennuksen järvenpuoleinen koristepuutarha ja siellä ollut huvimaja aiheuttivat keskustelua veljestön keskuudessa.

Asiasta sukesi vilkasta väittelyä. Eräiden mielestä teko oli vandalismia; se pilasi koko päärakennuksen kauniin pihanurmikon. Toiset asettuivat puoltamaan työnjohtajan, pappismunkki Pionin toimeksiannosta suoritettua huvimajan hävittämistä.¹⁶¹

Päärakennuksen nurmikon kunnostaminen oli ollut pappismunkki Rufinin innostuksen kohde. Hän oli poistanut nurmikolta kaikki kivet. Lopulta huvimaja poistettiin, ja samalla kaadettiin myös kujannemaisesti istutettuja puita rannan puolelta. Näiden toimien perusteluksi sanottiin, että puut olisivat varjostaneet tai vieneet liikaa ravinteita viljelyksiltä.¹⁶²

Valamon veljestö lähetti jatkosodan aikana ryhmän munkkeja Laatokan Valamoon tarkastusmatkalle. Matkoja tehtiin yhteensä kolme vuosina: 1941, 1942 ja 1943.¹⁶³ Näiltä matkoiltaan veljestön jäsenet toivat kasveja. Tarkkaa tietoa ei ole, mitä lajeja he matkoilta toivat. Valamossa kasvoi vuoteen 2010 pääkirkon läheisyydessä kansanopiston kulmalla vanha hopeasalava (*Salix alba var. sericea* 'Sibirica', jonka on sanottu olevan Laatokan Valamosta tuotuja taimia.¹⁶⁴ Hopeasalava on Suomessa yleinen koristepuu kartanoiden viheralueilla. Se on tullut lajistoomme autonomisella ajalla Venäjältä.¹⁶⁵ Kansanopiston takana kasvavia vanhoja metsätammia ja vanhan meijerirakennuksen edessä kasvavaa omenapuuta on myös sanottu Laatokan Valamosta tuoduiksi kasveiksi.¹⁶⁶

Lopulta veljestö vanheni, eikä 1950-luvun jälkeen kenelläkään ollut aikaa tai energiaa suurimittaisiin vihersuunnitelmiin. Valokuvista ja kertomakirjallisuudesta

¹⁵⁹ Takala 2011, 118.

¹⁶⁰ Karpov 1986, 118–122.

¹⁶¹ Karpov 1986, 121.

¹⁶² Karpov 1986, 121.

¹⁶³ Matvejeff, Pekka 2007, 68–72.

¹⁶⁴ Sergei, haastattelu 24.1.2020. VPA; Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA; Takala, suullinen tiedonanto 8.3.2020.

¹⁶⁵ Alanko & Kahila 1994, 68; Alanko 2001, 60.

¹⁶⁶ Takala, suullinen tiedonanto 2.3.2020. VPA.

välittyä, että luostarissa tehtiin vain välttämätön. Luostarissa jumalanpalvelukset ja rukous ovat kaikkein tärkeimpiä, joten Heinäveden Valamon luostarin pihapiiri sai olla omillaan (Kuva 14).¹⁶⁷

Kuva 14. Pappismunkki Pamva ja näkymä luostarin kellotornin kohdalta. Kuvasta näkee, ettei energiaa ollut viheralueiden kunnossapitoon.

4.2 Isä Antoni ja puutarhasuunnittelija Jaakko Wegeliuksen pihasuunnitelma vuodelta 1973.

Heinäveden Valamossa on käynyt pyhiinvaeltajia luostaritoiminnan alusta lähtien. 1960-luvulla Valamon luostari alkoi keskittyä enenevästi matkailuun. Suomen ortodoksinen kirkollishallituksen mukaan matkailu oli realistinen vaihtoehto luostarin uudeksi elinkeinoksi. Kirkkokunnan taloudenhoitaja Juhani Lokio teki luostariin suunnitelman rakennusten kunnostamiseksi ja alueen visuaalisen asun kohentamiseksi. Piha-alueita hoidettiin lähinnä talkootyönä kirkollishallituksen palkkaaman isännän johdolla. Maataloudesta oli luovuttu kokonaan vuoteen

¹⁶⁷ Colliander, S., suullinen tiedonanto 28.2.2020.

1973 mennessä. Veljestöön liittyi 1970-luvulla Veikko Loponen. Munkiksi vihkimyksessä hän sai nimen Antoni. Hän oli kiinnostunut puutarhanhoidosta ja hän istutti luostarin teiden varsille koristekasveja.¹⁶⁸

Vuonna 1972 munkkidiakoni Antoni tilasi hämeenlinnalaiselta puutarhasuunnittelija Jaakko Wegeliukselta pihasuunnitelman Valamon luostarin pihapiirin kunnostukseen. Suunnitelma valmistui vuonna 1973. Valamon luostarin arkistosta löytyy yhteensä kolme piirrosta piha-alueista. Suunnitelma (Liite 3, Liite 4, Liite 5)) on laaja ja yksityiskohtainen puutarha- tai pihasuunnitelma, joka keskittyy Heinäveden Valamon kartanorakennuksen edessä olevan kunniapihan ja navettarakennuksen takana olevan työpihan muuttamiseen puutarhamaisiksi alueiksi. Työpihaa ei enää tarvittu, koska navetta oli jo aiemmin muutettu kahvioksi. Valamon luostarin arkistosta löytyy istutussuunnitelma (Liite 5), jonka yhteydessä on myös esitelty istutettavat kasvilajit, joita on paljon erilaisia. Suunnitelmasta tulee enemmän mieleen omakotitalon kotipuutarha kuin julkinen tila. Suunnitelmaa ei ole koskaan toteutettu sellaisenaan, mutta se on toiminut monen valinnan taustalla. Suunnitelmassa ehdotetaan esimerkiksi kukkien poistamista polkujen varsilta. Kukista ei luovuttu, vaan ne saivat olla paikallaan (Kuva 15). Wegeliuksen suunnitelman runko, eli puulajisto, on edelleen havaittavissa Heinäveden Valamon viheralueilla. Suunnitelmassa ei ole muutoksia kartanorakennuksen järvenpuoleiselle hedelmäpuutarhan alueelle. Takala¹⁶⁹ mainitsee, että luostariin perustettiin vihannesmaa 1973, mutta tarkempaa selvitystä tästä viljelyalueesta tai sen sijainnista ei kerrota.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Markkanen 1980, 138; Takala 2011, 302–320.

¹⁶⁹ Takala 2011, 322.

¹⁷⁰ Yleissuunnitelma 1982, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA; Pihasuunnitelma 1983, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA; Piha-alueiden puistikon istutussuunnitelma 1983, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA.

Kuva 15. Hahmon takana keltaisia kukkia, jotka munkkidiakoni Antoni oli istuttanut. Kuva vuodelta 1978.

Suunnittelijana Wegelius oli kunnioittanut vanhaa. Hän ei poistanut päärakennuksen edessä kasvavia jalopuita, vaan loi ehdotelmansa niiden pohjalta. Suunnitelman toiminnot ovat keskittyneet: Vanhan Kirkon sisäänkäynnin eteen ja navettarakennuksen pätyyn. Päärakennuksen eteen istutettiin kanadantuijia (*Thuja occidentalis*), jotka ovat perinteisiä kartanoiden pihapiirien kasveja.¹⁷¹ Veikko Waldénin¹⁷² mukaan, osa näistä kanadantuijista siirrettiin myöhemmin kartanon toiselle puolelle kartanon omenatarhan puoleisen sisäänkäynnin molemmin puolin. Osa päätyi alas veljestön keljojen eteen. Nämä kanadantuijat ovat edelleen olemassa. Kartanon kunniapihan puoleisen fasadin edessä kasvaneet kanadantuijat poistettiin 2000-luvun alussa, koska ne varjostivat liikaa rakennusta (Kuva 16).

¹⁷¹ Alanko & Kahila 1999, 62.

¹⁷² Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

Kuva 16. Luostarin kartanorakennus kunniapihan puolelta. Kuvassa takana kanadantuijat, jotka poistettiin 2000-luvun alussa.

Meijerirakennuksen päätyyn Wegelius¹⁷³ suunnitteli kasviryhmän, jossa olisi ollut kanadantuijia, angervoja (*Spiraea*), mahoniaa (*Mahonia aquifolium*) ja lumimarjapensaita (*Symphoricarpos albus var. laevigatus*) (Liite 4). Kulmaan on piirretty myös perennaryhmä. Tämä alue on toteutettu toisin verrattuna suunnitelmaan. Vuoteen 2020 alueella on säilynyt kanadantuijat. Suunnitelmasta poiketen ryhmään on istutettu myös marjakuusi (*Taxus cuspidata*). Ryhmään suunniteltiin myös juhannusruusua, joka on edelleen paikalla pienenä kasvustona (Liite 1). Wegeliuksen suunnitelmassa Vanhan kirkon sisäänkäynnin molemmin puolin on ehdotettu istutettavaksi ryhmäistutukset, joissa olisi ollut kanadantuijaa, ruusuan-gervoa (*Spiraea japonica* 'Froebelii') sekä punalehtiruusua (*Rosa glauca*). Tätä ryhmää ei todennäköisesti toteutettu koskaan sellaisenaan. Nykyään Vanhan kirkon sisäänkäynnin molemmin puolin kasvaa punalehtiruusua. Vanhan kirkon alttarin päätyyn on suunnitelmassa piirretty valamonruusuistutus (*Rosa* 'Splendens') (Liite 4). Suunnitelmassa istutus on piirretty vapaasti muodoltaan epäsymmetriseksi alueeksi, jonka on ollut tarkoitus todennäköisesti pehmentää

¹⁷³ Pihasuunnitelma 1983, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA.

kirkkorakennuksen kulmaa suhteessa ympäröivään maisemaan. Toteutuksessa on päädytty suorakulmiomaiseen koko alttaripäädyn mittaiseen istutukseen (Liite 1). Päärakennuksen kunniapihalle oli suunniteltu myös istutettavaksi kurtullehti-ruusua (*Rosa rugosa*) ja japaninhappomarjaa (*Berberis thunbergii*), joita ei löytynyt alueelta vuoden 2016 kasvillisuusinventaariossa (Liite 1). Suunnitelman päälle on kirjoitettu käsin lisäyksiä. Vanhan munkkilan eteen on lisäksi ehdotettu istutettavaksi ryhmäruusulajiketta 'Johtaja Rikala'. Tämä lajike tunnetaan myös nimellä 'Fraud Astrid Spath' (Kuva 17). Ruusupenkki toteutettiin vain osittain. Vanhan munkkilan työpihan puoleiseen pätyyn on piirretty kolmen serbiankuusen ryhmä (*Picea omorika*). Serbiankuusta alueella ei vuonna 2016 inventaariossa löytynyt, mutta alueella kasvaa siperianpihta (*Abies sibirica*), joka on vanha kartanoiden pihossa esiintyvä puulaji.¹⁷⁴ Vanhan munkkilan ja Valkoisen vierasmajan väliin on piirretty aidanne valamonruususta (Liite 4). Tämä poistettiin vuonna 2016.¹⁷⁵

Kuva 17. Ruusuistutus Vanhan munkkilan edessä vuonna 1977.

¹⁷⁴ Alanko & Kahila 1999, 59–60.

¹⁷⁵ Pihasuunnitelma 1983, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA.

Luostarin navettarakennuksen saneeraaminen ravintolaksi vuonna 1975 muutti navetan ympäristön ja entisen työpihan käyttöfunktioita. Navetassa olevaa ravintolaa alettiin kutsua Trapesaksi, joka tarkoittaa ruokasalia. Aluksi ravintolaan kuljettiin navettarakennuksen päädyistä. Nykyinen sisäänkäynti jäi pihojen taakse rakentamattomalle navettarakennuksen silloiselle takapihalle.¹⁷⁶ Wegeliuksen¹⁷⁷ suunnitelmassa koko viheralue navettarakennuksen takana on suunniteltu uudestaan (Liite 5). Suunnitelman toimintojen sijoittelu korostaa sisäänkäynnin ja vanhan meijerirakennuksen edessä kulkevan ajotien merkitystä. Nykyisen Punaisen vierasmajan edusta on suunniteltu toteutettavaksi ilman ajotietä. Kulku entiselle työpihalle on navettarakennuksen päädyn kautta tai valkoisen vierasmajan kulmalta. Wegeliuksen suunnitelmassa entisen työpihan keskellä sijaitsee avoin nurmikenttä, jota kehystää suljetun hevosenkengänmuotoinen käytävämuodostelma. Käytäväverkosto on sijoitettu nurmikolle. Navetan pihanpuoleisen seinän vieressä olevan kallio on jätetty avoimeksi. Käytävien reunoille on sommiteltu puista, pensaista ja perennoista istutusryhmiä. Wegeliuksen suunnitelma saattaa olla tietoinen tyyli-sovitus historialliseen alueeseen, koska se on 1800-luvun maisematyylin ja 1900-luvun alun geometrisen tyylin synteesi. Suunnittelija on luonut avautuvia näkymiä pienessä koossa, mutta hän on noudattanut geometrisen jäykkää käytäväverkoston sommittelua.¹⁷⁸ Vaikka suunnitelmassa pyritään pehmentämään rakennusten linjoja suhteessa ympäröivään luontoon, on istutusten sisältö monilajisuudessaan kaukana samaan aikaan vaikuttaneen modernimman suunnittelun kanssa. Modernimpaa luontoläheisempää ja kokonaisvaltaisempaa suunnittelua edusti Suomessa 1960- ja 1970-luvuilla esimerkiksi puutarha-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröijer.¹⁷⁹ Heinäveden Valamon luostarin entisen työpihan suunnitelmassa Wegelius kuljettaa katsojaa läpi paratiisin kukkaniityn. Joka hetki hänen eteensä aukeaa jotain uutta tarkasteltavaa. Polut ovat tapa kuljettaa koki-jakatselija läpi puutarhakokemuksen. Heinäveden Valamossa Wegelius teki tämän pienemmässä mittakaavassa, jossa yksittäiset kasviyksilöt ja rakennukset toimivat katseenvangitsijoina (Kuva 18).¹⁸⁰

¹⁷⁶ Ambrosius 1986, 61.

¹⁷⁷ Piha-alueiden puistikon istutussuunnitelma 1983, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA.

¹⁷⁸ Piha-alueiden puistikon istutussuunnitelma 1983, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA.

¹⁷⁹ Olsson 1947, 8–10; Rosenbröijer & Ahmavaara 1968.

¹⁸⁰ Koivunen 2005, 27.

Kuva 18. Heinäveden Valamon työpihan Wegeliuksen suunnitelman toteutus 1970-luvun lopulla.

Kasvilajeja alueelle on määritelty 46 erilaista. Suunnitelmassa on paljon puita, pensaita, havukasveja ja perennoja. Istutusten kompositiot ovat kukka-asetelmaisia. Ensimmäisessä kaarteessa valkoisen vierasmajan kohdalla on istutusryhmä, joka koostuu metsätammista, syshortensioista¹⁸¹ (*Hydrangea paniculata*), happomarjapensaista, kurtulehtiruusuista ja 'Peace'-jaloruuusulajikkeesta. Ryhmässä on myös ritarinkanuksia (*Delphinium*), jaloangervoja (*Astilbe* Arendsiiryhmä), syysleimuja (*Phlox paniculata*) ja sarviorkkeja (*Viola cornuta* 'Famös') (Kuva 19). Polun varrella olevat istutusryhmät muodostavat vuoroin suljetun ja vuoroin avautuvan näkymän. 'Peace'-ruusu on toistuva laji suunnitelmassa. Sitä on myös käytävän varrella yhdessä sarviorkin ja pensashanhikin (*Desiphora fruticosa*)¹⁸² kanssa. Tämä kokonaisuus säilyi ainakin 1980-luvulle.¹⁸³

¹⁸¹ Wegeliuksen suunnitelmassa on käytetty suomenkielistä nimeä syreenihortensia.

¹⁸² Wegeliuksen suunnitelmassa on käytetty latinankielistä nimeä *Potentilla fruticosa*.

¹⁸³ Piha-alueiden puistikon istutussuunnitelma 1983, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA; Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

Kuva 19. Wegeliuksen suunnitelman mukainen istutus 'Peace'-ruususta ja sarviorvokista. Taustalla Valkoinen vierasmaja ja metsätammen taimet.

Wegeliuksen suunnitelmasta säästynyttä kasvillisuutta, joka esiintyy vuoden 2016 inventaariossa (Liite 1), ovat Trapesa-ravintolan takana kasvava siperianpihta, tammet ja tuoksuvatukka (*Rubus odoratus*). Alueella kasvoi Punaisen vierasmajan edessä kaksi balsamipoppelia (*Populus balsamifera*)¹⁸⁴, joista toinen kaatui myrskyssä 2000-luvun alussa ja toinen poistettiin turvallisuussyistä muutamia vuosia myöhemmin. Näiden puiden taimia on istutettu myös toisiin kohtiin luostarin ympäristössä.¹⁸⁵ Wegeliuksen suunnitelmassa on suunniteltavan kohteen kokoon nähden paljon puustoa, jota on ollut tarkoitus poistaa, kun puut kasvavat suuremmiksi. Entisen ravintolan Trapesan sisäänkäynnin kulmalla uuden kirkon puolella oli koivu, joka todennäköisesti oli suunnitelmassa mainittu pirkkalankoivu (*Betula pendula f. bircalensin*).¹⁸⁶

Wegeliuksen suunnitelma on dekoratiivinen, ja se on ainoa Heinäveden Valamon luostariin tehty pihasuunnitelma, joka on suurelta osin toteutettu. Wegeliuksen suunnitelman isot puut ovat edelleen Heinäveden Valamon keskeisiä

¹⁸⁴ Wegeliuksen suunnitelmassa on käytetty *Populus tacamahaca*, joka on lajin entinen nimi.

¹⁸⁵ Tämä tieto on Paanasen muistikuva.

¹⁸⁶ Waldén haastattelu, 18.2.2020. VPA.

maisemallisia elementtejä. Toiminallisesti Heinäveden Valamon viheralueiden vanha osa jakaantuu edelleen: kartanorakennuksen edessä olleeseen kunniapihaan ja ravintolan Trapesan takana olevaan puutarhaksi muutettuun työpihaan. Ravintola Trapesan päädyn ja Vanhan kirkon alttaripäädyn välissä on edelleen aita ja puinen portti symbolisena muistona kulkureitistä Vanhaan kirkkoon ja luostarin alkuperäiseen pihapiiriin. Aita on vaihdettu 2000-luvun alussa koristeellisempaan (Kuva 20). Vanha portti oli yksinkertaisempi ja sirompi rakenteeltaan.

Kuva 20. Uusi portti 2000-luvun alussa. Taustalla tulipalossa tuhoutunut kartanorakennus. Kuvan tammi jouduttiin poistamaan tulipalon yhteydessä.

Wegeliuksen suunnitelma ei ole maisemasuunnitelma, joka käsittelee koko Valamon luostarin maisemaa. Heinäveden Valamon luostarin muut viheralueet ovat käyty suunnitelmassa läpi pintapuolisten ohjeiden ja kehotusten kautta. Ainoa laajempi maisemallinen ehdotus Wegeliuksen suunnitelmassa on siperianpihtakujan perustaminen veljestön hautausmaalle johtavan tien yhteyteen. Tämän kujan teettäminen toteutti munkkidiakoni Antoni vuonna 1974.¹⁸⁷ Hänen äkillinen kuolemansa on ollut koko Valamo-yhteisöä koskettanut tapahtuma. Valamon ystävät -

¹⁸⁷ Yleissuunnitelma 1982, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA.

yhdistyksen perustajajäsen Irinja Nikkanen muistelee muistopuheessaan vuonna 1974 munkkidiakoni Antonia:

Toimiessaan Valamon luostarissa isä Antoni käytti kaikki voimansa luostarin kaikkinaiseksi elvyttämiseksi. Omin käsin hän pesi kirkon seinät. Pyhiinvaelluspolkumme luostarin kirkkoon hän reunusti liljoin ja ruusuin haluten näin havainnollistaa Pyhän Hengen armolahjojen kauneutta.¹⁸⁸

Munkkidiakoni Anton hoiti Valamon puutarhaa itse (Kuva 21). Hänen kuolemansa jälkeen Wegeliuksen suunnitelman mukaisia istutuksia ei enää hoidettu keskiteysti. Omistautunutta jatkajaa munkkidiakoni Antonin työlle luostarin veljestöstä ei ollut, joten istutusten kesän aikainen ylläpitohoito tapahtui vaihtuvien talkoolaisien avustuksella. Puutarha pääsi rapistumaan. 1970-luvun lopulla Heinäveden Valamon luostarin koko yhteisön kiinnostus oli kohdistunut uuden kirkon rakentamiseen, eikä energiaa ja kiinnostusta puutarhatoimille enää ollut.¹⁸⁹

Kuva 21. Munkkidiakoni Antoni puutarhatöissä 1970-luvulla.

¹⁸⁸ Nikkanen 1974.

¹⁸⁹ Markkanen 1980, 138; Panteleimon 1990. 106–112.

4.3 Uusi kirkko ja luostarin laajentaminen alkaa. Igumeni Panteleimon ja vuodet 1977–1997.

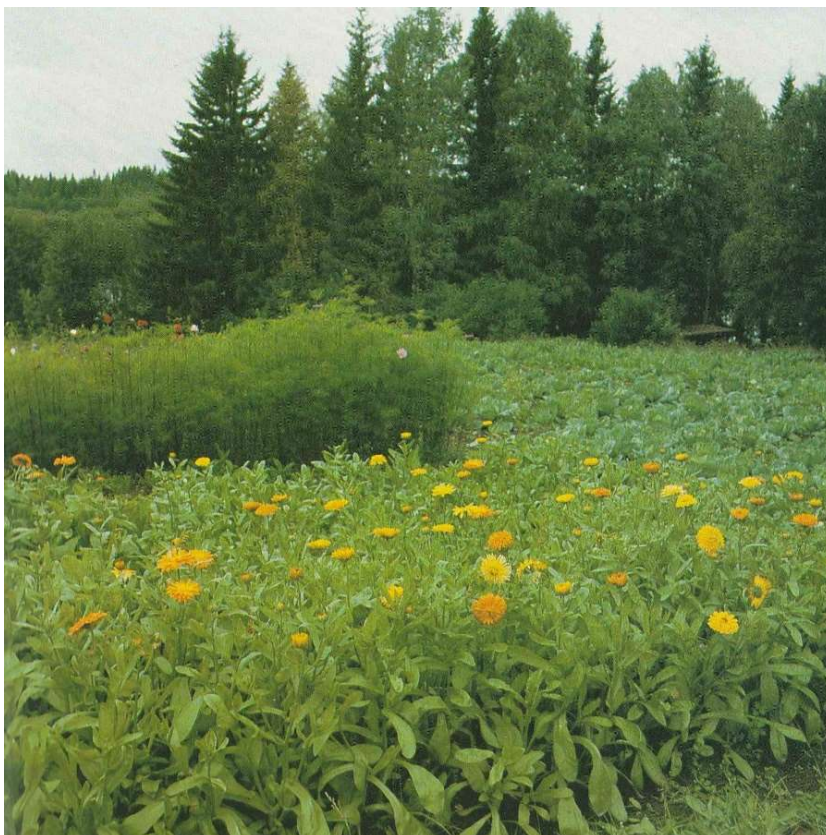
Metropoliitta Panteleimon vihittiin pappismunkiksi vuonna 1977. Igumeniksi hänet valittiin vuonna 1979, ja hän toimi luostarin johtajana vuoteen 1997. Hänen aikaan Valamon viheralueet saavuttivat nykyisen laajuutensa. Igumeni Panteleimon oli kiinnostunut puutarhahoidosta henkilökohtaisesti. Hän hoiti itse hyötypuutarhaa ja esikasvatti kesäkukkien sekä hyötykasvien taimia kartanorakennuksen valoisissa ylimmän kerroksen huoneissa.¹⁹⁰ Viljeltyjä kasveja ovat olleet ainakin punajuurikas (*Beta vulgaris subsp. vulgaris var. conditiva*), porkkana (*Daucus carota*), kurpitsat (*Cucurpita pepo*), maustetilli (*Anethum graveolens*) ja keraakaali (*Brassica oleracea var. capitata*). Myös kurkkuja (*Cucumis sativus*) ja perunaa (*Solanum tuberosum*) viljeltiin. Heinäveden Valamon luostarissa oli taimilavat sekä pieni kasvihuone. Kasvimaan yhteydessä viljeltiin myös jonkin verran kukkia kirkkoon ja ravintola Trapesan pöytiin. Suosittuja leikkokukkia ovat olleet tuoksuherneet (*Lathyrus odoratus*), miekkaliljat (*Gladiolus*), reseda (*Reseda odorata*), unikko (*Papaver somniferum*) (Kuva 22), asterit (*Callistephus chinensis*), leijonankita (*Antirrhinum majus*), kesämalvikki (*Lavatera trimestris*) sekä neilikat (*Dianthus*). Kukkaniittymäisessä istutuksessa menestyivät kosmoskukat (*Cosmos bibannatus*) ja tarhakehäkukat (*Calendula officinalis*) (Kuva 23).¹⁹¹

¹⁹⁰ Kesä tulossa, taimet itämässä 1982, 14–15.

¹⁹¹ Siementilaus, Siemen Oy 19.2.1986, 361,5 mk, Puutarha 1984–1990. APA; Siementilauksen lisäys, Siemen Oy 11.2.1986, 462 mk, Puutarha 1984–1990. APA; Siementilaus, Siemen 23.2.1987, 273,50 mk, Puutarha 1984–1990. APA; Siementilaus, Siemen Oy 1.2.1987, 609 mk, Puutarha 1984–1990. APA; Waldén, haastattelu 18.2.2020, VPA.

Kuva 22. Toisen keljarakennuksen päätyä luostarin kasvimaalta kuvattuna. Kuvassa taustalla pih-lajakujan puita, joiden edessä unikkoja. Etualalla kasvaa kaalia. Kuva vuodelta 1986.

Kuva 23. Luostarin kasvimaata. Etualalla kasvaa tarhakehäkukkaa ja taustalle korkeaa kosmos-kukkaa vuonna 1986.

Vuonna 1980 igumeni Panteleimon tutustui Riihimäen hautausmaan ylipuutarhuri Veikko Waldéniin, joka vapaaehtoistyönään alkoi kunnostaa Heinäveden Valamon luostarin hautausmaata¹⁹². Lopulta Waldénin tekemä suullinen sopimus luostarin kanssa laajeni koskemaan kaikkia Valamon luostarin viheralueita. Waldénin ja Valamon luostarin yhteistyö kesti seuraavat 30 vuotta. Tänä aikana Waldén teki joitain lisäyksiä ja muutoksia Heinäveden Valamon viheralueille. Waldénin mukana hoitotoimissa oli hänen kokoamansa ryhmä vapaaehtoisia, jotka kutsuivat itseään Riihimäen Valamon ystävän soluksi, johon kuului henkilöitä useasta kirkkokunnasta ja ammattiryhmästä. Ryhmä teki välttämättömät työt säännöllisesti joka kevät ja syksy. Kun tarvetta suuremmalle kunnostukselle ilmeni, siitä sovittiin erikseen. Luostari lähetti Waldénille toivomuksen tehtävistä töistä etukäteen. Waldén kertoo, että aikaa töiden tekemiseen oli aina aivan liian vähän.¹⁹³

Wegeliuksen suunnitelman mukaiset istutukset olivat ränsistyneet entisellä työpihalla ja kartanorakennuksen kunniapihalla 1980-luvulla, joten Waldénin työnä oli kunnostaa vanhat istutukset. Vaikka jaloruusut ovat kadonneet vuoteen 1985 mennessä, polkujen vierellä on edelleen nähtävissä vaaleanpunaista leimukukkaa, pensashanhikkia ja kurttulehtiruusua, joiden taustalla kasvaa Wegeliuksen suunnitelman mukaiset metsätammet (Kuva 24). 1980-luvulla ravintolan takapihalle sijoitettiin veistoksia, jotka olivat Johannes Ivakon työtä. Ne ovat valmistettu maalatusta betonista. Veistokset kuvaavat maatilan tyypillisiä eläimiä. Veistokset sijaitsevat edelleen ravintola Trapesan takana. Myös Alueen kurttulehtiruusut, ja metsätammet ovat säilyneet 2020-luvulle.¹⁹⁴

¹⁹² Valamon luostarin hautausmaa käydään omana lukunaan.

¹⁹³ Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

¹⁹⁴ Waldén, haastattelu 18.2.2020. VLA; Panteleimon, suullinen tiedonanto 10.3.2020.

Kuva 24. Entinen työpiha 1980-luvun alussa. Jaakko Wegeliuksen suunnitelman mukaiset käytävät ovat olemassa. Kuvassa näkyy erilaisia syysleimuja, kurtulehtiruusuja ja keltaista pensashikkia.

Vanhan kirkon ja päärakennuksen eteläisen sisäänkäynnin¹⁹⁵ kohdalle Waldén istutti yhdessä hoitoryhmänsä kanssa klassisen Teppich-istutuksen¹⁹⁶. 1700-luvun englantilainen maisemapuutarha ei suosinut kukkien käyttöä, mutta 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa kukkakasvit tulivat takaisin kartanoiden eklektisiin maisematyyliä edustaviin puutarhoihin botaanisen kiinnostuksen myötä. Teppich-istutus on usein matala kuvioita muodostava, monimutkainen kuvioistutus, jota on tarkoitus katsella kaukaa. Arkkitehtonisen tyylin istutukset ovat kurinalaisempia muodoltaan.¹⁹⁷ Waldénin suunnittelema istutus oli kaareva ja yksinkertaisen moderni. Kasvilajeina hän käytti punaisia lohikäärmeensiipibegonioita (*Begonia* 'Dragon Wing Red') ja keltaoransseja samettiruusuja (*Tanacetum*) (Kuva 25).

¹⁹⁵ Päärakennuksessa oli kaksi sisäänkäyntiä kunniapihan puolella. Eteläinen sisäänkäynti johti igumenin huoneistoon.

¹⁹⁶ Tapetti-istutus.

¹⁹⁷ Olsson 1947, 9; Uino 1989, 68.

Kuva 25. Oikealla oleva pariovi on sisäänkäynti igumenin asuntoon. Kuvan istutus on moderni Teppich-istutus. Kuva 1980-luvun alusta.

Heinäveden Valamon kartanorakennuksen pääsisäänkäynnin kaiteilla kasvatettiin punaista mukulabegoniaa. Päärakennuksen kuisti oli rakennettu uudelleen 1980-luvun puolivälissä. Igumenin sisäänkäynnin molemmin puolin säleiköissä igumeni Panteleimon halusi kasvattaa humalaa (*Humulus lupulus*, joka on vanha koriste- ja hyötykasvi Suomessa). Heinäveden Valamon luostarin humaläsäleiköt ovat hävinneet jo 1990-luvulla.¹⁹⁸ 1980-luvulla Vanhan munkkilan edessä oli Wegeliuksen puutarhasuunnitelman ruusuistutus (Liite 4). Suuret jalopuut tekivät kartanorakennuksen kunniapihasta varjoisan ja miellyttävän vihertilan. Vanhan kirkon edessä kasvanut suuri metsätammi jouduttiin poistamaan kartanorakennuksen tulipalon yhteydessä (Kuva 20).¹⁹⁹

Waldén²⁰⁰ kertoo, että hän halusi lisätä Heinäveden Valamon viheralueille elementtejä, jotka hän koki kartanomiljööseen kuuluviksi. Vanhan kirkon sisäänkäynnin molemmin puolin Waldén toi Riihimäeltä jättiigaaven (*Agave americana*) taimet, jotka kasvoivat, kunnes ne paleltuivat vahingossa 2000-luvulla.²⁰¹ Jättiigaavet eivät talvehdi Suomessa, vaan ne on säilytettävä viileässä ja valoisassa

¹⁹⁸ Alanko & Kahila 1994, 138–141; Alanko, T. 2018, 64–66; Waldén, haastattelu 18.3.2020. VPA.

¹⁹⁹ Rekola 1990, VWA; Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

²⁰⁰ Waldén, haastattelu 18.3.2020. VPA.

²⁰¹ Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

sisätilassa talven yli. Waldénin²⁰² näkemyksen mukaan jättiagaavet kuuluivat vanhaan kartanomiljööseen. Igumeni Panteleimon sai Waldénilta apua myös omenatarhan istuttamiseen ja kunnostamiseen kartanorakennuksen järvenpuoleiselle rinteelle. Omenatarha on järjestetty keskiakselin molemmin puolin symmetrisesti. Kartanorakennuksen järvenpuoleisen tasanteelta johti muutama porras alas puutarhaan. Kartanorakennuksen järvenpuoleisen portiikin puiset kolosaalipylväät rakennettiin uudestaan vuonna 1987.²⁰³ Portaiden molemmin puolin siirrettiin kunniapihan puolelta kanadantuijat, jotka edelleen kasvavat paikallaan, vaikka kartanoa ei enää ole. Kanadantuijien viereen rinteeseen istutettiin tarhampionia (*Paeonia x festiva*) ja miekkaliljaa leikkokukkatarkoitukseen. Pienipenkki on edelleen olemassa. Omenatarhan keskiakselin mukainen keskikäytävä alkoi suoraan portaiden alapuolelta, ja kulki kohden puista huvimajaa, jonka oli rakentanut Jussi Saloranta 1980-luvulla. Omenapuut on istutettu symmetrisesti keskiakselin kummallekin puolelle. Nurmikosta muodostuvan polun reunoilla oli rivimäiset istutukset kuunliljasta (*Hosta*) ja syysleimusta. Waldénin ratkaisu hedelmätarhan jäsentelyssä oli Heinäveden Valamon luostarin realiteetteihin mukautettu geometrisen puutarhatyylin innoittama sovitus (Kuva 26).²⁰⁴

Kuva 26. Ylipuutarhuri Waldénin tekemä istutusratkaisu kartanorakennuksen hedelmätarhan puolelle. Taustalla näkyy Juurikkasalmi.

²⁰² Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

²⁰³ "Valamon kuulumisia: kunnostustöitä riittää" 1987, 8.

²⁰⁴ Olsson 1949, 9; Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA; Panteleimon, suullinen tiedonanto 4.3.2020.

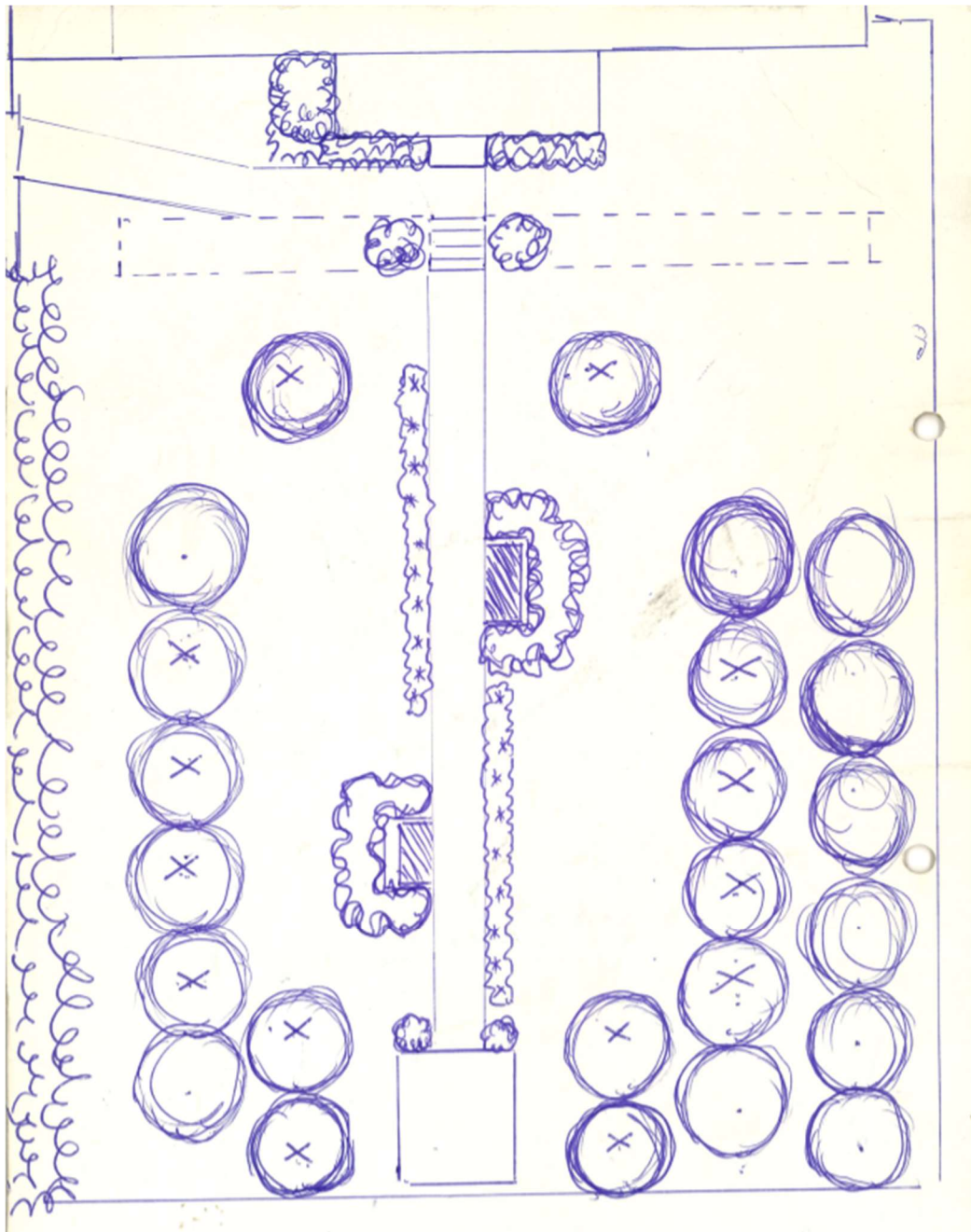
Toteutumattoman suunnitelman havainne

kuvassa (Kuva 27) omenatarhan symmetria on rikottu, ja keskiakseli on piirretty selvemmin poluksi, jonka varrella on epäsymmetrisesti sommitellut istutukset sekä istumapaikat. Pohjakuvaluonnoksesta (Kuva 28) näkee, että keskiakselin ympärillä olisi ollut avoimempi tila, mutta myös Waldénin valitsemat kanadantuijat ovat paikallaan. Pohjakuvaluonnos (Kuva 27) ja havainnekuva (Kuva 28) ovat allekirjoittamattomia. Metropoliitta Panteleimon²⁰⁵ arvelee niiden liittyvän maisema-arkkitehti Nina Rosenbröjjerin tekemään ympäristösuunnitelmaan Heinäveden Valamon luostarille vuonna 1983.

Kuva 27. Allekirjoittamaton havainnekuva Heinäveden Valamon luostarin hedelmätarhasta.

²⁰⁵ Panteleimon, suullinen tiedonanto, 8.5.2020.

Kuva 28. Rikottu symmetria näkyy tässä toteutumattoman suunnitelman pohjakuvaluonnoksessa.

N. Rosenbröjjer opiskeli maisema-arkkitehtuuria Hannoverin yliopistossa. Oppilastyönään hän teki laajan ympäristösuunnitelman Valamon luostarille. Suunnitelma käsitti useita erilaisia karttoja, tutkielmia ja suunnitelmia niin kasvimaasta kuin koristepuutarhasta.²⁰⁶ Suunnitelmaa ei löytynyt Valamon luostarin arkistosta kokonaisuutena vuonna 2020. Arkistosta löytyi entistä työpihaa käsittelevä

²⁰⁶ Maj-Lis Rosenbröjjerin puutarhasuunnittelutaiteen 25-vuotisjuhlanäyttely 1984, 379; Ympäristösuunnitelma Valamon luostarille 1984, 18.

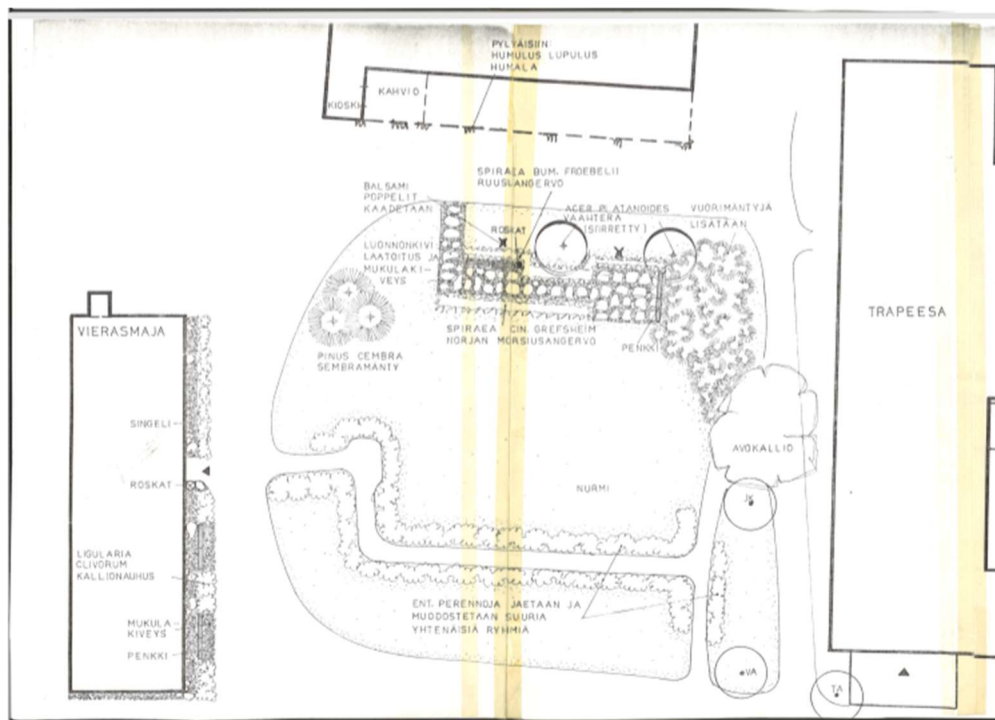
toteuttamaton pihasuunnitelman osa (Kuva 29). Työn arvellaan olevan osa N. Rosenbröijerin ympäristösuunnitelmaa Valamon luostarille vuodelta 1983. Ympäristösuunnitelma kunnioittaa osittain Wegeliuksen suunnitelman²⁰⁷ linjoja jättämällä meijerirakennuksen suuntaisen polun paikoilleen, ja säilyttämällä kasvillisuuden alkuperäisen komposition. Tässä ehdotuksessa Punaisen vierasmajan eteen on suunniteltu istuma-alue. Waldén²⁰⁸ kertoo, että lopulta igumeni Panteleimon istutti entiselle työpihalle kotipihlajia (*Sorbus aucubaria*) N. Rosenbröijerin suunnitelmassa sanotaan olleen riippapihlajia (*Sorbus aucubaria* 'Pendula'), ja ne kasvoivat jonkin aikaa kulttuurikeskuksen läheisyydessä. Koska riippapihlajat eivät menestyneet, ne poistettiin ja korvattiin nykyisillä jalokuusilla, jotka kasvavat rivissä kulttuurikeskuksen eteläpuolella.²⁰⁹ Heinäveden luostarin kulttuurikeskus ja hotellirakennukset lisäsivät luostarin pinta-alaa luoden uusia vihertiloja, joita varten suunnitelman tekeminen tuli tarpeelliseksi. Valamon luostarin ei ollut tarkoitus toteuttaa vuoden 1983 suunnitelmaa sellaisenaan, vaan se on toiminut ohjeena ja inspiraation lähteenä luostarin vihertoimissa mahdollisuuksien mukaan.²¹⁰ Koska N. Rosenbröijerin suunnitelmaa ei kokonaisuutena löydy, on vaikeaa arvioida, kuinka se on vaikuttanut luostarin viheralueisiin.

²⁰⁷ Piha-alueiden puistikon istutussuunnitelma 1983, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA.

²⁰⁸ Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

²⁰⁹ Appelberg, suullinen tiedonanto keväällä 2020.

²¹⁰ Luostarin pihasuunnitelma valmistunut 1983, 11; Ympäristösuunnitelma Valamon luostarille 1984, 18; Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

Kuva 29. Allekirjoittamaton fragmentti suunnitelmasta, joka ei ole toteutunut. Tätä suunnitelmaa epäillään Nina Rosenbröjjerin suunnitelmaksi.

Wegeliuksen suunnitelmassa Valamon viheralueiden toiminnallinen keskus on vanhojen rakennusten läheisyydessä. Uuden kirkon valmistuminen vuonna 1977 muutti luostarin keskeisten toimintojen sijaintia viheralueilla.²¹¹ Heinäveden Valamon luostarin pääkirkko on rakennettu itä-länsisuuntaisesti ravintola Trapesasta jonkin matkaa etelään. Saastamoisten aikainen 100-vuotias kuusikuja johtaa siltaalta suoraan luostarin pääkirkon ovelle. Kuvista

Vuonna 1986 ravintola Trapesan ja kirkon väliin rakennettiin luostarin palvelukeskus, jossa sijaitsee toimistot, vastaanotto ja matkamuistomyymälä (Kuva 30). Valamon viheralueille muodostui kolmas kehämäinen neliö, josta on muodostunut Heinäveden Valamon keskusaukio eli Agora. Alue on kivetty luostaribetonikivellä. Ravintolan sisäänkäynti muutettiin navettarakennuksen entisen ajosillan kohdalle uuden Agora-torin laidalle. Paikalle rakennettiin terassimainen alue, joka on kivetty vaalealla liuskekivellä.²¹² Vanha ravintolan sisäänkäynti jäi yksityiseksi sisäänkäynniksi veljestön ruokasaliin, joka sijaitsee ravintola Trapesan länsipäädystä. Vanhan sisäänkäynnin edessä ollut kiveys purettiin. Tilalle rakennettiin nykyinen pieni kuisti, jonka molemmiin puoliin on istutukset. Näissä kasvaa

²¹¹ Valamon ystävä 1977

²¹² Kuulumisia Uudesta-Valamosta 1991, 8–9.

punalehtiruusu, valtikkanauhusta (*Ligularia przewalskii*), vuorenkilpeä (*Bergenia cordifolia*), isohirvenjuurta (*Inula helenium*) sekä hopeatäpläpeippiä (*Lamium maculatum*).²¹³

Kuva 30. Vasta valmistunut luostarin palvelukeskus ja Agora-tori. Vasemmalla kuvassa norjanangervot.

Agora-torin istutukset ovat Waldénin perustamia. Ravintolan Trapesan terassin kaiteiden eteen rakennettiin kesäkukkaistutus, sivuille istutettiin kuunliljaa ja valtikkanauhusta. Agora-torin kirkonpuoleisessa päädyssä on epäsymmetrinen perennaistutus, jossa kasvaa valtikkanauhusta, kirjokuunliljaa (*Hosta sieboldiana*), sormivaleangervoa (*Rodgersia aesculifolia*), kanadanpiiskua (*Solidago canadensis*) ja särkynyttäsydäntä (*Lamprocapnos spectabilis*), jota ei löytynyt enää vuoden 2016 inventaariossa (Liite 1). Agora-torin länsisivulle oli istutettu myös pensasryhmät norjanangervosta (*Spiraea 'Grefsheim'*) sekä metsävaahterat, joita ei enää ole olemassa. Igumeni Panteleimon istutti veljestön ruokasalin päätyyn ravintola Trapesan terassin vasemmalle puolelle tornionlaaksoruusu (*Rosa majalis 'Tornedal'*). Alueelle suunniteltiin myös vesiaihetta, mutta se ei toteutunut.²¹⁴ Kirkon sisäänkäynnin molemmin puolin on istutukset: Agora-torin puolella on marja-aroniaa (*Aronia x prunifolia*) ja kuunliljaa. Kansanopiston puolelle on kirkon valmistumisen yhteydessä istutettu laaja korallikanukkapensas (*Cornus*

²¹³ Uusi palvelukeskus valmistuu kesäksi 1986, 9–10; Panteleimon 1990, 146; Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

²¹⁴ Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA; Takala, suullinen tiedonanto 8.3.2020.

alba 'Sibirica').²¹⁵ Koska N. Rosenbröijerin suunnitelma ei ole käytettävissä, ei voi varmaksi sanoa, oliko jokin nykyisistä valinnoista hänen ideansa. Waldénin valinnat alueella ovat kuitenkin varmoja, ja perustuvat ylipuutarhurin kokemukseen. Valintoihin ovat vaikuttaneet helppohoitoisuus, yksinkertaisuus ja soveltuvuus kartanomaiseen miljööseen.

Valamon luostarin hotelli koostuu kolmesta erillisestä rakennuksesta: Pikku hotelli, hotelli ja Kansanopiston hotelli. Alueella ei ole ollut muuta kuin valamonruusuistutukset sisäänkäyntien molemmin puolin. Alue on avara, ja kenttämäinen. Tunnelma on keskeneräinen. Opistonhotellin toiselle puolelle on 1900-luvun lopussa istutettu kotipihlajia (*Sorbus augubaria*). Luostarin sisäänkäynnin edessä olevan kentän ja tien väliin istutettiin okakuusta (*Picea pungens*).²¹⁶ Kuopion metropoliitta Arseni toi Laatokan Valamosta 1990-luvulla pensaita ja puuntaimia Heinäveden Valamoon. Metropoliitta Arseni asuin monta vuosikymmentä Valamossa. Pensaita ovat keljojen luona kasvavat siperianhernepensaat (*Caragana arborescens*) ja tataarivaahterat (*Acer tataricum*). Hotellirakennusten pohjoispuolella metsävaahteroista ja metsätammista istutettu kuja on istutettu Laatokan Valamosta tuoduista taimista.²¹⁷

Metropoliitta Arseni ja Kuopion ja Karjalan ortodoksisen hiippakunnan hallinnollinen sihteeri Kaj Appelberg tekivät joitain maisemallisia lisäyksiä 1990-luvun alussa. He asuivat luostarissa 90-luvulla. Heinäveden Valamon pohjoisella niemellä peltojen takana on arboretummainen metsikkö Kalamajan saunana tunnetun paikan ympärillä. Alueen kasvillisuus eroaa luontaisesta lajistosta. Alueella on katajaa (*Juniperus communis*), kanadantuijia, koivuja (*Betula pendula*) ja vuonna 1993 istutettuja visakoivuja (*Betula pendula var. carelica*). Lajien joukossa on myös harvinaisempaa harmaa lehtistä hopeapoppelia (*Populus alba*). Ryhmä edustaa postmodernia maisematyyliä²¹⁸. Se on ainoa suuren mittakaavan maisema-arkkitehtoninen toimenpide luostarin veljestön puolelta Wegeliuksen suunnitelman jälkeen.²¹⁹ Kompositio luo pehmeän maalauksellisen tunnelman vasten pohjoista taivasta. Erilajien lehtistruktuurit ja habitukset muodostavat

²¹⁵ Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

²¹⁶ Waldén, haastattelu 18.2.2020. VPA.

²¹⁷ Panteleimonin, suullinen tiedonanto 5.3.2020; Appelberg, suullinen tiedonanto 18.3.2020.

²¹⁸ Postmoderni maisematyyli kuvaa istutusta parhaiten. Maisematyyli on puutarhahistoriallinen tyyli.

²¹⁹ Appelberg, suullinen tiedonanto 18.3.2020.

kontrasteja väreissä ja rakenteissa suhteessa toisiinsa. Alue avautuu katselijalle vain kaukaa havainnoimalla.

Metropoliitta Panteleimonin aikana puutarhatyöt tehtiin lähinnä talkoovoimin. Waldén yhdessä Riihimäen Valamon ystävien solun kanssa hoiti ammattimaisesti Heinäveden Valamon luostarin viheralueiden kevät- ja syystyöt. Aikaa on ollut vähän ja työtä paljon. Kiire on toistuva tendenssi hoidosta vastaavan yhteisön kirjallisessa dokumentoinnissa Valamon ystävä -julkaisuun. Waldén sai luostarin johdolta ohjeet toivotuista töistä, ja ryhmä teki sen, jonka ehtivät. Ryhmällä oli tapana tuoda luostariin keväisin kesäkukat.²²⁰ Kiireestä huolimatta yhteinen tekeminen on ollut merkityksellistä. Valamon ystävien toiminnassa mukana ollut Riikka Rekola muistelee Valamon ystävien 10-vuotisjuhlakertomuksessa:

Meistä talkoolaisista on muodostunut ystäväpiiri, joka kokoontuu kuukausittain koteihin. Keskustelemme, katselemme Ollin hie-
noja dioja retkistämme ja suunnittelemme toimintaamme.²²¹

Riihimäen Valamon ystävien solun toiminta on ollut laajaa ja aktiivista, eikä yhteinen tekeminen ole rajoittunut ainoastaan muutamaan Valamossa vietettyyn viikonloppuun. Esimerkiksi talvisin ryhmän jäsenet sitoivat kransseja luostarin oviin. Ekumeenisessa toiminnassa on ollut mukana yli viisikymmentä henkilöä.²²²

Kasvillisuuden päivittäinen hoito oli kuitenkin luostarin vaihtuvien talkoolaisten käsissä. Esimerkiksi vuonna 1984 luostariin oli istuttamassa marjatarhaa Puutarhaliiton toimihenkilöt. Veljestöön kuuluvilla henkilöillä oli myös omia kasvatusprojekteja omissa pienissä puutarhoissaan keljojen läheisyydessä.²²³ Valamon luostarin arkistosta löytyy myös muiden ihmisten ehdotelmia puutarhan kunnostamiseen. Vuonna 1988 Heinäveden Valamon luostari on pyytänyt tukkutarjousta laajasta valikoimasta hyöty- ja koristekasveja. Kasvilistassa on useita lajeja, joita on myös vuoden 2016 inventaariossa (Liite 1) luostarin alueelta. Mukana on myös lajeja, joita alueella ei havaita.²²⁴ Luostarin arkistosta löytyi myös Sisko-Maria Toivasen kirje arkkimandriitta Panteleimonille.

²²⁰ Paikallisosastojen kuulumisia: Riihimäki 1992, 13.

²²¹ Rekola 1990. VWA.

²²² Rekola 1990, VWA; Paikallisosastojen kuulumisia: Riihimäki 1992, 13.

²²³ Vihreä ympäristö Lasten Kesä ry:n kesänviettopaikkaan ja marjatarha Valamon luostariin 1984, 293; Peschkoff 1985, 125–127; Sergei, haastattelu 28.1.2020; Waldén, haastattelu 18.2.2020.

²²⁴ Helismaan taimisto Oy, maaliskuu 1988. Tukkarjouso. APA.

”Isä Arkkimandriitta!

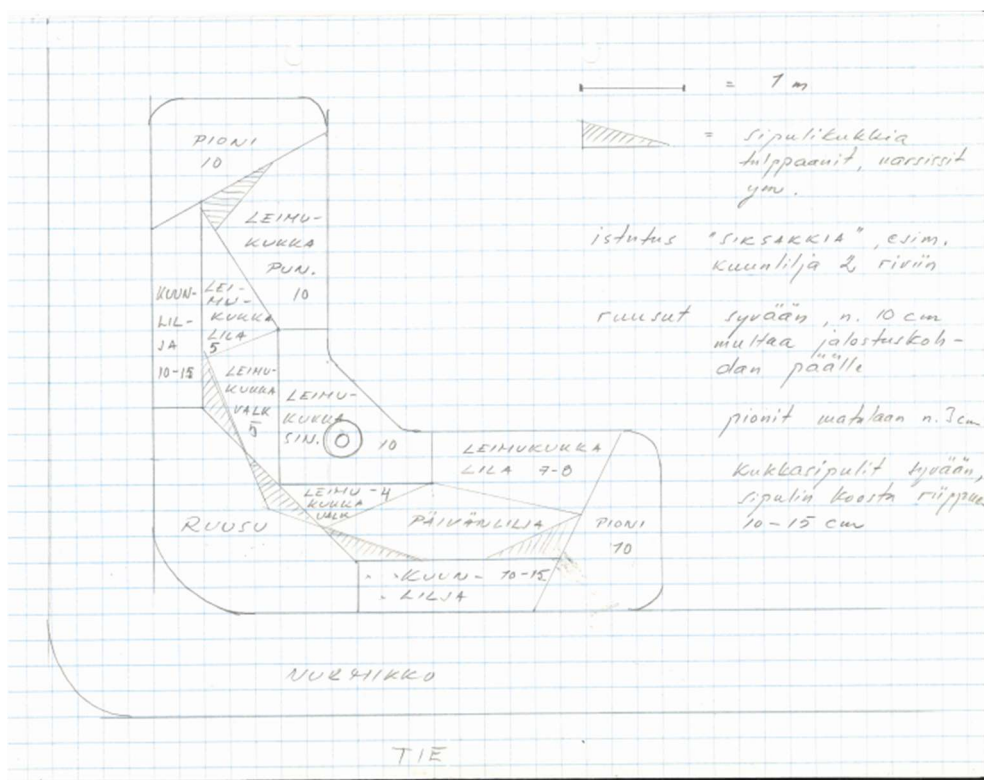
Ohessa ehdotukseni perennaryhmäksi. Määrien arviointi on vähän vaikeata, riippuen siitä, kuinka pieniksi jaatte taimet. Jos halutaan, että ryhmä on pian näyttävä istutetaan tiheämpään, mutta sitten se on pian liian tiheä. Osaatte kyllä siellä paikan päällä arvioida.

Minusta ei haittaa vaikka lamppu jää ryhmän sisään.

Toivotaan, että onnistutte ja ryhmästä tulee kaunis.

Terveisin Sisko-Maria Toivanen²²⁵

Toivonen toimi yhdessä Eija Suurosen kanssa Valamon ortodoksisen kansanopiston luonnonmukaisen elämäntavan linjan opettajina. Kansanopistossa järjestettiin vuosina 1987–1994, kursseja, joiden yhteydessä perehdyttiin Heinäveden Valamon luonnonkasveihin ja luonnonmukaiseen puutarhanhoitoon. Kursien opiskelijat kasvattivat vihanneksia luostarin tarpeisiin.²²⁶

KUVA 31. Perennaistutuksen allekirjoittamaton istutussuunnitelma, joka sopii Sisko-Maria Toivanen kirjeen kuvaukseen.

Kirjeessä kerrottu perennaryhmäehdotukseen sopivaa istutussuunnitelmaa (Kuva 31) tuskin tehtiin, koska siitä ei löydy muita johtolankoja. Mutta nämä dokumentit ja tiedot varmistavat, että vaikka Valamon luostarin viheralueiden

²²⁵ Sisko-Maria Toivosen kirje arkkimandriitta Panteleimonille, Puutarha 1984–1990. APA.

²²⁶ Valamon kansanopisto 1988, 12–13; Toivanen 2014, 40–42; Uusi-Tarkka 2014, 51–52.

ammattillisen konsultoinnin päävastuu oli varmasti Waldénilla ja hänen ryhmälleen, niin Heinäveden Valamon luostarin viheralueiden suunnittelu ja hoito on ollut laajemman yhteisön yhteistyön tulos Panteleimonin ollessa Valamon luostarin Igumeni.

4.4.1 Valamon luostarin hautausmaa

Heinäveden Valamon luostarin hautausmaa sijaitsee luostarista länteen, Juurikkasalmen toisella puolella. Hautausmaa perustettiin vuonna 1940 kesällä. Ensimmäinen vainaja haudattiin jo tammikuussa 1941. Kalmiston sijainnin ratkaisi Suomen valtio, joka ei antanut lupaa hautausmaan perustamiseen lähemmäksi luostarin rakennuksia. Hautausmaalle pääsee kahta reittiä. Toinen kulkee kauempaa metsän kautta, ja toinen kulkee pitkin nykyistä jalokuusikujaa Juurikkasalmen rantaa pitkin. Heinäveden luostarin hautausmaalle on luostarin veljestön lisäksi haudattu: ortodoksisen kirkon piispoja, Lintulan nunnaluostarin sisaristoa, ortodoksisen kirkon jäseniä ja Valamon luostarin historiaan ja elämään liittyviä yksityishenkilöitä.²²⁷ Luonnontilainen hautausmaa syntyi tarpeesta, eikä sillä ole ollut varsinaista suunnitelmaa. Haudoilte pystytettiin perinteiset puuristit (Kuva 32).²²⁸

²²⁷ Karpov 1986, 73; Panteleimon, 1989, 10; Takala 2011, 136.

²²⁸ Panteleimon 1984b, 179.

Kuva 32. Valamon luostarin hautausmaa talvella 1966.

Kuva 33. Valamon luostarin hautausmaa 1977. Kuvassa tyynykivet, joista selvisi vainajien henkilöllisyys.

Heinäveden Valamon luostarin hautausmaa oli huonossa kunnossa 1960-luvulla. Alkuperäiset puuristit lahosivat, ja lopulta ne vaihdettiin kivityynyihin, joista pystyi

lukemaa vainajan henkilöllisyyden (Kuva 33).²²⁹ Igumeni Panteleimon kirjoittaa *Aamun koitto* -julkaisussa vuonna 1984:

Luostarin vähentynyt veljestö ei jaksanut huolehtia edes luostarin pihapiiristä saatikka sitten lahden takana sijaitsevasta hautausmaasta. Rappion tunne oli sielläkin ilmeinen. Vaikka lahonneiden ristien tilalle olikin asetettu pienet muistokivet, oli tunnelma silti ankea.²³⁰

Pekka Matvejeffin²³¹ mukaan Valamon luostaria vuosina 1969–1979 johtanut ark-kimandriitta Simforian²³² halusi kunnostaa Valamon luostarin hautausmaata.

Igumenin pitkäaikainen ystävä Dimitri Silppula tiedusteli apua helsinkiläisystäviltä. Ina Collianderin hahmotelmasta arkkitehti Ivan Kudrjavzev teki suunnitelman luostarin perustajien kivipaaden toteuttamisesta Papinniemen hautausmaalle.²³³

Paasi on mustaa graniittia, joka on osin hiottu kiiltäväksi. Kiillotettuun taustaan on kaivertamalla kuvattu luostarin perustajat pyhittäjät Sergei ja Herman. Heidän välissään on Kristuksen risti. Ristin sakaroiden päihin on kuvattu Jumalansynnyttäjä, Johannes Kastaja ja Kristus. Kivipaasi pystytettiin 1970-luvun alussa. Kalmiston ympärille istutettiin kuusiaita, ja Juurikkasalmen puoleisen tien yhteyteen istutettiin Wegeliuksen suunnitelmassa ehdotettu pihtakuusikuja.²³⁴

Luostarielämän uudelleen organisoimisen jälkeen 1980-luvun alussa hautausmaahan kiinnitettiin enemmän huomiota Heinäveden Valamon luostarin ortodoksisyhteisössä. Hautojen alkuperäiset puiset ristit haluttiin palauttaa. Kuopiolainen Nikolai Jokiniemi aloitti työskentelemisen Heinäveden luostarin hautausmaalla. Hän rakensi hautausmaalle uuden portin (Kuva 34), joka edustaa talopoikaista karjalaista tyyliä. Portti on rakennettu laudasta, ja sen ylin lauta on rakennettu kolmion muotoiseksi. Portti on koristettu voimakkaasti karjalaisornamentiikalla. Hänen valmistamiaan oli myös hautausmaan grobut eli hirrestä valmistetut hautamuistomerkit, jotka olivat tyypillisiä karjalaisille hautausmaille (Kuva 34).²³⁵ Kunnostustöiden yhteydessä Heinäveden Valamon luostarin hautausmaalle

²²⁹ Panteleimon 1984a, 130; Panteleimon 1984b, 179.

²³⁰ Panteleimon 1984a, 130.

²³¹ Matvejeff 2007, 118.

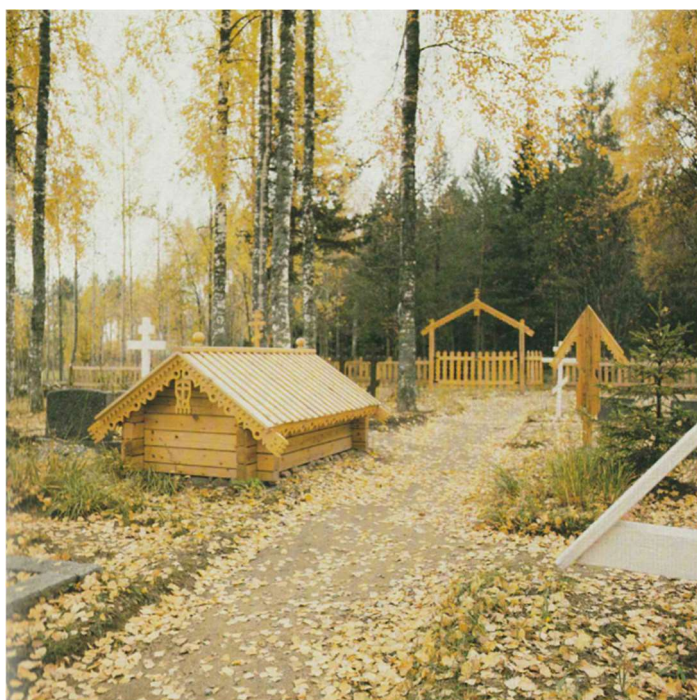
²³² Historian havinaa: Valamon luostarin igumenit 1758–, viitattu 25.10.2020.

²³³ Matvejeff 2007, 117–118.

²³⁴ Yleissuunnitelma 1982, Jaakko Wegelius. Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. VLA; Panteleimon 1984, 130a; Matvejeff 2007, 118.

²³⁵ Panteleimon 1984a, 130–131.

rakennettiin hirsinen rukoushuone, joka valmistui vuonna 1981. Rukoushuone on arkkitehti Antero Turkin suunnittelema, ja se on rakennettu entisestä riihestä.²³⁶ Hautausmaan rakennukset noudattavat yhtenäistä tyyliä, jolle on tyypillistä runsas puupaanujen käyttö kattorakenteissa sekä sahaamalla leikatut koristeet kai-teissa ja vuorilaudoissa. Tätä tyyliä voisi sanoa Heinäveden Valamon luostarin näkemykseksi karjalaisesta talonpoikaistyylisestä. Hautausmaalle on rakennettu erillinen kaivokatos, jonka on suunnitellut Ahti Uski. Katoksen takaseinälle on ikonimaalari Liisa Kuningas maalannut ”Jumalanäiti elävöittävä lähde”- ikonin.²³⁷

Kuva 34. Etualalla hirrestä valmistettu grobu. Taustalla näkyy Nikolai Jokiniemen valmistama portti. Kuva vuodelta 1986.

Hautausmaan kunnostus kesti useita vuosia. Igumeni Panteleimon kirjoittaa *Aamun koitto* -julkaisussa:

Ristien palauttamisen yhteydessä tuli koko alue saattaa järjestykseen. Tässä tuli tiettyä ristiriitaa. Luostari halusi hautojen järjestystä ja samalla kuitenkin luonnonmukaisuutta. Kuinka nämä kaksi asiaa saataisiin sopivalla tavalla toisiinsa nivotuksi? Lisäksi tarvittiin asiantuntija-apua, muuten työ ei tulisi saamaan suotuisaa lopputulosta.²³⁸

²³⁶ Tsasouna hautausmaalle, rukousten tyysija 1981, 8; Panteleimon 1983, 130–131.

²³⁷ Panteleimon 1984b, 180.

²³⁸ Panteleimon 1984b, 179.

Igumeni Panteleimonin ja ylipuutarhuri Waldénin suullinen sopimus liittyi ensisijaisesti hautausmaan kunnostukseen. Waldén pääsi aloittamaan työt yhdessä kokoamansa ryhmän kanssa Heinäveden Valamon hautausmaalla elokuussa vuonna 1980.²³⁹ Karjalaiset ortodoksihautausmaat ovat usein luonnontilaisia metsäkalmistoja, joissa varsinaisia hautakiviä ei ole. Valamon luostari teki päätöksen, että Heinäveden Valamon hautausmaa pidetään myös jatkossa luonnontilaisena.²⁴⁰

Walden kirjoittaa ensivaikutelmastaan Heinäveden Valamon luostarin hautausmaalla Aamun koitto- julkaisun artikkelissa:

Olin tietysti myös utelias näkemään hautausmaan. Luterilaisen seurakunnan puutarhurille näkymä portista sisään tultaessa olikin toisenlainen kuin mihin luterilaisille hautausmaille tultaessa. Taisivat muutkin seurueestamme ihmetellä luonnontilassa olevaa hautausmaata. Ei ollut viivasuoraa käytäväverkostoa, eikä leikattuja nurmikoita. Polut kiemurtelivat hajallaan olevien hautojen luota toiselle. Pitkä luonnonheinä, nuoria puiden taimia vapaasti kasvamassa ja kukkia hyvin vähän. Valkorunkoisten koivujen holvisto oli ehkä ainoa paikalle juhlavuutta antava tekijä.²⁴¹

Hautausmaalla tehtiin parannustöitä viitenä kesänä. Luonnontilaisen tunnelman säilyttäminen on ollut vaikeaa. Yksilön kokemus luonnontilaisen viheralueen ja hoidetun viherympäristön välillä on erilainen. Waldén on katsonut hautausmaan ympäristöä hautausmaa-ammattilaisen näkökulmasta kuin henkilöt, joilla ei ole teoreettista tietoutta viheralueiden kuntokartoituksesta tai viheralueen ongelmien havaitsemisesta. Ammattilainen näkee viheralueilla mahdollisia ongelmia kohdissa, joissa toiset eivät niitä havaitse. Siinä missä puutarha-alan ammattilainen näkee vaarallisen lahovaurion tai oksankulman, alan ulkopuolinen näkee vain komean vanhan puun. Kunnostuksen yhteydessä hautausmaan polut suoritettiin, kivet poistettiin ja haudoille pystytettiin uudet ristit, joiden suunnittelussa oli mukana graafikko Tuula Murtola. Työtä tehtiin perinteisin menetelmin käsin (Kuva 35). Lopuksi Heinäveden Valamon luostarin hautausmaata ympäröivä kylmäkivimuuri ladottiin uudestaan, ja hautausmaan peruskunnostus saatiin

²³⁹ Panteleimon 1984b, 179; Waldén, haastattelu 18.2.2020.

²⁴⁰ Panteleimon 1984a, 131.

²⁴¹ Valamon hautausmaalla (Waldén) 1981, 288.

valmiiksi vuonna 1984.²⁴² Kontiovaaran sotilaat olivat aloittaneet kivimuurin perustamisen jo vuonna 1978.²⁴³

Kuva 35. Ylipuutarhuri Waldén yhdessä ryhmänsä kanssa hautausmaan kunnostustyössä. Kuva 1980-luvun alusta.

4.5 Arkkimandriitta Sergein aika (1997–)

Igumeni Panteleimon valittiin apulaispiispaksi vuonna 1997. Hänen jälkeensä luostarin johtajaksi valittiin arkkimandriitta Sergei, joka on toimessa edelleen. Hänen aikansa on ollut luostarin traditioiden vakiintumisen aikaan. Arkkimandriitta Sergei vihittiin munkiksi vuonna 1992, diakoniksi vuonna 1992 ja papiksi vuonna 1995. Hänen aikanaan Valamossa ei ole tehty suuria maisemallisia muutoksia, mutta kaikki olemassa oleva on saavuttanut vakiintuneemman roolin. Kasvillisuus

²⁴² Valamon hautausmaalla (Waldén) 1981, 288–289; Panteleimon, 1984a, 30; Panteleimon 1984b, 179–181.

²⁴³ Valamon kuulumisia 1978, 4.

on kasvanut, ja luostarin puisto on saavuttanut nykyisen ulkoasunsa. Arkkimandriitta Sergei tunnustaa olevansa kauneuden ihailija ja hän on lisännyt luostarin alueella olevien kukkivien kasvien määrää.²⁴⁴

Waldén jatkoi Valamon luostarin piha-alueiden hoitamista ryhmänsä kanssa vuoteen 2011. Riihimäen Valamon ystävien solu oli julkaissut lyhyttä toimintakertomusta, jossa he erittelivät yleisesti luostarissa tekemänsä työt. Waldénin toiminta-alue oli laajentunut. Hänen vastuulleen oli myös luostarin pääsiäispuhelusten kukkalaitteiden tekeminen, sekä joulukoristeluiden tekeminen yhdessä Riihimäen Valamon ystävien solun jäsenten kanssa. Waldén kävi säännöllisesti tekemässä Heinäveden Valamon viheralueiden syys- ja kevätyöt vuoteen 2013 asti.²⁴⁵

Toiminnassamme on ollut suuri joukko luostareiden ystäviä. Toiset ovat olleet mukana monia vuosia ja toiset muutamia kertoja. Jokainen on tehnyt osuutensa kättentöillä luostareiden hautausmaiden ja pihapiirien kaunistamiseksi. Suuri Ylipuutarhuri on siunannut istuttamiemme kasvien kasvun saateella, auringon valolla ja lämmöllä.²⁴⁶

2000-luvun alusta lähtien Valamossa puutarhatöitä alkoi tehdä myös Takala. Hänellä oli mahdollisuus viettää pidempiä aikoja kasvukauden aikana Valamossa. Takalan²⁴⁷ kuvaa puutarhafilosofiaansa seuraavalla tavalla:

Se oli yksinkertainen:

- puutarhan on oltava kohtuullisen hoidetun näköinen
- puutarhan on oltava kohtuullisen helppohoitoinen
- puutarhan on oltava hoitava²⁴⁸

Osa vanhoista istutuksista oli ränsistynyt. Niitä oli taas uusittava. Takala vaihtoi ravintolan Trapesan terassia ympäröivät norjanangervot koivuangervoon (*Spiraea betulifolia*) vuoden 2001 kesällä. Seuraavana vuonna Takala vaihtoi myös Agora-aukion keskellä kasvaneet norjanangervot idänvirpiangervoon (*Spiraea chamaedryfolia*). Samaa pensasta levitettiin seuraavien vuosien kuluessa myös

²⁴⁴ Kuusela-Berghem 1992, 10; Panteleimon 1997, 3–4; Sergei 1998, 3–4; Sergei, haastattelu 18.2.2020. VPA.

²⁴⁵ Waldén, haastattelu 18.2.2020, Waldén, suullinen tiedonanto 25.10.2020.

²⁴⁶ Waldén 2013, 36.

²⁴⁷ Takala, suullinen tiedonanto 8.3.2020.

²⁴⁸ Takala, suullinen tiedonanto 8.3.2020.

palvelukeskuksen sisäänkäynnin molemmin puolin. Nämä kasvit ovat edelleen olemassa vuoden 2016 inventaariossa (Liite 1). Ainoa muutos Agoran-alueella on ollut 2000-luvulla veljestön ruokasalin päädyn saksan- ja siperiankurjenmiekka istutusten lisääminen (*Iris Germanica*- ryhmä ja *Iris sibirica*). Samoin veljestönruokasaliin johtavan polun reunoihin on istutettu ruusuangervoa (*Spiraea japonica* 'Froebelii'). Tätä angervolajiketta on myös istutettu konservointilaitoksen päähän kirkkoa vastapäätä. Takala istutti myös vuoden 2006 kulttuurikeskuksen laajentamisen jälkeen sormivaleangervoa ja kuunliljaa. Istutus estää kulun veljestön yksityisalueelle kulttuurikeskuksen kulmalta.²⁴⁹ 2000-luvulla luostariin on saatu myös lahjoituksina kasveja. Opiston vieressä kasvaa näiden lahjoitusten taimista olevat vuorijalavat (*Ulmus glabra*). Nimetön henkilö istutti alueelle omavaltaisesti kaksi hevoscastanjaa, joista toinen on kasvanut pieneksi puuksi kansanopiston ja lehtipuukujanteen kulmalla. Pääkirkon edessä kasvavan kuusen vieressä kasvaa ruotsinpihlaja (*Sorbus intermedia*), jonka on istuttanut arkkimandriitta Sergei (Liite 1).²⁵⁰

Valamon keskeisten viheralueiden toiminnallinen muutos on johtunut luostarin historiallisen päärakennuksen palamisesta. Rakennuksessa oli luostarin johtajan asunto ja edustustilat. Nämä asettivat myös viheralueille omat vaatimuksensa. Waldénin Teppich-istutus oli muutettu jo vuosia aiemmin keltaoksanukkaistutukseen (*Cornus alba supsp. stolonifera* 'Flaviramea'). Sen viereen oli istutettu pallohortensiaa (*Hydrangea arborescens*). Nämä lajit ovat edelleen Vanhan kirkon edessä päärakennuksen kunniapihan puoleisella pihalla (Liite 1). Tulipalo tuhosi koko kunniapiha järjestyksen. Nykyisin kartanon paikalla kasvaa nurmikko, ja alue odottaa kartanon rakentamista uudelleen. Kartanon järvenpuoleinen hedeelmäpuutarha on korostunut entisestään hyötypuutarhaksi, koska kartanorakennusta ei enää ole. Samoin alueen symmetria on kadonnut vuosien saatossa. 2010-luvun alussa kartanon puutarhassa sijainnut huvimaja siirrettiin Agora-torille, jossa se sijaitsee edelleen.

Luostarin päärakennuksen järvenpuoleiselle alueelle, entisen kasvimaan paikalle, istutettiin vuonna 2005 käyttökukkamaa. Kukkamaan perusti Takala arkkimandriitta Sergein pyynnöstä. Kukkamaasta on muodostunut Arkkimandriitta Sergein erityinen alue. Alue ei ole varsinaisesti koristepuutarhamainen alue, vaan

²⁴⁹ Takala, suullinen tiedonanto 8.3.2020.

²⁵⁰ Sergei, haastattelu 28.1.2020; Takala, suullinen tiedonanto 7.5.2020.

kyse on hyötykäyttöön tarkoitettutusta viljelytoiminnasta. *Valamon ystävä* -julkaisussa kirjoitetaan vuonna 2009:

Leikkokukkien tarvetta on pyritty ratkaisemaan 'käyttöperennamaalla'. Entisen kasvimaan paikalle on istutettu mustaan muovikatteeseen noin 10 metrin pituisia rivejä muutamia perennalajeja. Näistä penkeistä kirkkovahdit ja muut kukkien asettelijat hakevat tarvitsemansa.²⁵¹

Kukkamaata on hoitanut 2010-luvun alusta Mirja Paulo. Kukkamaa on arkimandriitta Sergein ja Paulon yhteistyön tulos. Alue on laajentunut huomattavasti, ja se käsittää palaneen kartanon järvenpuoleisen omenatarhan jälkeisen rinteeseen. Alueella kasvaa kymmeniä erilaisia kukkakasveja, joita Heinäveden Valamossa käytetään kirkon ja ravintola Trapesan koristeluun (Kuva 34).²⁵² Valamon luostarissa on pitkä ja katkeamaton perinne kirkon monipuoliseen koristamiseen (Kuva 12).

Kuva 34. Valamon luostarin nykyinen igumeni arkkimandriitta Sergei 2017 kukkapuutarhassa. Taustalla rannan kuusikuja. Kuvan ritarinkannukset (*Delphinium*) ovat ominaisuuksiltaan leikkokukiksi soveltuvia.

Heinäveden Valamon luostarin viheralueet ovat arkkimandriitta Sergein aikana tietynlainen hybridi, joka koostuu monesta erilaisesta kokonaisuudesta. Heinäveden Valamon luostarin viheralueita voi kuvailla käsitteillä: eklektinen, kerroksellinen, yhteisöllinen, puolijulkinen ja konventionaalinen. Luostari on yhdistänyt ennakkoluulottomasti erilaisia puutarhatyylejä keskenään. Mitään selvää yhtä

²⁵¹ Valamon puutarha 2009, 11–13.

²⁵² Sergei, haastattelu 28.1.2020; Paulo, suullinen tiedonanto 10.5.2020.

ainoa puutarhatyölä ei Heinäveden Valamon luostarin viheralueille voi havaita. Alue on historiallisten kerrostuminen summa. Vaikka luostariin on palkattu kesäisin ruohonleikkaaja²⁵³, on luostarin istutukset ja puutarhatyöt tehty yhteisön omalla työpanoksella. Tämän takia Heinäveden Valamon luostarin viheralueilla on voimakas yhteisöllisyyden tunnelma. Luostari on toisaalta julkinen tila, jossa vierailee jatkuvasti yhteisön ulkopuolisia ihmisiä, mutta se on myös veljestön koti. Luostarin alueella asuu myös muita kuin luostarin veljestön jäseniä, joten tila on puolijulkinen monessa suhteessa. Koska Valamon viheralueita ei ole hoidettu keskitetysti viheralan ammattilaisen ohjauksessa, vaan alueet ovat luostarin, monen yksittäisen ihmisen ja toimijan tulosta, ovat ne myös konventionaalisia. Jokainen muutostyö ja ehdotus on ollut lopulta kompromissi.

Vuonna 2016–2018 Valamon luostarissa suoritettiin viheralueilla kunnostustöitä Ville Paanasen ja Jonas Mattilan johdolla. Vanhaa puustoa poistettiin ja tilalle istutettiin uusia yksilöitä. Työ oli välttämätöntä, koska luostarin puukanta oli vanhaa. Alueelle istutettiin esimerkiksi Punaisen vierasmajan eteen kriminlehmuksia (*Tilia x euchlora*) ja Valkoisen vierasmajan päätyyn vuorijalava kaadetun tammen tilalle. Hotellien ympäristöön istutettiin verivaahtera (*Acer platanoides* 'Royal Red'), vuorijalava, mantsurianjalopähkinäitä (*Juglans mandschurica*), punasaarneja (*Fraxinus pensylvanica*), tuurenpihlaja (*Sorbus* 'Dodong') ja pilvikirsikka (*Prunus pensylvanica*). Lajien valinta on tehty yhdessä luostarin johtajan kanssa, ja työn tarkoituksena on ollut luostarin puukannan turvaaminen seuraaville sukupolville. Puut ovat osa Ville Paanasen tekemää maisemasuunnitelmaa vuodelta 2018 Valamon luostarille. Suunnitelman analysointi on jätetty tämän tutkielman ulkopuolelle, koska sitä ei ole toteutettu puita lukuun ottamatta.

Vuonna 2019 Heinäveden Valamossa valmistui uusi porttirakennus kuusikujan päähän opistohotellin läheisyyteen. Portin yhteydessä rakennettiin aita linja-autonpysäköintialueen ja kansanopiston hotellin väliin. Porttirakennelma on sijoitettu osoittamaan kuusikujaa, joka johtaa suoraan pääkirkon ovelle. Porttirakennuksen kulmaa muutettiin, ja nyt portin muodostama akseli osoittaa valitettavasti jonnekin aivan muualle. Muutos on pieni, mutta se vaikuttaa koko komposition sisältöön. Alkuperäisessä asettelussa portti johdattaa kulkijan kohden kuusikujan holvimaista tilaa, jota kulkiensa kokijakatselija tavoittaa kirkon. Kirkko koetaan

²⁵³ Valamon puutarha 2009, 11–13.

ortodoksisessa perinteessä Kristuksen konkreettiseksi vertaukseksi. Tällä asetelulla on syvä spirituaalinen dimensio: ihminen kulkee kohden kontemplaatiota, pelastusta, anteeksiantoa ja iankaikkista elämää. Tämä on viittaus idän kristillisen tradition teosentriseen maailmankuvaan ja Pseudo-Dionysios Areopagitan ajatukseen, jossa Jumala on kauneuden lähde, kauneus ja kauneuden kohde.²⁵⁴

²⁵⁴ Bredin & Santoro-Brienza 2000, 45–53.

5 PÄÄTÄNTÖ

Tämän maisteritutkielman on tarkoitus yhtäältä antaa tietoa Valamon luostarin viherympäristöjen kehityksestä, toisaalta yhdistää Valamon luostarin viherympäristötraditio oman aikansa muuhun puutarha-/maisemataiteeseen ja kolmanneksi kertoa, millaista on valamolainen viherympäristötraditio. Tutkielman tekemisen kannalta on ollut tärkeää tuntee Valamon luostarin historia. Ilman Valamon luostarin historian sirpaleisuuden ja hajanaisuuden ymmärtämistä ei voi käsittää viherympäristöjen kehitystä. Valamon luostarin historia voidaan jakaa kahteen päävaiheeseen: aika Laatokalla Valamon saarella ja Valamon luostarin nykyisyys Heinäveden Papinniemessä. Olen valinnut sanan viherympäristötraditio, koska se mahdollistaa erilaisten puutarha- tai maisematilojen käsittelyn saman otsikon alla. Valamon luostarin viheralueet ovat olleet sekä Laatokan Valamossa että Heinävedellä hyvin monimuotoisia ja monipuolisia. Tutkielmassa on keskitytty tarkemmin Heinäveden Valamon luostarin viheralueiden kehityksen tarkasteluun, ja kuinka Heinäveden Valamon luostarissa on toteutettu erilaisia puutarhatyylejä. Pysin aineiston avulla selvittämään myös, millaista on valamolainen viherympäristötraditio. Tutkielmani on etnografinen ja se on alusta asti kattanut koko yhteisön, joka koostuu keskenään heterogeenisestä joukosta ihmisiä, joita yhdistää Valamon luostari. Laatokan Valamon ja Laatokasta evakuoituneiden munkkien kohdalla luostariyhteisö käsitti lähinnä veljestön. Aineiston mukaan uuden pääkirkon rakentamisen jälkeen luostariyhteisö on ollut laajempi kokonaisuus, ja siihen on kuulunut ihmisiä, jotka jollain tavalla liittyvät Valamon luostarin elämää. Veljestö ei ole enää ollut suuri, joten ulkopuolista apua on tarvittu. Uusi kirkko rakennettiin Valamon ystävät -yhdistyksen tuella. Tämä voi vaikuttaa omalta osalta tunteeseen, että Valamon luostari kuuluu kaikille, jotka siellä ovat jotain tehneet tai tukeneet luostarin toimintaa.

Tutkielman kannalta haasteellisinta on ollut tutkimusaineiston hallinta. Informaatio viheralueista on ollut hajallaan laadultaan, tyyliltään ja muodoltaan erilaisissa kokonaisuuksissa. Valamon luostarin viheralueista ei ole olemassa yhtä selvää dokumenttia. Tiedon johtolankoja on löytynyt toisistaan täysin poikkeavista lähteistä. Tämä tutkielma ei pysty vastaamaan yksityiskohtaisesti valitun aineiston pohjalta, millaista Laatokan Valamon viheralueiden kehitys on ollut. Aiheen laajempi avaaminen olisi vaatinut Laatokan Valamossa vierailua ja venäjänkielisen

arkiston käyttämistä. Nämä eivät ole olleet mahdollisia maisteritutkielman mitta-kaavan yhteydessä. Tutkielma voi vastata siihen, miten Laatokan Valamon viher-ympäristöperinne suhteutuu 1800-luvun eklektiseen maisemapuutarhatyyliin ja 1900-luvun alun osin rinnakkaiseen geometriseen tyyliin. Valokuvien ja kirjallisten todistusten avulla on voitu luoda kuva, että Laatokan Valamon viherympäristö on ollut kuin suuri teologinen *promenade de publique*, missä kokijakatselija kulki läpi kristillisen pelastushistorian narratiivin. Tämä on ollut maisemapuistoteorian soveltamista kristillisistä lähtökohdista käsin. Avautuvat näkymät eivät pääty roo-malaiseen temppeliin vaan kristilliseen kirkkoon tai muuhun kristilliseen symbo-liin. Laatokan Valamossa oli moderni ja korkeatasoinen viherympäristökulttuuri, jonka alle kuuluu: hedelmätarhat, kasvimaat ja koristeputarhat. Aineisto ei voi kuitenkaan vastata siihen, millaisia jännitteitä ja ajatuksia Laatokan Valamon vi-hersuunnittelun takana on ollut. Laatokan Valamon puutarhaosaaminen, jonka luen osaksi viherympäristötraditiota, on ollut korkeatasoista. Laatokan Valamon munkit ovat osanneet viljellä juuri oikealla tavalla omassa ympäristössään. He ovat tunteneet ilmaston ja maaperänsä täydellisesti. Laatokan Valamon kaikki puutarhat, kasvimaat ja muut viherelementit on perustettu keinotekoisien kasvu-alustan päälle. Laatokan Valamon munkit ovat vuosisatojen ajan kuljettaneet maata ja kompostia kallion päälle. Tuloksena on maaperä, joka on koostumuk-seltaan optimaalista rakenteeltaan. Toisaalta kallion päällä viljely on vaatinut jat-kuvaa lannoittamista. Vesi on kuljettanut ravinteet helposti kalliota pitkin Laato-kan järveen.²⁵⁵

Viherympäristöjen hoidossa ja muodostumisessa maaperä on kaiken perusta. Usein puutarhahistoriallisessa kirjallisuudessa sivuutetaan itse puutarhahoidolli-nen näkökulma, vaikka se on esteettisen lopputuloksen kannalta oleellinen. Laa-tokan Valamon luostarista evakuoitujen munkkien harmistumiseen Heinäveden Papinniemen maiden kuntoon voi löytyä käytännöllinen syy maaperästä ja puu-tarhanhoidollisesta traditiosta. Laatokan Valamon veljestö ei ole voinut olla tottu-nut hoitamaan maaperää, jossa on paljon kiviä, vaikka kivinen moreeni on yleisin suomalainen maaperätyyppi. Heinäveden Papinniemen kartano on voinut ulkoi-sesti muistuttaa Laatokan Valamon pääluostarin läheisyyttä pienoiskoossa, mutta sisäisesti se ei sitä ole ollut. Laatokan puutarhaosaaminen ja traditio on ollut osittain turhaa ympäristössä, joka poikkeaa maaperältään ja ilmastoltaan

²⁵⁵ Khomoutov 2000, 253. VLK.

Laatokan Valamon ympäristöstä. Laatokan Valamo eli myös matkailusta, joten koriste puutarhanhoitoon kiinnitettiin huomiota. Heinäveden Uudessa Valamossa Laatokan Valamosta evakuoitujen munkkien välillä oli näkemys eroja siitä, kuinka aluetta olisi kehitettävä. Tämä on luonnollista, koska nykyäänkin ihmiset jakaantuvat viherympäristöjen suhteen karkeasti jaoteltuna kahteen: niihin, joiden mielestä esteettiset arvot ovat tärkeitä ja niihin, joiden mielestä viherympäristöjen ensisijainen tarkoitus on olla tuottava. Koska koriste puutarhalle ei ollut varsinaista tarvetta, kutistui Valamon luostarin koriste puutarhatraditio käsittämään lähinnä yksittäisten kukkien kasvatuksen ja kirkon koristelun. Samoin hyötyviljely katosi, kun sille ei enää ollut tarvetta.

Uuden kirkon rakentaminen on ollut merkittävä käänne. Se on mahdollistanut luostarin kehittymisen aivan uudella tavalla sellaiseksi ortodoksiseksi luostariksi, kuin se on nykyään. Kuitenkin ensimmäinen luostaritoiminnan jatkon kannalta optimistinen teko on ollut munkkidiakoni Antonin rohkea päätös hankkia Heinäveden Valamon luostariin asianmukainen pihasuunnitelma. Tämä suunnitelma ei kuitenkaan syntynyt luostarielämän kannalta tärkeisiin tarpeisiin, vaan se syntyi luostarin uutta elinkeinoa matkailua ajatellen. Wegeliuksen suunnitelma ei ole toiminnallisen luostarin viheraluesuunnitelma, vaan suunnitelma tuo enemmän mieleen ortodoksisen luostarimuseon estetisoidun pihapiirin, jonka sommitelma kertoo menneiden vuosikymmenten puutarhasuunnitteluradioita.

Heinäveden Valamon luostarin kohdalla aineisto on erittäin rikkonainen. Tieto viheralueista on piilotettu aineistoon, joka käsittelee muita asioita. Tutkielman aineiston kokoaminen *Valamon ystävät* -julkaisun artikkeleista ja Valamo-aiheisesta kirjallisuudesta on ollut vaikeaa. Koska tieteellisestä aineistoa Heinäveden Valamosta ei ole kirjoitettu vielä, ja Valamon luostarin johtokunnan kokousten pöytäkirjoihin ei ole ollut mahdollisuutta tutustua, tässä tutkielmassa on katsottu, että *Valamon ystävä* -julkaisu edustaa parasta mahdollista tietolähdettä varsinkin luostarin rakennuskannan ajoittamisen kohdalla. Etnografinen aineisto on ollut tunteellista, nostalgisoivaa ja emotionaalisesti latautunutta. Tutkielman aineiston tueksi järjestettiin myös kaksi haastattelua, jotka onnistuivat kohtuullisesti. Haastattelut olisivat voineet ottaa enemmän konkreettisemmin kantaa viherympäristöihin. Ihmisten inhimillinen puoli on, että he muistavat asioita, joita he haluavat muistaa. On ollut vaikeaa havaita eritasoisten argumenttien sisällä oleva eksplisiittinen fakta. Esimerkiksi haastatteluiden ja *Valamon ystävät* -julkaisun

artikkeleiden mukaan saa käsityksen, että Heinäveden Valamon luostarin viheralueet olisi hoidettu keskitetysti muutaman toimijan yhteistyön tuloksena. Arkistolähteiden tuoman tiedon mukaan näin ei kuitenkaan ole, vaan Heinäveden Valamon luostarin viheralueiden suunnittelu, hoito ja toteutus on ollut suuren joukon yhteistyön tulos yhdessä luostarin johdon kanssa. *Valamon ystävä* -julkaisussa kerrotaan, että puutarhassa on tehty paljon asioita, mutta lopulta ei kerrota, mitä konkreettisesti on tehty. Samoin Valamo-aiheisessa kirjallisuudessa kerrotaan Valamon viherympäristöistä laadullisin keinoin kuvaamalla jotain tiettyä aluetta tai paikkaa kauniiksi. Tämä on tutkielman tekijän kannalta harmillista, koska kyseinen informaatio ei tuo uutta tietoa, mutta herättää uusia kysymyksiä. Edellinen tapaus herättää ainoastaan uteliaisuuden siitä, mitä on tehty. Jälkimmäisessä on lopulta kyse yksittäisen yksilön subjektiivisesta makuarviosta, mikä ei kerro mitään oleellista viherympäristöjen muodosta taikka sisällöstä puutarhataiteen viitekehityksessä.

Heinäveden Valamon luostariin on tehty monenlaisia ja monen tasoisia suunnitelmia viheralueiden kehittämisen puolesta. On istutettu omenatarhaa, muokattu kasvimaata ja rakennettu marjatarhaa. On tehty useita pihasuunnitelmia. Wege-liuksen suunnitelmaa lukuun ottamatta niitä ei ole toteutettu kokonaisuuksina. Jostain syystä useat näistä toimista, eivät ole ottaneet juurtuakseen Heinäveden Valamon viherympäristötraditioon. Jokaisesta suunnitelmasta on yhtäältä otettu aina jotain, mutta se on usein muokattu käytännön toteutuksessa joksikin muuksi. Tämä on toisaalta luonnollinen ja yleinen ilmiö, jos pihasuunnitelmaa toteutetaan käyttämättä viherrakentamisen ammattilaista. Jos vihersuunnitelmaa tarkastelee puutarhataiteen näkökulmasta kokonaistaideteoksena, teoksen taiteellinen arvo kärsii jokaisesta muutoksesta. Piha-, puutarha- tai ympäristösuunnitelma – mitä nimeä käytetäänkään – on rakennuspiirroksiin verrattavissa oleva dokumentti, jonka kokonaisuuden kompositio kärsii välittömästi, jos jokin kohta muutetaan ilman, että kokonaisuus otetaan huomioon. Toisaalta Heinäveden Valamon luostarin viheralueet ovat arvokkaita juuri poikkeavan muodostumistapansa vuoksi. Ne ovat ison yhteisön toiminnan tulos. Lopputulos on kaoottinen hybridi, jonka muodoille ja sisällöille tämä tutkielma on pyrkinyt antamaan selvityksen.

Laatokan Valamon ja Heinäveden Valamon viherympäristöjen vertaaminen on turhaa. Laatokan Valamon mittakaava ja volyyymi hoidollisessa kentässä on ollut aivan toisenlaista kuin Heinäveden Valamon resurssit ja todellisuus. Myös aika

on ollut täysin toinen. Kiinnostavaa on huomata, että joitain yhteneväisyyksiä on. Kummassakin maantieteellisessä kokonaisuudessa luostarin viheralueet ovat mukailleet aikakausien trendejä ainakin löyhästi. Samoin Heinäveden Valamossa on haluttu luoda elementtejä, jotka veljestö tai yksittäiset henkilöt ovat kokeneet Laatokan Valamon ympäristön mukaisiksi. Kuusikujat ovat olleet elementtejä, joita on ollut myös Laatokalla paljon. Toisaalta taas kuusikujat ovat geneerinen 1800-luvun ja 1900-luvun alun maisemallinen elementti. Joissain yhteyksissä tulkinnot Laatokan Valamon maisemallisista erityispiirteistä ovat menneet hyvin kauaksi käytännön todellisuudesta. Mielenkiintoinen ero Laatokan Valamon ja Heinäveden Valamon välillä on 1980-luvulla peruskunnostetun hautausmaan yhteydessä. Aineiston mukaan Heinäveden Valamon hautausmaa mukailee karjalaisia metsäkalmistoja. Arkkitehtuuri alueella on karjalaisen tematiikan innoittamaan. Laatokan Valamossa karjalainen teema on vierasta arkkitehtuurissa ja puutarhataiteessa. Laatokan Valamossa hautausmaalla oli korostetun hoidettua. Tämä konkretisoitui esimerkiksi voimakkaasti muotoon leikatussa kasvillisuudessa ja hallituissa näkymissä.

Heinäveden Valamon luostarista on vaikeaa löytää omaa autenttista visuaalista tai hoidollista viherympäristötraditiota. Laatokan Valamossa sellainen on aineiston mukaan ollut, mutta se ei ole välittynyt tämän päivän Heinäveden Valamon viherympäristöperinteeseen. Syitä on monia. Heinäveden Valamossa maisemalliset toimet ovat olleet veljestön ulkopuolisten ihmisten tekemiä. Suunnitelmat ovat ammattilaisten tekemiä, ja samoin viheralueiden hoidosta on vastannut muut kuin veljestön jäsenet. Tämä luonnollisesti johtaa siihen, että Valamon viheralueet ovat luonteeltaan kuitenkin maallisia omaan aikaansa sidottuja koristeviheralueita. Viljelyyn ei ole pakkoa, joten kasvimaat ja viljelmät ovat jääneet pinnalliseksi kokonaisuuksiksi. Heinäveden Valamoon voi syntyä aivan oma traditio, joka ammentaa menneestä. Viherympäristöperinteen on synnyttävä luostari yhteisön ytimestä luostarin todelliseen tarpeeseen, jotta siitä tulisi kestävä. Tällä luostariyhteisön ytimellä tarkoitan Valamon luostarin institutionaalista veljestöä. Traditio, joka ei synny todelliseen tarpeeseen jää pinnalliseksi. Samoin ulkoa tulevat ohjeet jäävät pintapuolisiksi. Valamon viheralueiden ongelmaksi voi toisaalta nähdä sen, että ne ovat ehkä liiankin monen ihmisen yhteistyön tulos. Viheralueita ei voi ehkä hoitaa yhteisöllisesti. Kokonaisuus voisi olla tulevaisuudessa toimivampi, jos ratkaisut ja valinnat kumpuaisivat luostarin ydinyhteisön eli veljestön

ajatusmaailmasta. Tämä tietenkin vaatisi sen, että veljestön sisällä olisi vaadittavaa tietoa. Puutarhanhoito vaatii opiskelua siinä missä kaikki muukin erityisosaminen. Oikotietä ei ole olemassa.

Valamon luostarin Heinäveden aika on lähes kokonaan tieteellisesti tutkimatta. Sosiologinen tutkimus Laatokan Valamon luostarin veljestön siirtymisestä ja sopeutumisesta Heinävedelle on tekemättä. Talkootyöstä saattaisi saada etnografisen tapaustutkimuksen sosiologian kontekstissa. Laatokan Valamon kohdalla viherympäristön kuvaohjelma on täysin avaamatta, ja Valamon luostarin venäjänkielinen arkisto on hyödyntämättä. Laatokan Valamon luostarin kuvaohjelman avaamisella olisi itseasiassa kiire, koska vielä toistaiseksi Laatokan Valamon ympäristöstä voi lukea maisemallisesti tärkeitä piirteitä, mutta puusto alkaa olla iäkästä. Tämä tieto menetetään, kun olemassa olevassa puukanta hävitetään. Ortodoksinen luostaripuutarha on myös kenttä, jota ei ole tutkittu kovinkaan paljon. Oikeastaan koko ortodoksinen puutarhakäsitys on määrittelemättä. Puutarhahistoriallisesti tämän työn pohjalta avautuu näkymä myös autonomisen ajan Suomen viherympäristötradition tutkimiseen.

KUVALUETTELO

Kuva 1. Pjotr Balashov *Ahtojäitä Valamon Rannalla*, 1861. Öljy kankaalle, 52 cm x 85.5 cm. Uuden Valamon luostari, Uusi Valamo. Valkokuva Petter Martiskainen ja Valamon luostari, 2003.

Kuva 2. Munkit hoitavat Laatokan Valamon uuden hautausmaan puutarhaa 1900-luvun alku. Valamon luostari. VLKA.

Kuva 3. Laatokan Valamon Kristuksen kirkastumisen kirkko ja kuusikuja. 1900-luvun alku. Valamon luostari. VLKA.

Kuva 4. Näkymä tammikujan läpi Laatokan Valamossa. *Vanhassa Valamossa* 1940 (Alkuperäisnimi: Valamo Laatokan helmi) [lyhytelokuva]. Suomi: SF-lyhytelokuva, Ylen areena -verkkopalvelu. Haettu osoitteesta: <https://areena.yle.fi/1-50149786#autoplay=true> (viitattu 24.10.2020).

Kuva 5. Laatokan Valamo uuden Hautausmaan kellotorni ja muotoon leikattuja puita. *Vanhassa Valamossa* 1940 (Alkuperäisnimi: Valamo Laatokan helmi) [lyhytelokuva]. Suomi: SF-lyhytelokuva, Ylen areena -verkkopalvelu. Haettu osoitteesta: <https://areena.yle.fi/1-50149786#autoplay=true> (viitattu 24.10.2020).

Kuva 6. Getsemanen skiitan kirkko. Fesenko, E. I (1915), 22. VLK.

Kuva 7. Laatokan Valamon luostari ja puutarhat 1914. Sutton, N. F. (5.6.2017) Валаамский монастырь / Valaam monastery: 1915 [Videotiedosto]. Haettu osoitteesta: <https://www.youtube.com/watch?v=rexnlCygCe0> (viitattu 30.10.2020).

Kuva 8. Johannes Kastajan skiitta 1914. Sutton, N. F. (5.6.2017) Валаамский монастырь / Valaam monastery: 1915 [Videotiedosto]. Haettu osoitteesta: <https://www.youtube.com/watch?v=rexnlCygCe0> (viitattu 30.10.2020).

Kuva 9. Heinäveden Papinniemen kartano 1940-luvun alussa. Valamon luostari. VLKA.

Kuva 10. Heinäveden Valamon luostarin kartanorakennus. Hildén, L. Kuopiosta uuteen Valamoon 1955 [lyhytelokuva]. Suomi: Yle Areena -verkkopalvelu. Haettu osoitteesta: <https://areena.yle.fi/1-50142099> (viitattu 31.10.2020).

Kuva 11. Heinäveden Valamon luostarin kartanorakennus ja hedelmätarha. Hildén, L. Kuopiosta uuteen Valamoon 1955 [lyhytelokuva]. Suomi: Yle Areena -verkkopalvelu. Haettu osoitteesta: <https://areena.yle.fi/1-50142099> (viitattu 31.10.2020).

Kuva 12. Kukka-asetelmat Heinäveden Valamon luostarin Vanhasta kirkosta. Ikonen, L. (1966). *Uudessa Valamossa 1966* (Alkuperäisnimi: *Valamon luostari*) [elokuva]. Suomi: Ylen Areena -verkkopalvelu. Haettu osoitteesta: <https://areena.yle.fi/1-50454303> (viitattu 25.10.2020).

Kuva 13. Pyhittäjä Johannes Valamolainen. Taustalla kukkia. Valamon luostari. VLKA.

- Kuva 14. Isä Pamva ja taustalla hoitamaton pihapiiri. 1900-luvun puoliväli. Valamon luostari. VLKA.
- Kuva 15. Kukkaistutukset hahmon takana Heinäveden Valamossa. Rask, Regina. *Yle* (16.04.2015 – 14:34. PÄIVITETTY 06.05.2015 – 16.40) ”Martta Wendelin ja Valamon luostari.” Yle Areena-verkkopalvelu. [videomateriaalia Martta Wendelinin vierailuista Heinäveden Valamossa 1978]. Haettu osoitteesta <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/04/16/martta-wendelin-ja-valamon-luostari> (viitattu 24.10.2020).
- Kuva 16. Valamon luostarin päärakennus 2000-luvun alussa. Kuvaaja Veikko Waldén. VWA.
- Kuva 17. Ruusuistutus Vanhan munkkikilan edessä. *Uudessa Valamossa 1977* (Alkuperäisnimi: *Luostari*) [elokuva]. Suomi: Yle Areena-verkkopalvelu. Haettu osoitteesta <https://areena.yle.fi/1-50149785> (24.10.2020).
- Kuva 18. Heinäveden Valamon työpihan Wegeliuksen suunnitelman toteutus 1970-luvun lopulla. Foto Ikonen Outokummun *Valamon luostari* -postikortti 1970-luvulta. Kuva Kurt Björklund, Vaasa.
- Kuva 19. Heinäveden Valamon työpihan kukkaistutus. Foto Ikonen Outokummun *Valamon luostari* -postikortti 1970-luvulta. Kuva Kurt Björklund, Vaasa.
- Kuva 20. Heinäveden Valamon luostarin uusi portti kunniapihalle, 2000-luvun alku. Kuva Veikko Waldén. VWA.
- Kuva 21. Munkkidiakoni Antoni tekemässä puutarhatöitä. Colliander, Tito (1974) *Uusi Valamo*. Suom. Kyllikki Härkäpää & Kari Kotkavaara, 55. Helsinki: Weilin+Göös. Kuva Pertti Hietanen.
- Kuva 22. Heinäveden Valamon luostarin kasvimaan unikoita. Taustalla veljestön keljarakennus. Levanto, Leena (1986), 40. Kuva Ritva Laijoki-Puska.
- Kuva 23. Heinäveden Valamon luostarin kasvimaan kehäkukkia. Levanto, Leena (1986), 40. Kuva Ritva Laijoki-Puska.
- Kuva 24. Heinäveden Valamon luostarin entinen työpiha 1985. Kuva Veikko Waldén. VWA.
- Kuva 25. Heinäveden Valamon luostarin kunniapihan kukkaistutus 1982. Kuva Veikko Waldén. VWA.
- Kuva 26. Heinäveden Valamon kartanorakennuksen järvenpuoleinen omenatarha. Elokuu 1984. Kuva Veikko Waldén. VWA.
- Kuva 27. Allekirjoittamaton havainnekuva Valamon luostarin kartanorakennuksen järvenpuoleisesta omenatarhasta. Puutarha. Kotelo Mb:64. Vuodet 1984–1990. APA. VLA.
- Kuva 28. Allekirjoittamaton suunnitelmaluonnos Valamon luostarin kartanorakennuksen järvenpuoleisesta omenatarhasta. Puutarha. Kotelo Mb:64. Vuodet 1984–1990. APA. VLA.

Kuva 29. Suunnitelman osa, jossa ei ole tekijää. Puutarhasuunnitelmassa on kuvattu pohjakuva Heinäveden Valamon luostarin entiseltä työpihalta. Puutarha. Kotelo Mb:64. Vuodet 1984–1990. APA.

Kuva 30. Heinäveden Valamon luostarin Agora-tori 1980-luvun puolivälissä. Kuva Veikko Waldén. VWA.

Kuva 31. Perennaistutuksen allekirjoittamaton istutussuunnitelma. Puutarha 1984–1990. APA.

Kuva 32. Heinäveden Valamon luostarin hautausmaa talvella. Uudessa Valamossa 1966 (Alkuperäisnimi: Valamon luostari: historiaa ja nykypäivää). Ohjaus Lauri Ikonen. Ylen Areena-verkkopalvelu. Saatavilla: <https://areena.yle.fi/1-50454303>. (viitattu 24.10.2020).

Kuva 33. Heinäveden Valamon luostarin hautausmaan tyynykivet. *Uudessa Valamossa 1977* (Alkuperäisnimi: *Luostari*) [elokuva]. Suomi: Yle Areena-verkkopalvelu. Haettu osoitteesta <https://areena.yle.fi/1-50149785> (24.10.2020).

Kuva 34. Heinäveden Valamon luostarin hautausmaa syksyllä. Kuvassa hautarakennelma grobu ja porttirakennelma. *Uudessa Valamossa 1977* (Alkuperäisnimi: *Luostari*) [elokuva]. Suomi: Yle Areena-verkkopalvelu. Haettu osoitteesta <https://areena.yle.fi/1-50149785> (24.10.2020).

Kuva 35. Waldén ryhmänsä kanssa hautausmaan kunnostustöissä 1980. Kuva Veikko Waldén. VWA.

Kuva 34. Arkkimandriitta Sergei kukkapuutarhassa vuonna 2017. Kuva Ville Paananen. VPVA.

LÄHDELUETTELO

Painamattomat lähteet

Arkkimandriitta Panteleimonin arkisto (APA), Uusi Valamo, Heinävesi.

Puutarha 1984–1990. Kotelo Mb:64.

Valamon luostarin arkisto (VLA), Uusi-Valamo, Heinävesi.

Muita rakennuspiirustuksia 1940–1974. Kotelo Ib:10.

Piha- ja puutarhasuunnitelmia, hoito-ohjeita, piha-alueen puistikon istutuspiirros. Kansio Ib: 10:3.

Yleissuunnitelma 1972, Uusi Valamo, Heinävesi. (Koko alue kuvattu. Ei tarkempaa nimeä annettu.) Jaakko Wegelius, Hämeenlinna. Mittakaava 1:500.

Pihasuunnitelma 1973, Uusi Valamo, Heinävesi. (Käsittää kartanorakennuksen kunniapihan) Jaakko Wegelius 1973, Hämeenlinna. Mittakaava 1:200.

Piha-alueiden puistikon istutussuunnitelma 1973, Uusi Valamo, Heinävesi. Jaakko Wegelius, Hämeenlinna. Mittakaava 1:200.

Valamon luostarin kirjasto (VLK), Uusi Valamo, Heinävesi.

Painamattomat opinnäytetyöt. Hylly K/O.

Khomoutov, Andrei Vladimirovich (2000) A historical profile of Valamo Monastery's agricultural practices, with implications for agricultural and extensions education. Iowa State University. Agricultural education. Väitöskirja.

Fesenko, E. (1915), Al'bom" vidov, "Valaamskago Spaso – Preobrazenskago monastyra i ego Skitov". Odessa.

Valamon luostarin kuva-arkisto (VLKA), Uusi Valamo, Heinävesi.

Veikko Waldenin arkisto (VWA), Porvoo.

Valamon ystävät Riihimäen solun toiminta 1980–2013.

Rekola, Sirkka (1990) *Muistelmia Riihimäen Valamon ystävien solun 10-vuotistaipaleelta*. Käsikirjoitus Valamon ystävien 10-vuotisjuhlaa varten. Sisältää muistelemaosan, osallistujalistan ja luettelon ryhmän tekemistä hoitajaksoista Valamossa vuosina 1979–1989.

Veikko Waldénin valokuva-arkisto (VWVA), Porvoo.

Ville Paanasen arkisto (VPA), Hämeenlinna.

Käsikirjoitukset

Panteleimon, metropoliitta (2020) lähetetty 4.3.2020, *Paratiisin puutarha*. Kopio käsikirjoituksesta Luostarin puutarhassa-näyttelyn teosluetteloon.

Nauhoitetut haastattelut 2020

Arkkimandriitta Sergei, Valamon luostarin johtaja, haastattelu 24.1.2020, Uusi-Valamo, Heinävesi.

Veikko Waldén, ylipuutarhuri, haastattelu 18.2.2020, Porvoo.

Suunnitelmat

Valamon luostarin kehittämissuunnitelma 2017.

Valamon luostarin pihasuunnitelma 2018.

Ville Paanasen valokuva-arkisto (VPVA), Hämeenlinna.

Suullisia tietoja antaneet

Appelberg, Kaj, Kuopion ja Karjalan hiippakunnan hallinnollinen sihteeri, suullinen tiedonanto, kevät 2020.

Colliander, Sergius, ortodoksinen pappi, suullinen tiedonanto, suullinen tiedonanto 28.2.2020.

Hanka, Heikki, laitoksen johtaja, professori, suullinen tiedonanto keuhäällä 2019, Jyväskylän yliopisto.

Koskinen, Timo, puutarhuri, suullinen tiedonanto keuhäällä 2020, Hämeenlinna.

Panteleimon, metropoliitta, Valamon luostarin entinen igumeni, suullinen tiedonanto 4.3.2020, 10.3.2020 ja 8.5.2020.

Paulo, Mirja, Valamon luostarin pitkäaikainen talkoolainen, suullinen tiedonanto 10.5.2020, Uusi Valamo, Heinävesi.

Sergei, arkkimandriitta, Valamon luostarin johtaja, Uusi Valamo, haastattelu 28.1.2020.

Takala, Elsi, MM, Valamon talkoolainen. suullinen tiedonanto 8.3.2020 ja 7.5.2020.

Waldén, Veikko, ylipuutarhuri, Porvoo, haastattelu 18.2.2020.

Waldén, Veikko, ylipuutarhuri, Porvoo, suullinen tiedonanto 15.10.2020.

Painetut lähteet

Alanko, Pentti & Kahila, Pirkko (1999) *Ukonhattu ja Ahkeraliisa. Perinteiset koriste- ja hyötykasvit*. 2. painos. Helsinki: Tammi.

Alanko, Pentti (2001) "Venäjän vallan aikaisesta puutarhakasvillisuudesta". Teoksessa Maunu Häyrynen (toim.) *Hortus Fennicus: Suomen puutarhataide*. Viherympäristöliiton julkaisuja 17. Puutarhataiteen seuran julkaisuja 1. Forssa: Viherympäristöliitto ry. ja Puutarhataiteen seura ry.

Alanko, Teija (2017) *Cloister, manor and botanic gardens in medieval and early modern Finland and Sweden: an archaeobotanical approach to garden history*. University of Helsinki. Biotieteiden laitos. Väitöskirja.

Alanko, Teija (2018) *Malva ja mulperi. Poimintoja entisajan puutarhoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Ambrosius, isä (1979) "Luostarilaitos Suomessa". Teoksessa Isä Ambrosius & Markku Haapio (toim.), *Ortodoksinen kirkko Suomessa*, s. 274–290. Lieto: Etelä-Suomen Kustannus Oy.

Ambrosius, isä (1982) "Luostari isosta vihasta nykyaikaan". Teoksessa Eino Lainio & Niilo Kohonen (toim.), *Valamo ja sen sanoma*, s. 35–59. Helsinki: Valamoseura ry.

Ambrosius, isä (1986); Leena Levanto (toim.) *Elämän eheyteen. Uuden Valamon vaiheita ja tulevaisuuden näkymiä*. Oulu: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.

Aro, Eino (1981) *Papinniemen hovista Uusi Valamon luostariksi*. Joensuu: Karjalan kirjapaino Oy

Arseni, arkkimandriitta (1999) *Ortodoksinen sanasto*. Keuruu: Otava.

Arseni, arkkimandriitta (toim.) (2004) *Tuokio kuvia Valamosta*. 2. painos. Jyväskylä: Gummerus.

Bredin, Hugh & Santoro-Brienza, Liberato (2000) *Philosophies of Art and Beauty. Introducing Aesthetics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Colliander, Tito (1974) *Uusi Valamo*. Tekstin suomentanut Kyllikki Härkääpää & Kari Kotkavaara. Tapiola: Weilin+Göös.

Colliander, Tito (1980) "Den Goda Delen". Teoksessa Irinja Nikkanen (toim.) *Muistoja Valamosta*, s. 119–121. Pieksämäki: Valamon ystävät ry.

Bagratid, L.V; (suom.) Juntunen, A. S. (1991) *Valaam: Valamo*. Karelija: Petrozavodsk.

Baschmakoff, Natalia & Leinonen, Marja (2001) *Russian life in Finland 1917–1939. A local and oral history*. Studia Slavica Finlandesia tomusXVIII. Helsinki: Studia Slavica Finlandesia.

Donner, Julia (2015) Kasvitarhasta puutarhakotiin. Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930. Helsingin yliopisto. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Väitöskirja. Haettu osoitteesta: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/158235/kasvitar.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (viitattu 6.11.2020).

Dolezal, Mary-Lyon & Mavroudi, Maria (2002) "Theodore Hyrtakenos' Description of the Garden of St. Anna and the Ekpharis of Gardens". Teoksessa Antony Littlewood & Henry Maguire & Joachim Wolschke-Bulmahn (toim.) *Byzantine Garden Culture*, s. 106–158. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Finni, Saara (1990) *Valamo. Sinisen kukan saari*. Saara Finni ja Tammi: Jyväskylä.

Frilander, Kaari (2003) "Taiteilija Ivan Ivanovits Šiškin". Teoksessa arkkimandriitta Arseni (toim.), *Valamo – Pietari. Hengellisiä, aineellisia ja kulttuuriyhteyksiä Laatokan Valamon ja Pietarin välillä 1716–1917*, s. 135–146. Valamon luostarin julkaisuja 96. (Heinävesi): Valamon luostari.

Hautamäki, Ranja (2000) *Portti puutarhaan. Historiallisten puutarhojen inventointiopas*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 21. Helsinki: Museovirasto.

Hildén, L. Kuopiosta uuteen Valamoon 1955 [lyhytelokuva]. Suomi: Yle Areena - verkkopalvelu. Haettu osoitteesta: <https://areena.yle.fi/1-50142099> (viitattu 31.10.2020).

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press ja tekijät.

"Historian lehti kääntyi Valamossa" (1979) *Valamon ystävä* 14, 2–3.

Hirvonen, Sari (2015) Keisarin luostarista marginaaliin. Valamon veljestö ja kansallinen identiteetti 1910–1939. Sosiaalishistoriallinen tutkimus munkkiyhteisöstä ja sen sopeutumisesta. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Väitöskirja. Haettu osoitteesta: https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1700-3/urn_isbn_978-952-61-1700-3.pdf (viitattu 6.11.2020).

Holmberg, Annina & Löytty, Olli & West, Taina (2017) *Minun Valamoni. Tarinoita luostarista*. Helsinki: Kirjapaja.

Hämet-Ahti, Leena; Palmén, Annikki & Alanko, Pentti & Tigerstedt, Peter M. A. (1992) *Suomen puu- ja pensaskasvio*. 2. painos. Helsinki: Dendrologinen Seura.

Häyrynen, Maunu (1994) *Maisemapuistosta reformipuistoon*. Helsingin kaupunginpuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Helsinki: Helsinki-Seura. Väitöskirja.

Ikonen, L. (1966). *Uudessa Valamossa 1966* (Alkuperäisnimi: *Valamon luostari*) [elokuva]. Suomi: Ylen Areena -verkkopalvelu. Haettu osoitteesta: <https://areena.yle.fi/1-50454303> (viitattu 25.10.2020).

Jyväskylän yliopisto (2014) *Menetelmäpolkuja humanisteille. Aineistonhankintamenetelmät*. Haettu osoitteesta: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineistonhankintamenetelmät> (viitattu 3.11.2020).

Karpov, Arvi (1986); Marianna Laurson (toim.) *Kohti uutta Valamoa. Muistoja vuosilta 1939–1941*. Porvoo: WSOY.

"Kesä tulossa, taimet itämässä" (1982) *Valamon ystävä* 21, 14–15.

Kilpeläinen, Hannu (2003) "Valamo ja pietarilainen pyhiinvaellus". Teoksessa arkkimandriitta Arseni (toim.), *Valamo – Pietari: Hengellisiä, aineellisia ja kulttuuriryhteyksiä Laatokan Valamon ja Pietarin välillä 1716–1917*, s. 47–70. Valamon luostarin julkaisuja 96. (Heinävesi): Valamon luostari.

Kilpeläinen, Hannu (2000) *Valamo – karjalaisten luostari? Luostarin ja yhteiskunnaninteraktio maailmansotien välisenä aikana*. Helsingin yliopisto. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. Väitöskirja.

Kirkinen, Heikki. (1982) "Valamon luostarin synty ja varhaisvaiheet". Teoksessa Eino Lainio & Niilo Kohonen (toim.), *Valamo ja sen sanoma*, s. 25–33. Helsinki: Valamo-Seura ry.

Kirkinen, Heikki (1987) *Bysantin perinne ja Suomi. Kirjoituksia idän kirkon historiasta*. Joensuu: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.

Kirkinen, Heikki (1987) "Valamon luostarin syntyajan ongelma". Teoksessa Heikki Kirkinen (toim.), *Bysantin perinne ja Suomi. Kirjoituksia idän kirkon historiasta*. s. 67–74. Joensuu: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.

Koivunen, Mikla (2005) "Polut ja puistokäytävät". Teoksessa Anna-Maija Halme (toim.), *Puistot ja puutarhat. Suomalainen puutarhaperinne*. s. 27. Suomen kotiseutuliiton julkaisuja A:11. Suomen kotiseutuliitto.

"Kuulumisia Uudesta Valamosta: Lahjoituksia luostarille" (1990) *Valamon ystävä* 41. 8–9.

"Kuulumisia Uudesta-Valamosta" (1991) *Valamon ystävä* 41, 8–9.

Kuusela-Berghmen, Hilikka (1992) "Vihkimisiä Valamon luostarissa" *Valamon ystävä* 44, 10.

Laaksonen, Juha (2.3.2015) *Juha Laaksosen luontoretki: Valamon luostarin puutarhassa* [radio-ohjelma]. Suomi: Yle, saatavilla Yle Areena -verkkopalvelusta. Haettu osoitteesta <https://areena.yle.fi/audio/1-2627403> (viitattu 24.10.2020).

Lainio, E & Kohonen, Niilo (toim.) (1982), *Valamo ja sen sanoma*. Helsinki: Valamo-Seura ry.

Levanto, Leena (toim.) (1986), *Elämän eheyteen. Uuden Valamon vaiheita ja tulevaisuuden näköaloja*. Oulu: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.

Littlewood, Antony & Maguire, Henry & Wolschke-Bulmahn, Joachim (2002) (toim.), *Byzantine Garden*. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

"Luostarin kuulumisia. Uusi palvelukeskus valmistuu kesäksi" (1986) *Valamon ystävä* 30, 9–10.

"Luostarin pihasuunnitelma valmistunut" (1983) *Valamon ystävä* 25, 11.

Maguire, Henry (2002) "Paradise Withdrawn". Teoksessa Antony Littlewood & Henry Maguire & Joachim Wolschke-Bulmahn (toim.), *Byzantine Garden Culture*, s. 106–158. Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

"Maj-Lis Rosenbröjjerin puutarhasuunnittelutaiteen 25-vuotisjuhlanäyttely" (1984) *Puutarha* 6, 378–379.

Markkanen, Sirkka Maria (1980) "Isä Antoni". Teoksessa Irinja Nikkanen (toim.), *Muistoja Valamosta*, s. 137–138. Pieksämäki: Valamon ystävät ry.

Matvejeff, Pekka (2007), *Arkkimandriitta Simforian. Kutsumuksena Valamo*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.

"Menneitä ja tapahtuneita" (1984) *Valamon ystävä* 27, 2–6.

Mustonen, Larisa (1982) "Rakennushistoriallisia tapahtumia". Teoksessa Eino Lainio & Niilo Kohonen (toim.), *Valamo ja sanoma*, s. 63–85. Helsinki: Valamo-Seura ry.

Myllyharju, Taina (2003) "Valamo venäläisten kuvataiteilijoiden silmin". Teoksessa arkkimandriitta Arseni (toim.), *Valamo – Pietari. Hengellisiä, aineellisia ja kulttuuriyhteyksiä Laatokan Valamon ja Pietarin välillä 1716–1917*, s. 123–134. Valamon luostarin julkaisuja 96. (Heinävesi): Valamon luostari.

Nikkanen, Irinja (1974) "Ikuinen muisto isä Antonille" *Valamon ystävä* 1.

Olsson, Paul (1946) *Suomen puutarhataidetta*. Helsinki: Otava.

Paananen, Ville (2016) Valamon Kristuksen kirkastumisen luostarin kehittämissuunnitelma ja hoitoluokitus. Hämeen ammattikorkeakoulu. Maisemasuunnittelun koulutusohjelma, Lepaa. Opinnäytetyö. Haettu osoitteesta: <https://www.theseus.fi/handle/10024/119328> (viitattu 6.11.2020).

Paaskoski, Jyrki (2005) *Vastuu ja velvoitus. Kolme sukupolvea Saastamoisen perheyriyksessä*. Helsinki: Saastamoisen säätiö.

"Paikallisosastojen kuulumisia: Riihimäki" (1992) *Valamon ystävä* 44, 13.

Panteleimon, igumeni (1984a) "Valamon hautausmaan kunnostus päätökseen" *Aamun koitto* 1984:8–9, 130–132.

Panteleimon, igumeni (1984b) "Valamon hautausmaan kunnostus päätökseen: Jatkoa numerossa 8–9 olleeseen kirjoitukseen." *Aamun koitto* 1984: 11, 179–181.

Panteleimon, arkkimandriitta (1988) *Valamon igumeni Gabriel*. Valamon luostarin julkaisuja 28. Helsinki: Valamon luostari.

Panteleimon, arkkimandriitta (1989) *Valamon paterikon. Luostarin isien elämäkertoja*. Valamon luostarin julkaisuja 30. Jyväskylä: Valamon luostari

Panteleimon, arkkimandriitta (1990) *Kristuksen kirkastumisen luostari Uusi Valamo 1940–1990*. Valamon luostarin julkaisuja 37. Jyväskylä: Gummerus.

Panteleimon, piispa (1997) "Piispa Panteleimonin tervehdys" *Valamon ystävä* 54, 2–3.

Parpei, Kati (2010), Saints, legends and forgeries: the formation of the historiographical image of Valaam monastery. University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies. Väitöskirja. eBook. Leiden: Brill. 2011. Haettu osoitteesta: <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/detail/detail?vid=0&sid=79279196-1680-493c-af0f-a96fae451025%40pdc-v-sess-mgr03&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=nlebk&AN=377306> (viitattu 6.11.2020).

Parpei, Kati (2013) *Laatokaan Valamo. 1800-luvun luostari matkailijoiden kuvamana*. Saarijärvi: Suomen kirjallisuuden seura.

Pentinsaari, Oili (2014) "Missä pähkinät kasvavat..." *Orkidealehti* 47: 3–4, 24–25.

Peschkoff, Andrei (1985); Vaalisto, Heidi (toim.) *Konevitsan Antti*. Valamon luostarin julkaisuja. Pieksämäki: Valamon luostari.

Piirola, Jouko (1972) "Valamolainen luonnonmaisema", Teoksessa Iivar Kempainen (toim.), *Valamo. Historiaa ja kuvia Laatokaan luostarisaarilta*, s. 199–209. Helsinki: Valamo seura ry.

Piirola, Jouko (1982) "Valamolainen saarimaisema", Teoksessa Eino Lainio & Niilo Kohonen (toim.), *Valamo ja sen sanoma*, s. 9–23. Helsinki: Valamo-seura ry.

"Portin rakentaminen alkaa kesällä" (2016) *Valamon ystävä* 96, 12.

Punta, Mari (2014) Hyötyä ja kaunistusta. Keski-Suomen Emäntäkoulun historiallinen puutarha. Jyväskylän yliopisto. Taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos.

Maisteritutkielma. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201501251174> (viitattu 6.11.2020).

von Regel, Eduard. 1991. Das kloster und die inseln Walam. Teoksessa Maanpäällinen paratiisi. Puutarhaunelmia suomalaisessa kirjallisuudessa, 51. Suomentoksen toim. Eeva Ruoff. Suom. Eeva Ruoff. Juva: WSOY. Ilmestynyt alun perin saksaksi julkaisussa Gartenflora:28 1879.

"Rakennuskausi Valamossa" (1983) *Valamon ystävä* 23: 6–8.

Ranta, Sirkka-Liisa (2003) *Maatilan pihapiiri*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 883. Hämeenlinna: Suomen kirjallisuuden seura.

Rask, Regina. *Yle* (16.04.2015 – 14:34. PÄIVITETTY 06.05.2015 – 16.40) "Martta Wendelin ja Valamon luostari." *Yle Areena*-verkkopalvelu. [videomateriaalia Martta Wendelinin vierailuista Heinäveden Valamossa 1978]. Haettu osoitteesta <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/04/16/martta-wendelin-ja-valamon-luostari> (viitattu 24.10.2020).

Rosenbröijer, Maj-Lis & Ahmavaara, Anna-Liisa (1968) *Pihoja ja puutarhoja*. Helsinki: Otava.

Ruoff, Eeva (toim.) (1991) *Maanpäällinen paratiisi. Puutarhaunelmia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Juva: WSOY.

Ruoff, Eeva (2001) *Vanhoja suomalaisia puutarhoja*. Helsinki: Otava.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) *KvaliMOTV –Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Haettu osoitteesta: https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_3.html (viitattu 3.11.2020).

Salovuori, Tuomo (2009) *Vihreyden keskellä. Levon ja virkistyneen puutarhat*. Helsinki: Kirjapaja.

Sergei, arkkimandriitta (1998) (po.1997) "Igumenin tervehdys" *Valamon ystävä* 55, 3–4.

Sergei, arkkimandriitta (2006) "Luostarin kesä" *Valamon ystävä* 73, 6–8.

Sergei, arkkimandriitta (2019) "Rakkaat Valamon ystävät! Kristus nousi kuolleista!" *Valamon ystävä* 101, 4.

Siitonen, Sakari (1998) "Kaunistettu kivikirkko" *Valamon ystävä* 55, 10–11.

Sutton, N. F. (5.6.2017) Валаамский монастырь / Valaam monastery: 1915 [Videotiedosto]. Haettu osoitteesta: <https://www.youtube.com/watch?v=rexnlCygCe0> (viitattu 30.10.2020).

Takala, Elsi (2011) *Evakkomunkit Heinävedelle. Uuden Valamon arkea 1940–73*. Porvoo: Valamon luostari.

Talbot, Alice-Mary (2002) "Byzantine Monastic Horticulture: The Textual Evidence". Teoksessa Antony Littlewood & Henry Maguire & Joachim Wolschke-

Bulmahn (toim.), *Byzantine Garden Culture*, s. 106–158. Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.

Tobey, George B. (1973) *A History of Landscape Architecture: The Relationship of People to Environment*. New York: American Elsevier Publishing Company, Inc.

Toivanen, Maria Sisko (2016) "Luomulinjan opettajana". Teoksessa Elsi Takala (toim.), *Silta arjen ja pyhyyden välillä. Valamon opisto 30 vuotta*, s. 40–42. Saarijärvi: Valamon opisto.

"Tsasouna hautausmaalle, rukousten tyyssija" (1981) *Valamon ystävä* 20, 8.

Uino, Pirjo (1989) "Puutarhataide 1810–1910". Teoksessa Salme Sarajas-Korte (toim.), *Ars. Suomen taide* 4, s. 67–72. Keuruu: Weilin+Göös.

Uudessa Valamossa 1977 (Alkuperäisnimi: *Luostari*) [elokuva]. Suomi: Yle Areena-verkkopalvelu. Haettu osoitteesta <https://areena.yle.fi/1-50149785> (24.10.2020).

"Uusi palvelukeskus valmistuu kesäksi" (1986) *Valamon ystävä* 30, 9–10.

Uusi-Tarkka, Leena (2016) "Luonnonmukaista puutarhaviljelyä ja kirjansidontaa". Teoksessa Elsi Takala (toim.), *Silta arjen ja pyhyyden välillä. Valamon opisto 30 vuotta*, s. 51–52.

"Valamon hautausmaalla" (1981) Walden, Veikko (kirj.) *Aamun koitto* 14, 288–289.

Valamon kansanopisto (1988) "Kansanopiston kesä 1988" *Valamon ystävä* 35, 12–13.

"Valamon kuulumisia: kunnostustöitä riittää" (1987) *Valamon ystävä* 34, 8.

"Valamon kuulumisia" (1978) *Valamon ystävä* 12, 4–5.

"Valamon kulttuurikeskuksen vihkiäiset" (1984) *Valamon ystävä* 26, 12.

Valamon luostarilla tulipalo (2013) Yle. Uutiset. Haettu osoitteesta: <https://yle.fi/uutiset/3-5077355> (viitattu 6.11.2020).

Valamon luostari (1923) *Jeesuksen Kristuksen kirkastumisen muistolle pyhitetty Valamon luostari*. Sortavala: Valamon luostari.

Valamon luostari (2020) Historian havinaa. Valamon luostarin igumenit 1758–. Haettu osoitteesta: <https://valamo.fi/luostari/historianhavinaa> (Viitattu 25.10.2020).

"Valamon puutarha" (2009) *Valamon ystävä* 78, 11–13.

Valamon ystävä (1977) 9.

Valamon ystävä (1978) 13, 6–7.

Vanhassa Valamossa 1940 (Alkuperäisnimi: Valamo Laatokan helmi) [lyhytelokuva]. Suomi: SF-lyhytelokuva, Ylen areena -verkkopalvelu. Haettu osoitteesta: <https://areena.yle.fi/1-50149786#autoplay=true> (viitattu 24.10.2020).

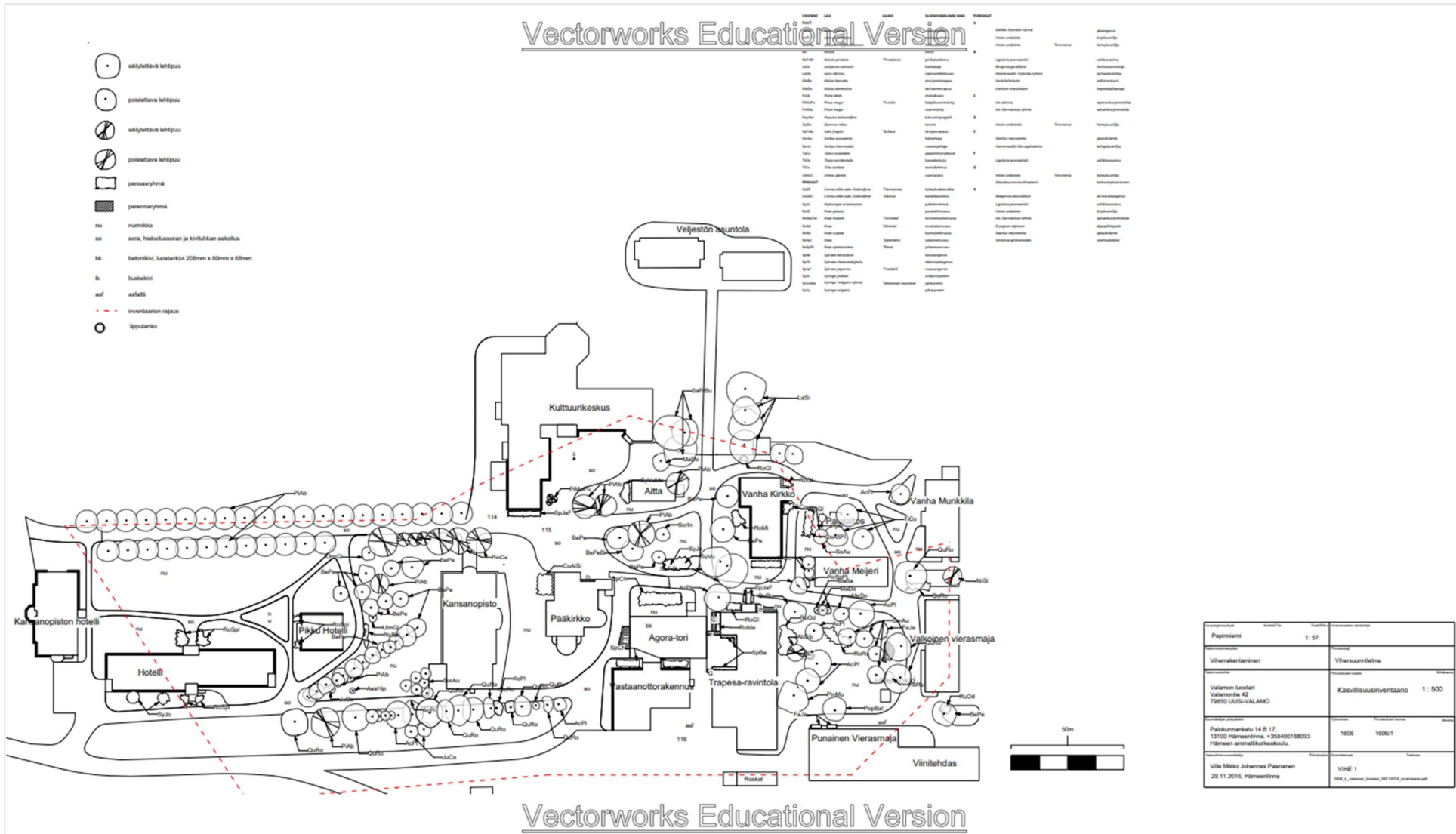
"Veljestö muuttopuuhissa" (1979) *Valamon ystävä* 15, 10.

"Vihreä ympäristö Lasten Kesä ry:n kesänviettopaikkaan ja marjatarha Valamon luostariin" (1984) *Puutarha* 7, 293.

Waldén, Veikko (2013) "Kiitoksen ja muistojen aika" *Valamon ystävä* 88, 36.

"Ympäristösuunnitelma Valamon luostarille" (1984) *Valamon ystävä* 26, 18.

Liite 1. Uusi Valamo, Heinävesi. Kasvillisuus inventaario 1:500. Ville Paananen (2016). VPA.

Päiväys	1:57
Vieraskartan nimi	Vierasmäntien
Valamon laastari	Kasvillisuusinventaario 1:500
79650 UUSI-VALAMO	
Päivönnätkatu 14 B 17, 13100 Hämeenlinna. +358400168093 Hämeen ammattikorkeakoulu	1608 1608/1
Ville Mikko Johannes Paananen 29.11.2016, Hämeenlinna	VHE 1 16A_1_valamo_laastari_20110104_paananen.pdf

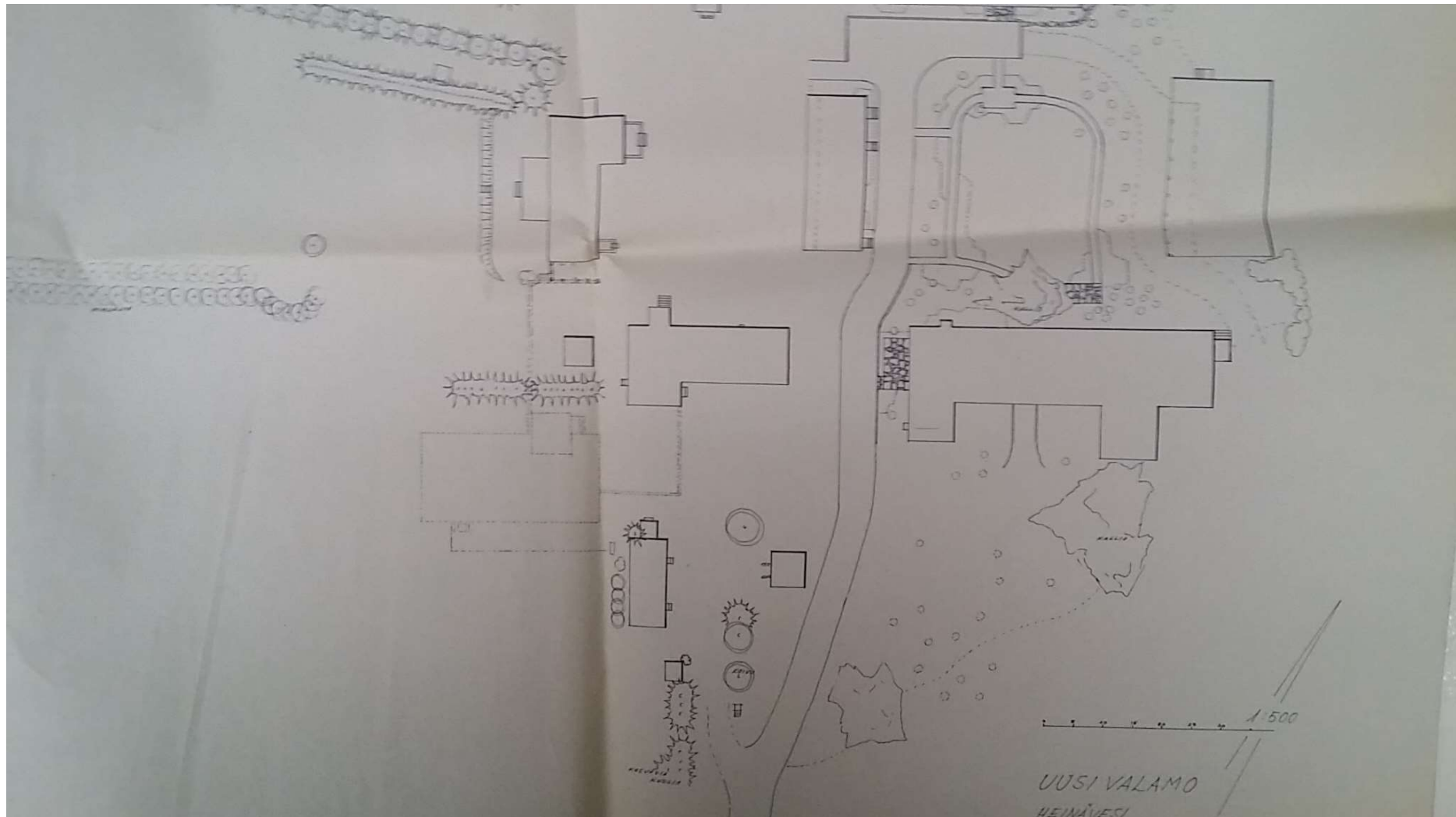
Liite 2

Teemahaastattelun kysymykset

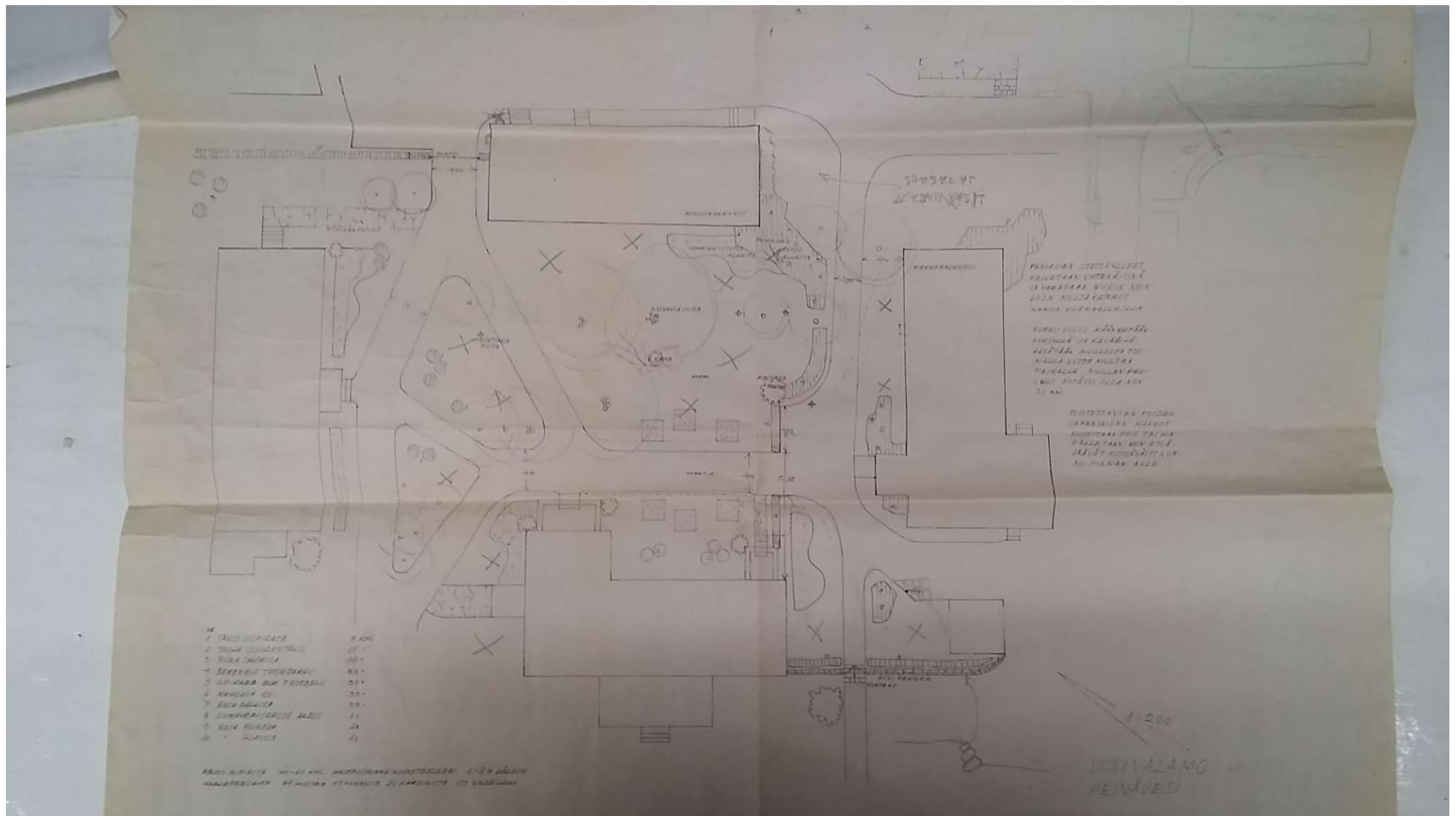
1. Mikä teidän nimenne on?
2. Entä minä vuonna te olette syntyneet?
3. Millainen koulutus Teillä on, ja mikä Teidän asemanne kirkollisessa maailmassa on?
4. Millainen luostarin piha oli, kun te tulitte luostariin?
5. Millaiset asiat korostuivat luostarin puistossa nykyisen metropoliitta Panteleimonin ollessa luostarin igumeenina?
6. Millaiset asiat korostuivat puistossa, kun arkkimandriitta Sergei on ollut luostarin johtajana?
7. Osaatteko nimetä joitain asioita, jotka nykyisessä Valamon puistossa liittyvät selkeästi vanhaan Valamoon?
8. Hotellin takana on kujanne puita. Osaatteko kertoa jotain näistä keskenään hyvin eri ikäisistä puista?
9. Samoin luostarin ruusupensaista haluaisin kysyä muutamia asioita? Osaatteko kertoa, kuka ne on istuttanut ja milloin?
10. Valkoisen vierasmajan takana olevan pellon takana on lajistoltaan poikkeavaa kasvustoa. Siellä kasvaa muun muassa valkopoppeleita ja tuijia. Miten tämä on syntynyt?
11. Agoralla on jonkin verran istutuksia. Olisiko näistä teillä jotain sanomista? Tiedättekö, kuka ne on mahdollisesti tehnyt?
12. Luostari on saanut ymmärtääkseni kasveja myös lahjoituksena. Osaisitteko sanoa, mitkä ovat sellaisia esimerkiksi?
13. Muistan omasta nuoruudesta huvimajan luostarin puistossa palanaan päätalon takana. Kuka sen rakennutti ja milloin te olette siirtäneet sen agoran läheisyyteen.
14. Valamon-ystävät lehdessä mainitaan naisen tekemä suunnitelma Valamon puistoon. Onko tästä mitään lisätietoja?
15. Mikä teidän puutarhafilosofianne on ollut?
16. Luostarin omenatarha ja kukkamaa ovat nousseet esille monessa lähteessä. Mikä Teidän suhteenne niihin on?

17. Osaatteko mainita henkilöitä, joilla on ollut merkittävä rooli Valamon luostarin puiston kehityksessä? Ja miksi näin on?
18. Miten näette luostarin tulevaisuuden jatkossa?
19. Onko teillä jotain sellaista piha-alueisiin liittyen, jonka haluaisitte vielä jakaa?

Liite 3. Yleissuunnitelmatasoinen suunnitelma 1:500, Jaakko Wegelius 1972. VLA. (Valokuva Ville Paananen 2016.)

Liite 4. Uusi Valamo. Heinävesi. Kunniapihan istutussuunnitelma 1:200, Jaakko Wegelius (1983). VLA. (Valokuva Ville Paananen 2016.)

Liite 5. Uusi Valamo, Heinävesi. Piha-alueiden puistikon istutussuunnitelma 1:200, Jaakko Wegelius (1973). VLA. (Valokuva Ville Paananen 2016.)

